

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

İSLAM TARİHÇİLİĞİ VE BU AÇIDAN
TİRMİZİ’NİN SÜNEN’İ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sıddık ÜNALAN

HAZIRLAYAN
Murat AKSU

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

İSLAM TARİHÇİLİĞİ VE BU AÇIDAN
TİRMİZİ’NİN SÜNEN’İ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sıddık ÜNALAN

HAZIRLAYAN
Murat AKSU

Jürimiz, 2018 Tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Dr. Öğr. Üyesi Sıddık ÜNALAN (Danışman)
2. Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir KIYAK
3. Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖZTÜRK

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun... Tarih ve... Sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****İslam Tarihçiliği ve Bu Açıdan Tirmizi'nin Sünen'i****Murat AKSU****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü****İslam Tarihi Ana Bilim Dalı****Elazığ – 2018; Sayfa: VIII+86**

Tarihin akışını değiştiren, ona yön veren, son peygamber Hz. Muhammed tarafından dile getirildiği için hadisler de tarih bağlamında değerlendirilir. Hz. Peygamber hem tarihe yön veren hem de tarihi Allah'ın kanun ve nizamlarına göre düzenleyen şahsiyettir. Bu sebeple Peygamber'in tarihi sürece yön vermesi ve onun liderlik yönünün birçok alanda kendisini hissettirmesi çok sayıda yerli ve yabancı bilim adamlarının ilgi odağı olmuştur. Bu ilgi odağı olmasından dolayı hakkında çok sayıda eserler kaleme alınmıştır. Kaleme alınan çalışmaların en önemlilerinden biri olarak kabul edilen Sünen'i Tirmizi'dir.

Tirmizi, sahabeye ve tüm insanlara örnek olan Peygamberi bir tarihçi olarak ele almamıştır. Ancak O'nu en doğru bir şekilde anlatıp, sonraki nesillere aktarmıştır. Tirmizi'nin Sünen'i bir tarih kitabı olarak değil, bir hadis kitabı olmasına rağmen İslam tarihçileri tarafından büyük kabul görerek üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Tirmizi de İslam tarihinde otorite olarak kabul gören kişiler tarafından kendisine güven duyulan bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir.

Biz bu çalışmamızda Tirmizi'nin hadisçilik kadar tarihçilik yönünün de ele almaya çalışacağız. Tirmizi'nin Sahîhindeki siyer ve meğâzî rivayetlerin sıhhatini tarihi verilerle karşılaştırarak gündeme getirilecektir. Tirmizi, hadislerini rivayet ederken önemli bir yol takip etmiştir. Takip ettiği bu yollar: Kronolojik bir sıralama yapması, isnad/metin birleştirmesi ve tarihe/akla arz edilmesi gereken rivayetleri kullanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tirmizi, Tarihçilik, İslam Tarihçiliği, Tarih, Hadis, Rivayet

ABSTRACT**Master Thesis****Islamic Historiography and Tirmizi's Sünen in This Respect****Murat AKSU****Fırat University****Social Sciences Institute****Islamic History and Arts Department****History of Islamic History****Elazığ – 2018; Page: VIII+86**

Hadith is considered as history as it changed the course of the history, directed it and told by the last prophet Hz. Muhammed. Prophet is the person who shaped the history and regulated it in accordance to the rules and orders of God. Prophet's shaping of the historical process and the effects of his leadership on many fields attracted many local and foreign scientists. Therefore, many works are written about him. One of those works is Sünen-i Tirmizi, which is considered as one of the most important.

He has transferred him to the next generations by telling about him truly. Tirmizi's Sünen, although it was a Hadith book, not a history book, was appreciated and dealt by Islamic Historians. And Tirmizi is considered as a trusted person by those who were acknowledged as authority on Islamic History.

We have tried to discuss Tirmizi's historian side as well as his traditionist side. The accuracy of Prophetic biography and tales of Tirmizi's Sünen will be discussed by comparing with historical data's. Tirmizi has followed a significant way while relating hadiths. These are; making a chronological order, imputation/text combination and using of tales which are to be submitted to mind/history.

Key Words: Tirmizi, Historiography, Islamic Historiography, History, Hadith, Tale

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖN SÖZ	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİH METODOLOJİSİ ve İSLAM TARİHİ	5
1.1. Tarih Metodolojisi, Kavramları ve İslam Tarihi	5
1.1.1. Tarih İlminin Tanımı.....	8
1.1.2. Tarih İlminin Konusu	11
1.1.3. Tarih Metodolojisi ve Felsefesi	12
1.1.4. Tarihçilik	14
1.2. İslam Tarihçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi	18
1.2.1. İslam Tarihi ve Gelişimi	18
1.2.1.1. İslam Tarihçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi.....	18
1.2.1.2. İslam Tarihinin Kaynakları	24
1.2.1.3. Kur'an-ı Kerim	25
1.2.1.4. Hadis	28
1.2.1.5. İlk İslam Tarihçileri	32
1.2.1.5.1. Abdullah b. Abbas (v. 619/697).....	33
1.2.1.5.2. Urve b. Ez-Zübeyr (26-94/644-713)	34
1.2.1.5.3. Eban b. Osman (v. 100/718)	35
1.2.1.5.4. Vehb b. Münebbih (v. 110-728).....	35
1.2.1.5.5. Şurahbil b. Sa'd (v. 123/741)	37
1.2.1.5.6. İbn Şihab ez-Zühri (50-124/670-741)	37
1.2.1.5.7. Mûsa b. Ukbe el-Esedî (60/679-öl.141/758).....	38
1.2.1.5.8. Muhammed b. Ömer el-Vakîdî (v. 130-207)	38
1.2.1.5.9. Abdullah b. Ebû Bekr b. Hazm (öl. 130 veya 135/747-752)	40
1.2.1.5.10. İbn İshak (85-151/704-768)	41
1.2.1.5.11. İbn Hişam (öl.218/833)	42

1.2.1.5.12. Muhammed bin Sa'd (öl. 230/845)	42
1.2.1.5.13. İbn Kuteybe (198-267/813-889)	43
1.2.1.5.14. Taberî (224-309/838-923)	43
1.2.1.5.15. İbnü'l-Esir (öl 630/1233)	45

İKİNCİ BÖLÜM

2. TİRMİZİ ve TARİHÇİLİĞİ.....	48
2.1. Tirmizi ve Tarihi Rivayetleri	48
2.2. Hayatı	50
2.3. Şahsiyeti	51
2.4. Vefatı	51
2.5. Hadis İlmindeki Yeri	52
2.6. Hocaları	52
2.7. Talebeleri	53
2.8. Hadis İlmine Katkıları	54
2.9. Genel Özellikleri	54
2.10. Hz. Muhammed'in Risalet Öncesi Hayatına Dair Rivayetler	55
2.11. Doğum Gecesinde Vuku Bulan Hadiselerden Bazıları	55
2.12. Peygamber'in Doğum Tarihi Hakkında	58
2.13. Şakkus Sadr (Göğsünün Yarıлма Hadisesi)	59
2.14. Rahip Bahira Olayı (Hadisesi)	61
2.15. Şakku'l Kamer (Ayın Yarıлması Hadisesi)	67
2.16. İsra ve Mirac Hadisesi Hakkında	71
SONUÇ	76
KAYNAKÇA	81
EKLER	85
Ek 1. Orijinallik Raporu	85
ÖZ GEÇMİŞ	86

ÖN SÖZ

Tarihi olaylar, kendi bünyesinde bazen içinden çıkılmaz çok karmaşık durumları barındıran, bazen de hiç tahmin edilemeyen sebeplere gebe olan, kesin bir şekilde tarifi yapılamayan ve yüksek derecede yoğunluğu olan olaylar örgüsüdür. Bu nedenle tarihi olayların fotoğrafı çekilemez. Çekilse dahi tarihi olaylarda müthiş derecede rol alarak tarihin akışını değiştiren ve bu nedenle tarihin en önemli oyuncusu olan insanın sebep olduğu tarihi olayların ruhunun fotoğrafı çekilemez. Zaman kavramı insanoğlu tarafından farklı tanımlamalarla kendisine yer bulmuştur. İnsan, tabiatı gereği kâinattaki her şeye vakıf değildir. Çünkü insan, donanımları itibarı ile evrendeki çoğu varlıktan üstün olsa da yine de çeşitli yönleri ile eksik bir varlıktır. Bütün bunlara rağmen Allah'ın, Meleklerle bile secde ettirdiği yaratılanların çoğundan üstün kıldığı, buna karşın imtihana tabi tuttuğu insanoğlu, tabiat üzerinde üretme, tüketme ve kısacası her türlü tasarrufta bulunma özelliğine sahiptir.

İnsan, maddi ihtiyaçlarının yanında manevi ihtiyaçlarını da tatmin etmeye çabalayan özel bir varlıktır. Bilgi edinme arzusu, yeni buluşlar yapmak, eserler ortaya koymak ve tarihi süreç içerisinde insanoğlunun vazgeçilmez isteklerinden olmuştur. Hal böyle olunca da bunu elde etmek için irade sahibi olan insan, bu isteklerini yerine getirebilmek için bu uğurda bir çaba sarf etmiştir. Her ilmin kendisine özgü özel durumları bulunmaktadır. Bu ilimlerden biri olan, günümüze kadar da önemini gittikçe arttıran ve dünya var oldukça da önemini koruyacak olan tarih ilmi de insanoğlu tarafından hep merak konusu olmuştur. Tarih ilmi ile alakalı çok sayıda eserler ortaya konulmuştur. İnsan, fitrat olarak geçmişe, geçmişte yaşanan olaylara ve bu olaylarda etkin bir şekilde rol alan kişilere merak duymuştur. Tabi geçmişin en önemli başrol oyuncusu hiç şüphesiz ki insandır. Çünkü insan bir yönü ile tarihe yön verirken diğer bir yönü ile de tarihin akışını değiştiren önemli bir varlıktır. Tarihin akışının değiştiren önemli şahsiyetler olmuştur. Bu durum, tarihin akışını değiştiren şahsiyetlere olan ilgiyi arttırdığı için sonraki süreç içerisinde çok sayıda araştırmacı bu kişiler hakkında çeşitli eserler ortaya koymuştur. Tarihe yön veren en önemli kişilerden biri de Allah tarafından seçilip, kendisine bir elçilik görevi verilen ve son Peygamber olan Hz. Muhammed'dir.

Hz. Muhammed ve onun hayatı gerek Müslüman dünyası, gerekse diğer kesimler tarafından ilgi odağı olmuş ve onun hakkında çok sayıda eserler ortaya konmasına sebep olmuştur. Tarih yazarları, bu duruma hiç kayıtsız kalmazken İslam

Tarihçileri Hz. Muhammed'e onun hayatına, fiillerine ve sözlerine apayrı bir önem göstererek bu konularda çok sayıda önemli eserler yazmışlardır. Daha sonraları Peygamberin hayatını konu edinen çeşitli ilim dalları oluşmuştur.

Bu ilim dallarından biri de Peygamberin söz ve fiillerini anlatan, İslam dininde Kuran'ı Kerim'den sonra ikinci önemli kaynak olarak yerini alan Hadis ilmidir. Bu ilim dalının en önemli konusu Hz. Muhammed'in sözleri, fiilleri ve kısaca onun hayatı ile ilgili her şeydir. Bu nedenden dolayı bu ilim dalı hem Müslüman ilim adamları, hem de yabancı ilim adamları tarafından oldukça önem arz etmiştir. Dolayısı ile Hadis ilmi hakkında Müslüman ve gayri Müslim araştırmacılar tarafından çeşitli eserler ortaya konmuştur. Ancak daha sonraki süreçlerde çeşitli sebeplerden dolayı uydurma hadislerin ortaya çıkması ve bu durumun Müslümanlar için bir sıkıntı teşkil etmesi üzerine bazı Müslüman ilim adamları, bu uydurma hadisleri ayıklama yoluna giderek önemli eserler meydana getirmişlerdir. Bu eserlerin en önemlilerinden biri de Kütüb-i Sitte'dir. Bu eserleri yazan müelliflerin hepsinin kendisine ait ayrı metotları bulunmaktadır. Metotları farklı olan bu altı eser şunlardır: Sahihi Buhari, Sahihi Müslim, Sünen'i Tirmizi, Sünen'i Ebu Davud, Süneni Nesa'i, Sünen'i İbni Mace'dir. Çalışmamızın ana konusunu teşkil ettiği için Tirmizi ve onun eseri olan Sünen'i üzerinde duracağız.

Biz bu çalışmamızda, birinci bölümde tarih ilminden ve ilk dönem İslam tarihi kaynaklarından bahsedeceğiz. İkinci bölümde ise Tirmizinin hayatı, eserleri ve Sünenin de kullanmış olduğu tarihi rivayetleri incelemeye gayret göstereceğiz. Tirmizi'nin tarihçiliği ve önemli eseri olan Sünen'inin tarihi açıdan yeri ve önemi üzerinde elimizden geldiği kadar bilgilendirme yapılacaktır.

Bu çalışmamda her türlü yardımını bizden esirgemeyen Dr. Öğretim Üyesi Sıddık ÜNALAN'a teşekkür ederim.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.mad.	: Adı geçen madde
b.	: Bab/bin/ibn
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
h.	: Hicri
Enst.	: Enstitü
m.ö.	: Milattan Önce
m.s.	: Milattan Sonra
m.	: Miladi
s.	: Sayfa
ü.	: Üniversite
vs.	: Vesaire
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
s.a.s.	: Sallahu Aleyhi ve Sellem
r.a.	: Radiyallahu anh
yay.	: Yayınları
y.y.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Âlemlerin tek yaratıcısı olan Allah'ın haricindeki her varlığın kendisini meydana getiren temel unsurları vardır. Bu varlıklar, kendilerini oluşturan bu temel unsurlardan ayrı düşünülemez. Çalışmamızın önemli konularından biri olan tarihi rivayetlerin nakledilmesinde ki doğru veya yanlışın ayırt edilmesi olacaktır. Bunları yaparken coğrafyanın, zamanın ve tarihe yön veren etkenlerin doğru anlatılmasıdır. Temel amaç ise tarihin kendisiyle başladığı ve kendisiyle son bulduğu, tarihin olmazsa olmazı olan insan gibi temel unsurların da unutulmaması gerektiğini düşünmekteyiz. Eğer bir yerde tarih varsa siz tarihi, tarih yapan bu temel unsurlarından kesinlikle ayrı düşünemezsiniz. O halde tarihi hakkıyla anlayabilmek için, birçok ayetlerde ifade edildiği gibi Allah'ın, kendisini yaratılanların çoğundan üstün kıldığı, dünyayı kendisinin tasarrufuna sunduğu, evren üzerinde üretme, tüketme, yer değiştirme ve düzeltme gibi yetkileri kendisine verdiği ve bu nedenle onu imtihana tabi tuttuğu insanı doğru anlamak gerekir.¹

Yukarıda belirttiğimiz açıklamalardan sonra çalışmamızla alakalı durumlara aşama aşama geçelim. Zaman kavramı bizim anladığımız manada Allah için yoktur. Çünkü zaman mefhumunun olduğu bir yerde öncesi ve sonrası olan, akışkan olan durumlar mevcuttur. Zaman kâinatın yaratılışı ile başlar. Ancak evrenin ne zaman yaratıldığı hakkında insanoğlu net bir bilgiye sahip değildir. Ancak Tevrat'ta dünyanın ne zaman yaratıldığı hakkında bazı ifadeler yer almaktadır.² Kur'an'da bu konu ile ilgili bir tarih verilmemiştir. Ancak Kur'an, olaylar ile ilgili Tevrat'ta ki gibi rakamsal ifadelere yer vermemiştir. Gerek evrenin yaratılışı hakkında, gerekse insanın yaratılışı hakkına da Kur'an'da geçen ortak ifadeler “*Biz insanı yâda dünyayı yarattık şeklindedir.*” İşte Tarih denilen olgu evrenin ve insanın yaratılışı ile başlamış ve bu konularla ilgili sayısız eserler yazılmıştır. Yazılan bu tarihi eserler ve tarihle ilgili bütün konular, insanlar tarafından hep merak konusu olmuştur.³ Bir konunun tam olarak anlaşılabilmesi için bir takım gerekli şartların yerine getirilmesi gerekir. Tarihi araştırmalar yapılırken araştırılan durum ile alakalı sosyal, çevresel, ekonomik, siyasal

¹ Tin, 95/1-8.

² Tekvin, 1/1-6;2/1-3.

³ Enam, 6/148;Yasin, 36/30.

ve psikolojik faktörlerin iyi bilinmesi gerekir. Çünkü hiçbir durum tek başına bağımsız olarak ele alınıp değerlendirilemez.⁴

Tarihi süreç içerisinde gerçekleşen her olay, tarih ilminin konusu olmuştur. Hz. Peygamber'in sözleri de tarihi süreç içerisinde gerçekleştiği için bu yönü ile tarihtir. Ayrıca hadisleri dile getiren, tarihe ciddi anlamda sosyal, psikolojik ve siyasal olarak etki ederek tarihin akışına önemli bir anlamda yön veren Hz. Muhammed (s.a.s) ve onun hayatı hem İslam tarihinin hem de tarih ilminin en önemli konularından biridir. Hz. Muhammed'in hayatı İslam tarihinin önemli konularından biri olduğu gibi aynı zamanda onun son Peygamber olarak gönderilmesi de İslam tarihinin başlangıcı sayılmaktadır. İslam dininin tarihi, Hz. Muhammed'in (s.a.s) Peygamberlik vazifesini yüklenmesiyle başlamaktadır.⁵ Çalışmamızın ilerleyen safhalarında İslam Tarihi'nin tanımı ile ilgili detaylı bilgileri vermeye çalışacağız. Hz. Muhammed'in hayatının en önemli konularından biri de hiç şüphesiz ki onun sözleridir.⁶

Sözler, hem sözün, hem de sözü söyleyen kişinin önem derecesine göre insanların algılarında önem kazanır. Hadislerin önem derecesi onu dile getiren kişiden dolayı oldukça ehemmiyet teşkil etmektedir. Ancak hadislerin kayıt altına alınma teşekküllü bir şekilde alınması, tedvin edilmesi yani düzenli bir şekilde bir araya getirilip toparlanması Peygamberin vefatından sonra gerçekleşen bir durumdur. Aslında önemli olan, Peygamberin sağlığında onunla ilgili olan sözlerin, yine ondan izin alınarak kayıt altına alınmasıdır. Çünkü Peygamber hayatta iken bir sözün ona ait olup olmadığı bizzat Peygambere sorularak cevaplanmış olup hem de ortaya çıkan problemlerin önü alınmış olurdu. Tabi bunu belirtmek de her ne kadar faydalı olduğunu söylesek dahi neticede İslam tarihine önemli bir derece de kaynaklık eden bir hadis ilmi gerçeği vardır.⁷

İslam tarihinin önemli kaynağı olan hadislerin sıhhati konusunda farklı tartışmalar yapılarak bu konuda birçok eser yazılmıştır. Bir sözü olduğu gibi kendisinden sonraki nesillere aktarmak gerçekten de çok dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Hal böyle iken Peygamberin ağzından çıkan sözleri, hiç değiştirmeden nakletmek de oldukça önemlidir. İşte bütün mesele sahabenin ve Peygamberin

⁴ Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usul**, İstanbul 1969, s. 1-20.

⁵ Şehbenderzâde Ahmed Hilmi- Zıyanur Aksun, **İslâm Tarihi I, Dini Düşünce ve İslam (Doğuştan, Yayılışı, İlk Halifeler, İlk İhtilaflar, Emeviler ve Abbasiler)**, Ötüken, İstanbul 2006, s. 139-152.

⁶ Enbiya Yıldırım, **Hadis Problemleri**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2001, s. 14-32.

⁷ Yıldırım, s.200-202.

hadislerini kendisinden sonraki tabaka olan tâbiîn tabakasına, tabiîn tabakasının da kendisinden sonraki tabaka olan tebeu't- tâbiîn tabakasına ve oradan da daha sonraki nesillere aktarılması konusudur. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz hadislerin tarihi süreç içerisinde gerçekleştiğini dolayısıyla bu yönü ile hadislerin tarih olduğunu yani tarihin bir konusunu teşkil ettiğini belirtmiştik. Ancak burada Tarih, kendi felsefesinden kaynaklanan özelliğinden dolayı hadislerin doğruluğu veya yanlışlığı üzerinde durmaz.⁸ Buna bağlı olarak İslam tarihinin, sonraki zamanlarda ise daha özele indirgenerek hadis ilminin konusu olmuştur.⁹

Hadislerin sıhhati konusunda çok sayıda tartışmalar yapılmış ve bu tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Hadislerin doğruluğu konusunda, güçlü çözümler getirilmediği müddetçe de bu problem, ilerleyen zamanlarda da devam edecektir. Bu açıklamalardan sonra konumuzu zenginleştirmek için yapacağımız şu tespitin faydalı olacağına inanıyoruz. İçinde bulunduğumuz ruhsal özellikler, ideolojiler, arzu isteklerimiz, sevgilerimiz ve nefretlerimiz gibi durumlar bizleri araştırdığımız konular hakkında objektif davranmaktan alıkoyabilir. Aslında tabiatın mükemmelliğine katkı sağlayan en önemli durumlardan biri de her şeyin kendi doğal süreci içerisinde gerçekleşmiş olmasıdır. Buradan hareketle her ilmi, kendi doğal çerçevesinde ele alıp değerlendirdiğimiz de daha başarılı sonuçlara ulaşmış oluruz. Bunu yapabilmek için de tabi ki belirli ölçütlerin olması gerekmektedir. Fakat şunu iyi bilmek gerekir ki bir ilmi konu hakkında çalışma yaparken önyargılardan kurtulup oldukça objektif olmak gerekir.¹⁰

Varlıklar içerisinde her yönü ile hiçbir eksikliği olmayan tek ve en mükemmel varlık Allah'tır. Dolayısı ile onun haricindeki varlıkların böyle bir duruma haiz olmadığını bilmek gerekir. O halde beşer olan insanın hata ve yanlış yapmaya müsait bir varlık olduğunu bilip ona göre değerlendirmeler yapmak gerekir. Dolayısı ile hadisleri rivayet eden râvîlerin de en neticede bir beşer olduğunu, hata yapma olanaklarının olabileceğini düşünmek gerekir. Tarihi süreç içerisinde çok sayıda olay meydana gelmiş, ancak bu olayları araştıran tarihçiler tam olarak objektif davranamamışlardır. Bunun sebeplerini yukarıdaki açıklamalarımızda belirtmiştik. Bu açıklamalara ek olarak şu şekilde bir tespit yapacak olursak bu durumu biraz daha

⁸ Yıldırım, s. 183-189.

⁹ Sabri Hizmetli, **İslam Tarihi, İlk Dönem**, Ankara 1999, s. 31-42.

¹⁰ Yıldırım, s.13.

aydınlatmış oluruz. Tarihi olayların içinde çok farklı duygular mevcuttur. Her olayın içindeki farklı duygular, o duygulara meyilli olan insan karakterlerine hitap edebilir. Dolayısı ile bu durumdaki kişi veya kişiler, kendi duygularını araştırmak da oldukları olayın duyguları ile birleştirerek, olduğundan daha fazla abartılı bir değerlendirme yapabilirler. O halde tarihi süreç içerisinde gerçekleşen bir hadiseyi ele alırken yukarıda zikrettiğimiz durumları göz önünde bulundurmamız gerekir.¹¹

Tirmizi'nin Sünen'in'de geçen hadislerin tarihi anlamda değerlendirilmesi ile alakalı olarak, bu eserde bize kadar gelen hadislerin bir tarih dilimi içerisinde gerçekleştiğini bilmemiz gerekir. Ayrıca hadislerin sözlü bir şekilde aktarılması, hadisleri rivayet eden râvîlerin, dili doğru kullanma özelliği, râvîlerin sosyal ilişkilerdeki davranma biçimleri, hafızalarının kuvvetliliği, ilmi seviyeleri ve adalet anlayışları gibi durumları göz önünde bulundurursak o zaman Tirmizi'nin Sünen'in'de geçen hadisleri çalışmamızın amacına uygun olarak daha doğru anlamış oluruz.

¹¹ Leon-E. Halkın, **Tarih Tenkidinin Unsurları**, çev: Bahaeddin Yediyıldız, TTK., Ankara 1989, s. 3-16.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİH METODOLOJİSİ VE İSLAM TARİHİ

Tarih ilminde metodoloji; tarihçinin tarihi araştırma, yazma ve yorumlama sürecinde takip ettiği yöntem/metot demektir. Diğer ilimlerde olduğu gibi, tarih ilminde de metot oldukça önemlidir. Zira tarihi yazarken ya da yorumlarken takip ettiğimiz yöntem yanlışsa, varacağımız sonucun da yanlış olması kaçınılmazdır.¹²

Geleneği yeniden yorumlama sürecinin zihni alt yapısını oluşturan tarih metodolojisinin yorumlama süreci içindeki önemi yeniden tanımlanmalıdır. Her şeyden önce bir değerler sisteminin, ilmi anlayışın, ya da sosyal kurumun bir gelenek niteliği kazanmasının iki asgari şartı vardır: Tutarlılık ve süreklilik. Tutarlılık şartı, bir geleneğin diğer gelenekler ile mukayesesi esnasında ortaya çıkan iç ahengini ve özgünlüğünü yansıtır. Süreklilik şartı ise, bu geleneğin tarihi süreç içindeki direnç ve yeniden üretilebilme niteliğini ortaya koyar.¹³

1.1. Tarih Metodolojisi, Kavramları ve İslam Tarihi

İslam Tarihi üzerinde planlı bir çalışma ortaya koyabilmek için ilk önce onun tanımının yapılması gerekir. Bir ilmin tarifini yapmak da o ilmin sınırlarını çizmek demektir. Bu nedenle tanımlama yaparken şahsi tercihlerden uzak durup, ön kabulleri göz önünde bulundurmak gerekir.¹⁴ Bu bilgileri verdikten sonra şimdi de İslam Tarihinin tanımına geçelim. ‘İslam Tarihi nedir?’ Sorusuna ‘Tarih nedir?’ klasik sorusunun daraltılmış hali olarak bakabiliriz. Bu terkipte Tarihe, İslam dâhil olmuştur ve bu da Tarih’in tanımını konusunda yaşanan karmaşayı azaltmak yerine biraz daha arttırmış gibidir. Bu sorunu aşmak için de öncelikle tarihten ne anladığımıza bakmak gerekir. ¹⁵ Tarih, düz bir tabirle geçmiş ve geçmişteki olayları bünyesinde barındırır. Tarihin bu özelliğinin insanların ilgisini çekmesi tarihin tanımının farklı algılanıp yorumlanmasına neden olmuştur. Tarihi süreç içerisinde yaşanmış gerçek hadiseler,

¹² Mustafa Özkan, “İbnü'l-Esir El-Cezeri’de Tarih Metodolojisi”, Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu), İstanbul 2012, s. 43.

¹³ Ahmet Davudoğlu, “Tarih Metodolojisi ve Geleneği Yeniden Yorumlama Sürecindeki Önemi”, 1. Uluslararası Kutlu Doğum Sempozyumu,(İslam, Gelenek ve Yenileşme) TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1996, s.108.

¹⁴ Şaban Öz, **İslam Tarihi Metodolojisi**, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s.11.

¹⁵ Öz, **İslam Tarihi Metodolojisi**, s.11.

destanlar, uydurulmuş hadiseler, tarihi bilgiler ve kurulan devletlerin mücadeleleri gibi dikkat çeken konular tarihin tanımının farklı yorumlanmasının nedenlerindendir.¹⁶

Tarih'in yukarıdaki tanımından sonra İslam Tarihi'nin tanımına geçebiliriz. İslam Tarihi'ni tarif etmek için de “her şey zıddı ile bilinir” çıkarımından hareket etmenin daha isabetli olacağı düşüncesindeyiz.¹⁷ Zira bu tanımlı temellendirmek için böyle bir noktadan hareket etmenin usul açısından daha doğru olacağına inanıyoruz. İslam Tarih'inin tanımını yaparken, Tarihe “İslam” ya da “Müslümanlar” ifadesinin eklenmesi her ne kadar bu tanımın alan ve içeriği hakkında birtakım tartışmaları ve problemleri beraberinde getirmiş olsa da İslam Tarih'ini, kavramsal çerçeveye sadık kalarak “İslam dininin tarihi olarak” tanımlamak mümkündür. Yine de yapılan bu tanım, hem tarih, hem de İslam tarihi ile uğraşan ilim adamlarının bazıları tarafından tam olarak kabul görmemiştir. Çünkü bu düşünörlere göre bu şekilde yapılan bir tanımlama İslam tarihinin içeriği ve kapsamı hakkında bir daraltma ve sınırlandırma getirmiş olabilir. Aslında bu düşünörlere bu konu ile ilgili fikirlerinde pek de haksız sayılmamaktadır. Nedenine gelince eski dönem Müslüman Tarihçiler, Zehebî'ye¹⁸ gelinceye kadar ortaya koydukları eserlere İslam Tarihi ismini vermemişlerdir. Onun yerine “*Tarihu'l Ümem ve'l Mülük, el - Kamil fi't- Tarih, el Bidaye ve'n – Nihaye*” gibi isimleri kullanmışlardır.¹⁹ Her ne kadar İslam tarihinin tanımı ile ilgili bazı fikir ayrılıkları olsa da İslam tarihinin tanımı ile ilgili kabul gören görüş ise Müslümanların yazdıkları ya da Müslümanlara dair yazılan tarih şeklinde bilinmesidir.²⁰ Bu açıklamalardan sonra çalışmamız ile ilgili tüm taşların yerli yerine oturması ve ana konuyu ilgilendiren içeriğin iyi anlaşılması için bazı bilgileri vermeye çalışacağız.

Dil, ortaya çıktığı her milletin kendi bünyesinde şekil aldıktan sonra zamanla ticaret, savaşlar ve yapılan seyahatler gibi insanların birbirleri ile ilişki içerisinde olmalarını gerektirmiştir. Bu durumun doğal bir neticesi olarak diller bir birlerinden etkilenmiştir. Bu duruma bağlı olarak insanlar, bazı ortak terimler kullanarak ortak tanımlamalara gitmişlerdir. Bu ortak tanımlamalardan biri de tarih kelimesidir. Biz tarihin farklı tanımlarına geçmeden dilin, şu özelliğini de bilmemiz gerekir. Yukarıda

¹⁶ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c. I, İstanbul 1972, s. 33; W.Barthold-F-Köprölü, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Ankara 2004, s. 31-36; Sabri Hizmetli, **İslam Tarihi**, Ankara 2006, s. 22.

¹⁷ Öz, **İslam Tarihi Metodolojisi**, s,13.

¹⁸ Öz, **İslam Tarihi Metodolojisi**, s,14.

¹⁹ Öz, **İslam Tarihi Metodolojisi**, s,14.

²⁰ Öz, **İslam Tarihi Metodolojisi**, s,15.

belirttiğimiz gibi diller, bir birleri ile etkileşim içerisinde oldukları için “değişmeceli bir söylemle” farklı milletlerin istilasına uğramıştır. Bu duruma uğramış bazı kelimelerin hangi millete ait olduğunu belirlemek için filologlar adeta bu kelimelerin kökenine inmek için bu kelimeler üzerinde kazı çalışmaları yapmışlardır. Aslında Bir nev’i “dil arkeolojisi” yapmışlardır.²¹ Tarih kelimesi de birçok ulus tarafından ortak bir terim olarak kullanılmış ve kelimenin kökeni üzerinde farklı yorumlar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler şöylece özetlenebilir. Tarih kelimesinin doğu kaynaklı olduğunu iddia eden dil bilimcilere göre Arapça kökenli bir kelime olan Tarih, lügatte zaman süreci içerisinde meydana gelen olayların vaktinin tayin edilmesi ve bu olayların kendisinde nihayet bulduğu durumudur.²²

Fakat “tarih” kelimesinin aslının ne olduğu ve anlamı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bir kısmına göre “**tarih**” Sami dilinde Arapça bir kelime olup “v-r-h” kelimesinden meydana gelmiştir. Bu sözcük İbranice’ de “yareah” (ay) kelimesiyle ifade edilmekte olup zaman ve insanla ilgili olayları olguları izah etmekte kullanılmaktadır.²³ Bu bakımdan bu kelimenin kullanılışı çok öncelere dayanır. Bu durumda tarihin anlamı zaman birimi olarak Ay’ın tanımı olur. Böylece tarih bir taraftan meydana gelen bir olayın tarihî vakanın tespitini ve süresinin belirlenmesini diğer yandan zaman sürecinin kronolojisini ifade eder.²⁴ Kelime olarak “tef’îl” babında “tevrih”den gelen tarih, olayların tarihini tayin etme, hikâye etme, aktarma, anlatma vesaire gibi bir anlama sahiptir. Tarih kelimesi İbranice ‘den bütün doğu dillerine, Arapça’ ya ve oradan da Türkçe’ ye geçmiştir. Tarih kelimesinin çoğulu Tevarih’tir. Bu kelime bütün dillerde de aynı anlamda kullanılmıştır.²⁵

Bazı tarih müellifleri, tarih kelimesinin Arapça olarak değil de Farsça “mahruz”dan (Ay’ın görülmesi) alınıp sonradan Araplaştırılmış olduğunu belirtirler.²⁶ Tarih kavramının batı kökenli olduğunu iddia eden filologlar ise tarih kavramının

²¹ Ekrem Memiş, **Tarih Metodolojisi**, İstanbul 1976, s. 175.

²² Es -Sehâvî, Ebû’l-Hayr Semseddin Muhammed b. Abdurrahman, **el-İ’lân bi’t-Tevbîh li-Men Zemme Ehle’t-Târih**, F. Rosenthal (thk), Salih Ahmed Ali (trc), Beyrut, ss. 14, 16, 17. Ayrıca bkz, Hizmetli, s. 13.

²³ H. A. R. Gibb, “Tarih” , **İA**, MEB, c. XI, s.777; Ayrıca bkz, Ebû’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî bn Manzûr, **Lisânü’l-Lisân Tehzîbu Lisâni’l-Arab**, Abde Ali Mihenna, thk. Beyrut 1993, I, 23, Ayrıca bkz. A. Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usûl**, İstanbul 1985, s. 1-19; Hizmetli, 13.

²⁴ Hârizmî, **Mefâtihu’l-ulûm**, nşr. İbrâhim el-Ebyârî, Beyrut 1409/1989. s. 79; Hizmetli, s. 13.

²⁵ Mustafa Öztürk, **Tarih Felsefesi**, 1, Elazığ 1999, s.5.

²⁶ İbn Manzûr, **Lisanu’l-Arab**, c. I, Beyrut trz. s. 44; Hizmetli, s. 13.

“arch” kelimesinden türediğini ve buna Yunanca’ da “ırh” şeklinde telaffuz edildiğini ve manasının ise, “eski” anlamına geldiğini söylerler. Bu durumdan dolayı eski eserlere arkeoloji denilmiştir.²⁷

Tarihin kelime anlamının garp (batı) dillerindeki tüm karşılıkları Grekçe “istoria” “istorien” sözcüğünden gelmektedir. Tarih kelimesinin farklı dillerde (Latince “historie”, İtalyanca da “storie”, Fransızca da “histoire”, İngilizce de “history” ve Almanca da ise “historie”.) kullanılmıştır. Bu lehçenin İyonya da bildirme, haber alma yoluyla bilgi edinme anlamlarında farklı olarak söylenmiştir. Bir başka kullanımı ise kelime, Attika lehçesinde görerek, tanık olarak bilme anlamlarının yanı sıra çok daha geniş bir anlam içermiştir. İçermiş olduğu bu anlamlar önemli ilim dallarından olan genellikle insanların kendisinden faydalandığı zooloji yani hayvanlar âlemi ile ilgili bilim dalı, yeryüzü bilgisi, nebatat bilgisi, astronomi, hatta ilerleyen süreçlerde tabiat bilgisini kapsayacak şekildedir.²⁸

Kur’an-ı Kerim’de tarih ya da tevarih sözcüklerinin kullanılmaması bunun yerine ustûre, veya esatiru’l-evvelin²⁹ sözcüklerinin kullanılması tarih kelimesinin Arapçadan gelmediğini söyleyenlerin önemli delillerindendir. Havarizmi’ye isnad edilen görüşe göre tarih kelimesinin Arapça’dan gelmediğini önceki açıklamalarımızda dile getirmiştik. Tarih kelimesinin batı dillerindeki karşılığı olan “istoria” sözcüğünün, Arapça ‘ya “usture” olarak geçtiği ve Kur’an-ı Kerim’de de “usture” olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.³⁰

1.1.1. Tarih İlminin Tarifi

Tarih, tarih yazarların elinin altındaki hamur gibidir. Tarih yazarlar, Onu kendi donanımlarına göre istedikleri şekle koyarlar. Bundan dolayıdır ki tarihin tanımı üzerinde tam oturtulmuş bir yöntem takip edilmemiş, daha rahat ve daha serbest tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlamalardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz. Fransız Annales Okulu kurucularından March Bloch, tarihi, bir müşahede ilmi olarak değerlendirir. Yani ona göre tarih, geçmişte meydana gelen olayların maddi ve manevi

²⁷ Hizmetli, s. 13.

²⁸ Hizmetli, s. 13-15.

²⁹ En’am, 6/25; Enfâl, 8/31; Nahl, 16/24.

³⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usul**, Elif Kitabevi, İstanbul 2008, s. 2,

kalıntıları üzerinde iyi bir gözlem yapılarak elde edilir.³¹ Bu nedenle Tarih ilminin tanımı üzerinde çok farklı tartışmalar olmuştur. Bu tartışmaların neticesinde Tarih ilminin tanımı ile ilgili farklı yorumlar ve tanımlamalar yapılmıştır. March Bloch’a göre bu durumun bir sebebi de tarih ilminin, fizik ve kimya bilimleri gibi laboratuvar ortamında yapılamamasıdır. Tarihin bir müşahade ilmi değil, mukayese ilmi olduğunu iddia eden Senyobos ise tarih ilmini tarif ederken mukayeseye vurgu yapmıştır. Thukidides’in aksine müşahadeye lüzum olmadığını ifade etmeye çalışmıştır.³² Bir kısım tarihçi ise tarihte kesinlikle bilinen bir şey yoktur diyerek son derece abartılı bir iddiada bulunmuşlardır. Gerçi onların bu iddialarını tamamen yok saymayıp azda olsa bir pay bırakmak gerekir. Gerçekten de tarihte öyle olaylar vardır ki halen bile tam olarak esrarı, gizemi çözülmemiştir. Bunun en güzel örneğini Batı Hun hükümdarı Attila’nın ölümü teşkil etmektedir.³³ Gerçi bu olay azda olsa aydınlatılmasına rağmen ortaya çıkan bu durumun ne kadar gerçek olduğu üzerinde ki şüpheler mevcudiyetini hala devam ettirmektedir.

Tarih kavramı, tarihi süreç içerisinde meydana gelen olaylar gibi bir realiteden bahsettiği gibi, zaman zaman tarihte dönüm noktası olan, bazen de insanlığın olumlu ya da olumsuz olarak seyrini değiştiren, toplu göçlere veya toplu katliamlara neden olan ve bu olaylar üzerinde çalışmalar yapılarak tarihi bilgilerin ortaya çıkması gibi durumlardan bahseder. İşte bütün bunlardan dolayı Tarih kavramı ile ilgili net bir tanımlama yapmak zorlaşmaktadır. E. Hallett Carr, Tarih nedir sorusuna, tarihçi ile tarihi süreç içerisinde meydana gelen olay ve olgular arasında bitmeyen bir ilişkidir. Bu ilişkinin her karşılaşmasında yeni, orijinal şeylerin ortaya çıkması diyerek tarihçinin etkisinden bahsetmektedir.³⁴ O’na göre Tarih, fiziksel çevrede meydana gelen olayların yerini, zamanını bu olaylarla ilgili sebep sonuç ilişkisini, yine bu olayların tabiat üzerinde meydana getirdiği tesirleri belirleyerek bir “fen” görevini yapar diyerek tarih ilminin bilimsel yönüne vurgu yapmıştır.³⁵

Daha önce belirttiğimiz açıklamalarımızda tarih kavramı üzerinde farklı izahatları olan Zeki Velidi Togan’ın anlattığına göre insanların zaman-mekân süreci

³¹ Kütükoğlu, s. 2.

³² Memiş, s. 1.

³³ Memiş, s. 16.

³⁴ Edward Hallett Carr, **Tarih Nedir**, İletişim Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, 1994, s. 37.

³⁵ Kasım Şulul, **İslam Düşüncesinde Tarih Felsefesi**, Divan Yay., İstanbul 2001, s. 253.

içerisinde ki düşüncelerini somuta dökerek fiziki çevre üzerinde meydana getirdikleri durumlardır görüşüne yer verir. Tarihçinin görevi ise meydana gelen olaylar üzerindeki hem fiziki hem de ruhi sebepleri tespit eder demiştir.³⁶ Bazılarına göre tarih geçmişte meydana gelmiş olayların belirli bir sistematik içerisinde araştırılmasıdır.³⁷ Tarih, geçmişteki olayları sebep sonuç ilişkisi içerisinde kritik ederek açıklayan bir ilimdir.³⁸ Bir kısım tarihçiler de tarih ilmini, insanların fiillerini, ilmi ve kültürel boyutlarını öne çıkaran tanımlar yapmışlardır. Buna göre tarih, bir bedeninin organı olarak tarihi süreç içerisinde hayatını idame ettirmiş insanların söz, davranış gibi hareketlerinin neticesi olarak meydana gelen her türlü buluşlarını takip eder.³⁹

Zaman ilerledikçe araştırmacı yazarlar farklı yöntem ve teknikler kullanmağa çalışmışlardır. Ülkemizde de son zamanlarda tarih kavramı ile ilgili, daha yeni metotlar kullanılarak belirli bir sistematik yol takip etmişlerdir. Dolayısı ile tarih, geçmişin belirli bir metot içerisinde düzgün bir kronolojik sıraya göre yazılıp ve bu yazılanlardan geleceğe ışık tutan, ders çıkartıcı bir niteliğe sahip olmasıdır.⁴⁰ Aslında bu tanımlar daha çok tarih araştırmalarında nasıl bir teknik (metot, yöntem) izlenmelidir sorusunun cevaplarıdır. Tarihi incelerken eğer sebep ve sonuçları üzerinde durulmaz ise o zaman yazılan tarih sadece kronolojiden ibaret kalır. Bir kısım tarihçilere göre tarih, yaşanan olaylardan ibret alma, ders çıkarmadır. Diyerek tarihi, geçmişte iyi yâda kötü, yaşanmış olaylardan bir pay çıkartma olduğunu belirtmişlerdir.⁴¹ Bu çerçevede tarihe bir bütün gözüyle bakan İslâm tarihçileri, insanların, tarihten ibret alıp hayatlarını ona göre düzenlemesi gerektiğini söylemişlerdir. Onları bu düşünceye götüren temel faktör insanların mutluluğu için düşünmekten, akletmekten ve ibret almaktan bahseden Kur'an-ı Kerim'dir. Bazı İslâm tarihçileri buna paralel olarak tarihin gelecekte vuku bulacak olayların ve kıyametle ilgili durumların bilgisini de içerdiğini⁴² söylemişlerdir.

³⁶ Togan, s. 1-5.

³⁷ Collingwood R. G. **Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler**, İstanbul 2000, s. 147.

³⁸ Süleyman Hayri Bolay, **Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü**, Ankara 1997, s. 435.

³⁹ Togan, s. 2.

⁴⁰ Memiş, s. 20.

⁴¹ İbn Esîr, **İslâm Tarihi**, c. I, çev: Ahmet Ağırakça, İstanbul 1985, s. 5.

⁴² En'am, 6/25; Enfal, 8/31; Nahl, 16/24.

1.1.2. Tarih İlminin Konusu

Tarih ilminin, tarihin kendi bünyesinden kaynaklanan özelliğinden dolayı bu ilimle uğraşan kişiler tarafından değişik şekillerde yorumlanmasından bahsetmiştik. Dolayısı ile Tarih ilminin tanımından bahsederken konusunun ne olduğu üzerinde de açıklamalarda bulunduk. Tarih ilmi hakkındaki farklı tanımlamalar, Tarih ilminin konusunda da kendini gösteriyor.⁴³ Aslında tüm ilimlerin tanımında, ilimlerin konusu ya açık ya da gizli bir şekilde kendisini gösterir. Tarih ilminin konusu, insanın tabiat üzerinde planlı ve bilinçli olarak, ya da planlı ve bilinçli olmayarak yaptığı her türlü faaliyetlerdir. Buna bağlı olarak Tarih, konu olarak tarihi süreç içerisinde meydana gelen olayları sebep sonuç ilişkisi içerisinde açıklayarak, bu olayların toplumsal hayat üzerinde meydana getirdiği gelişmeden, bozulmaya kadar ki durumlarını inceler.⁴⁴ Aslında baktığımızda tarih ilminin konusu ile ilgili şu çıkarım yapılabilir. Tarihin konusu, insanların toplum tarafından kabul görmüş ya da görmemiş olan davranışlarını gerek sözlü gerekse yazılı olarak sunan bir disiplindir.⁴⁵ Bazı İslam Tarihi yazarları, insan ve zaman kavramını ön plana çıkartıp tarihin konusunun insan ve zaman olduğunu söylemişlerdir. Dolayısı ile bu yazarlara göre tarih, konu olarak insanın fiziki çevre üzerinde, şartlara ve zamana göre değişen durumlarını ayrıntılı bir şekilde inceler.⁴⁶ Tarihin konusu insan, onun meydana getirdiği olaylar ve bunlarla ilgili her şeydir.⁴⁷ Dolayısı ile insanın tabiat üzerinde meydana getirdiği tüm fiiller tarihin konusu içerisinde yer alır. Ancak insanın biyolojik ve fizyolojik hareketleri bunun dışında tutulmasıdır.⁴⁸

Konusu insan olan tarihin, hangi insanları konu edindiği münakaşa/tartışma konusu olmuştur. Thomas Carlyle, yerinde oturup kendisini hayatın akışına bırakan insanların aksine, değişmesi gereken bazı şeylerin olması gerektiğini ve bu doğrultuda hareket ederek önemli işler başaran kişiler tarihin konusu olmuştur demektedir.⁴⁹ Oysa önemli tarihi düşünürlerden olan, Bloch ve bu paralelde olan kişiler tarihin konusunun

⁴³ Sehâvî, s. 17.

⁴⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, İstanbul 1995, s. 2-3.

⁴⁵ Haklin, s. 4.

⁴⁶ Sehâvî, s. 17.

⁴⁷ Hizmetli, s. 22; Geniş bilgi için bkn: Adnan, Demircan, “*Tarih Üzerine Bazı Düşünceler*”, **Milel ve Nihal**, S. 4, 2007, s. 69-89.

⁴⁸ Togan, s. 8.

⁴⁹ Kütükoğlu, s. 3.

kesinlikle fertler değil, içinde yaşadığı ve kendilerine göre bir takım kurallar manzumesi olan teşkilatlanmış topluluklardır iddiasında olanlarda vardır.⁵⁰ Bazılarına göre tarihin inceleme ve araştırma konusu, sosyal hayat içerisinde etkili olan, önemli olaylara etki eden, bireyler üzerinde maddi ve manevi önemli değişiklikler yapan kişi veya kişilerdir.⁵¹ Kur'an-ı Kerim ise, tarihin konusunun canlılar içerisinde seçkin olarak ifade edilen ve kendisine türlü türlü nimetler verilen bunun sonucu olarak da imtihana tabi tutulan insan, olduğunu söyler.⁵²

İbn Haldûn'a göre tarihin konusu, toplumsal yaşam anlamına gelen "umran" dır. Toplumsal yaşamın neticesinde meydana gelen olaylara toplum hem etki eder, hem de bunlardan etkilenir. Dolayısı ile bu durum da, tabiat ve toplum üzerinde değişiklikler meydana getirir. Yani toplumsal yaşam ile ilgili her şeydir. Bireyler ise toplumu oluşturdıkları için tarihin konusunu dolaylı olarak oluştururlar.⁵³ Tarihin konusu hakkında yapılan farklı tanımlamaları göz önünde bulundurursak tarihin konusunun insanın geçmişte, zaman ve mekân dilimi içerisinde meydana getirdiği her şeydir. Dolayısı ile Âdem'den beri geçmişte yaşanan her şey denilebilir. Tarihi kaynaklarda, tarihin konusu ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır. Ancak tarihe yön vererek tarihin akışını değiştiren insan ve insanın ortaya koyduğu her şey Tarih ilminin en vazgeçilmez konusudur. Tarihin konusunu ortaya koyarken, sağlam bir şekilde kayıt altına alınmış tarihi bilgilerden de önemli derecede faydalanmak gerekir.⁵⁴

1.1.3. Tarih Metodolojisi ve Felsefesi

Geçmişte meydana gelmiş olayların belli bir disiplin ve ya kurallar bütünlüğü içerisinde araştırılarak bu olaylarla ilgili problemlerin tespit edilip incelenmesine "*Tarihî Araştırma Yöntemi*" denir. Tabiat üzerinde meydana gelen olaylar, tarihin üç temel ögesi olan insan, toplum ve çevre üzerinde değişik tonlarda etki yapar ve bu etkilerin neticesinde değişiklikler meydana getirir. Dolayısı ile tarihi süreç içerisinde meydana gelmiş hadiselerin tarafsız eleştirel bir yöntemle değerlendirilip bu hadiselerden, insanları doğru bir şekilde bilgilendirip gerçeği ortaya çıkartma işlemi

⁵⁰ Kütükoğlu, s. 4.

⁵¹ Halkın, s. 4.

⁵² Hizmetli, s. 47.

⁵³ İbn Haldûn, **Mukaddime**, c. I, çev. Halil Kendir, İstanbul 2004, s.69.

⁵⁴ Murat Ağarı, **Müslüman Coğrafyacılar**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, s. XXXV.

tarihi araştırmanın, yüklendiği önemli bir fonksiyondur.⁵⁵ Bir tarih araştırmacısı, doğru çıkarımlar yaparak araştırdığı konu ile ilgili insanları aydınlatan bilgiler vermeye çalışır. Bu araştırmaların, tarih araştırmasına has, bazı özellikleri bulunur.⁵⁶ Bu özelliklere göz atacak olursak tarih araştırmacısı, kendisinden önce araştırma yapanların verilerini dayanak olarak kabul edip bundan faydalanmak durumundadır. Tarihi araştırma tekrar edilmesi imkânsız olan olaylara dayanmaktadır. Tarihi süreç içerisinde meydana gelen olayları gözlemek bazen istenilen derecede olmayabilir bu nedenle tarih araştırmacısı daha sağlam bilgilere ulaşmak için daha yoğun ve ciddi bir kütüphane veya arşiv çalışması yapması gerektirmektedir. Tarihi araştırmaların tüme varım şeklinde bir akıl yürütme ile olmasına daha fazla dikkat etmek gerekir. Özelliklerini açıkladığımız, bu araştırmaların yönteminde bazı güçlüklerle karşılaşılabilir. Bu güçlükler ne kadar duygudaşlık kurulursa kurulsun ne kadar araştırma yapılırsa yapılsın geçmiş, bu gün gibi tam olarak doğru olarak anlaşılamaz, hatta geçmişin tam olarak anlaşılması oldukça imkânsızdır. Tarih süreci içerisinde meydana gelmiş olaylardan ve kaynaklardan kesin bir doğru sonuç çıkarmak oldukça güçtür. Çoğu kez veriler yetersiz ve eksiktir. İnsanların gözlem ve duyuları arasında farklar ve yanılgılar olabilmektedir.

Her ilim, bir konu ile ilgili araştırma yaparken belli kurallar dâhilinde hareket ederek, araştırılan bu konu ile ilgili doğru bilgiye ulaşmak için elde edilmesi gereken tüm verileri toplar. Bu veriler toplandıktan sonra doğru bilgiye ulaşmak için bazı teknik ve yöntemler kullanılmalıdır. Bu da bir usul dâhilinde olmalıdır. Usul hakkında araştırma yapılan konunun malzemelerinin, tekniğinin, yönteminin ne olduğunun tespit edilmesidir. Metot ise doğru bilgiye ve amaca en kısa şekilde ulaşmaktır.⁵⁷ Yani bir ilmin, araştırdığı konu hakkında istenilen sonuca ulaşması için takip ettiği yoldur.⁵⁸ Bir tarihi araştırma yapılırken dikkat edilmesi gereken en önemli şey, tenkit metodudur. Tenkit, bir konu ile ilgili belgeleri yâda kaynakları eleştirel bir yön ile değerlendirmektir. Doğrusu intikad olup, buda iki şekilde olmaktadır. Birincisi, bir kaynağın hadiselerle ait ifadelerinin, şahitlik sıfatı ile kabule şayan olup olmadığının

⁵⁵ Saim Kaptan, **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri**, Ankara 1991, s. 53-57.

⁵⁶ İsmail Özçelik, **Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 114.

⁵⁷ Zeki Aslantürk, **Araştırma Metod ve Teknikleri**, Bolu 1992, s. 9; Özçelik, s. 83.

⁵⁸ Togan, s. 28.

tetkik edilmesine dış intikad denir. Diğer bir ifade ile kaynaklar intikadıdır. İkincisi ise kaynak ifadelerinin, hâdiseye ait şahitlik sıfatıyla karşılaştırarak ve kontrol ederek kıymetlerini biçmek ve ispat kudretlerini tespit etmek ki buna da iç intikad vakıaların intikadı denmektedir.⁵⁹

Tarihçi, doğru bilgiye ulaşmak için güçlü bir araştırmanın yapılması gerekir. Ayrıca hakikatin ne olduğunu anlayabilmek için de sağlıklı bir tenkit yapılması gerekir. İşte bir tarihçinin de gerçek sonuçlara ulaşabilmesi için, tarihi tenkit metodunu kullanması gerekir.⁶⁰ Elimizde bulunan bu yöntemler, tabî ki değişmez statik yöntemler değildir. Kullana geldiğimiz bu yöntemler, hala geçerliliği olan ve olması da muhtemel yöntemlerdir. Özellikle XIX. ve XX. yüzyıllar arasında birçok ilmî disiplinde değişim ve gelişimin olduğu yüzyıllardır. Esasen bakıldığında, zamanın şartlarına göre kullanılan araçları geliştirmek daha da sağlam neticeler vermektedir. Bu durum ilmi çalışmalar içinde geçerlidir. Tarihi çalışmalarda da kullanılan malzemelerin, günün şartlarına uygun olması gerekir.⁶¹

Çağımızın en önemli tarih felsefesi olan analitik tarih felsefesi, tarih ve tarihi olaylardan çok, tarihçi ve onun kullandığı metot üzerinde durur. Hem XX. yüzyılda hem de daha önceki tarih felsefecilerine yapılan eleştirilerden dolayı, günümüzde tarih felsefesiyle uğraşanlar daha çok tenkîdî tarih felsefesi üzerinde çalışmayı tercih etmektedirler. Biz bu çalışmaya metodolojik tarihçiliğinin felsefesi olarak adlandırılmaktadır.⁶² Tarih tenkîdi, sadece bir aklın ürünü değildir. Farklı bilim dallarından da yardım alır.⁶³ Yani tarih felsefesi, tarih, sanat, felsefe ve ilimdeki bütün bakış açılarının bir sentezidir.⁶⁴

1.1.4. Tarihçilik

İnsanlar farklı ilgi ve yeteneklere sahiptirler. Dolayısı ile her insan, kendi ilgi ve yeteneklerinin doğrultusunda kendisinin geliştirme yönüne gidebilir. Bu durumu dikkate alarak, bir tarihçi ise tabiat üzerinde meydana gelen geçmişteki olay ve olguları, belirli

⁵⁹ Togan, s. 75.

⁶⁰ Halkın, s. 23.

⁶¹ Memiş, s. 16.

⁶² Uçar, s. 31.

⁶³ Halkın, s. 3.

⁶⁴ Uçar, s. 42.

yöntemleri takip ederek derinlemesine araştırma yapan ve bunlarla ilgilenen kişidir. Tabi bir tarihçi, kendi işine diğerlerinden daha çok dört elle sarılmalıdır. Ayrıca o, yaptığı işin öneminin çok iyi farkında olması gerekir. Genel anlamıyla tarihçi: Tarihle ilgili olay ve olguları belirli bir disiplin içerisinde hareket ederek, konuyla alakalı tüm verileri en ayrıntılı bir şekilde toplayıp, ilmin ışığında hareket eden kişidir. Bir tarihçinin asıl bilgi alanı tarihtir. Bir tarihçi genellikle toplumsal olaylara duyarlıdır.

⁶⁵Tarihçi, kendi mesleğinin gereğini yerine getirirken mesleğine tam olarak vakıf olmalıdır. Çünkü tarihçi, gelecek nesillere aktaracağı olayları en doğru bir şekilde işlemelidir. Bazen bir şeyi söylemek yâda söylenilen bir sözü eser haline getirmek iyi bir çalışma ve gayret gerektirir. Kısacası bu durum biraz meşakkatli olabilir. Bu durum böyle iken Tarih gibi önemli bir ilim dalı hakkında çalışma yaparken tarihi süreç içerisinde meydana gelen olayları doğru ve tatmin edici bir şekilde yazmaya çalışmak ve bunu okurlara sunmak son derece titizlik isteyen bir çalışma gerektirir. Mustafa Kemal'in, *"tarih yazan bir araştırmacı, tarihi olayların ortaya çıkmasına neden olan kişi ve ya kişiler kadar samimi olması gerekir. Bu şekildeki bir durum gelecek nesiller üzerinde oldukça olumlu ekiler bırakır."* sözü son derece önemlidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün *"tarih yazmak tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan, yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat gelecek nesiller için şaşırtıcı bir mahiyet alır."* sözü, tarih yazmak isteyen bir kişiye ağır sorumluluklar yüklemektedir.⁶⁶

Tarih süreci içerisinde gerçekleşen olaylar farklı ve çok karmaşık sebeplerden meydana gelebilir. Dolayısı ile bu olayları aydınlatmak için çok ustalıkla hareket etmek gerekir.⁶⁷ Bir tarihçi olayları iyi bir şekilde analiz etmeli ve bu olaylardan tatmin edici, aydınlatıcı fikirler üreterek toplumun moral ve motivasyonunu yükseltmesi gerekir. Bir tarihçinin olayları en doğru ve çarpıcı bir şekilde aktarması için o toplumun değer yargılarını, hassasiyetlerini, örflerini ve adetlerini iyi bir şekilde bilmesi gerekir. Böyle yapmayan bir tarihçi mesleğini icra noktasında pek başarılı olamaz. Hemen hemen her olayın neticesinde bir olgu meydana gelmiştir. Meydana gelen bu olgular, uzun bir zaman dilimine yayılarak süreklilik arz ederler. Tarihi olgular ile bir tarihçi arasında birbirini tamamlayıcı bir ilişki mevcuttur. Tarihi olgular bir tarihçiye *"işte ben burada hazır bekliyorum. Bana dokunursan konuşmaya hazırım"* der. İşte tarihi olgu tarihçinin

⁶⁵ Bekir Bıçer, **Tarihe Giriş**, İstanbul 2008, s. 27.

⁶⁶ Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, MEB Yayınları, İstanbul 1986, s. 89.

⁶⁷ İbrahim Güler, **Tarihin Toplumdaki İşlevi ve Öğretimi**, Elif Yayınları, İstanbul 2005, s. 85.

elinde bir davul gibidir. Tarihçi o davula vurdukça davul da sesini çıkartmaya başlar.⁶⁸ Tarihçi, bunların yanı sıra olaylar ve olgular arasındaki bağlantıyı güçlü bir şekilde kurabilmesi için iyi bir değerlendirme yapması gerekir. Tarihçinin başlıca işinin kaydetmek değil, değerlendirmek olduğu söylenmiştir.⁶⁹ Hakikat ressam için ne ise, tarihçi içinde odur. Geçmiş herkese farklı bir ışık altında görünür. Bu yüzden, tarih yazmak tarih yapmak kadar mühimdir.

Bir konu hakkında doğru, doyurucu ve insanları mutlu eden bilgi vermek, güçlü bir gayret ve iyi bir meziyet ister. İlimle uğraşan her kişi, bunu başarma konusunda yeterli başarıya ulaşamamış olabilir. Tabi bu durumun birçok nedeni vardır. Biz bu nedenlerin en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz. Araştırılan konu ile ilgili tüm verileri toplamak. Araştırma çalışması yapan kişinin maddi, manevi ve psikolojik durumunun istenilen seviyede olmasıdır. Araştırma çalışması yapan kişinin bilgi düzeyinin istenilen seviyede bulunmasıdır. Bunlara bağlı olarak iyi bir tarihçinin, bu saydığımız özelliklere sahip olması gerekir. Tabi tarihçi, olguları değerlendirirken hem olgulardan yeri geldiği zaman etkilenecek, hem de yeri geldiğinde olgulara etki edecektir. Yani ne tarihçi, olgulardan bağımsız hareket edebilir ne de olgular tarihçiden bağımsız olabilir. Şunu diyebiliriz ki tarihçi ile olgular arasında bir alış veriş ilişkisi bulunmaktadır.⁷⁰

Tarihçi bu ilişki ağını kurarken çok önemli bir durum olan asıl nedeni yâda nedenleri, iyi bir şekilde tespit etmesi gerekir. Çünkü bir durumun meydana gelmesini sağlayan neden veya nedenleri ortaya çıkarmak belirli çıkarımlar yapmaya, belki de bu nedenlerden hareket ederek yeni bilgiler üretmeye hatta bu yeni bilgilerin neticesinde toplumun yapısını değiştirmeye sebep olabilirler. İşte iyi bir tarihçi, tarihi olayların ve tarihi olguların asıl sebeplerini ortaya koyduğunda bu durum, toplumun doğru bildiği yanlışlarının düzelmesine, daha sağlam temeller üzerine oturmasına ve o toplumun yapısının değişmesine vesile olmaktadır.⁷¹ Çağdaş tarihçinin iki görevi vardır. Bu görevleri az sayıdaki anlamlı olguları bularak onları, tarihin olgularına dönüştürmektir. Diğeri ise Çağdaş tarihçinin diğer görevi ise pek çok olguları bularak “tarihî değildir”

⁶⁸ Carr, s. 18.

⁶⁹ Carr, s. 27.

⁷⁰ Carr, s. 37.

⁷¹ Carr, s. 106.

diye bir kenara bırakmak olmaktadır.⁷² Böylece tarihçi, tarihi hurafelerden arındırması olacaktır.

Tarihi süreç içerisinde meydana gelen olaylar, bazen çok karmaşık yapıda olabilir. İyi bir tarihçi güçlü bir analiz yaparak tarihi olayların ortaya çıkmasına sebep olan genel sebepleri ve olayın içinde bulunduğu şartlara göre değişiklik gösteren özel sebepleri iyi bir şekilde tespit ederek ikisini bir arada işlemesi lazım gelir.⁷³ Şunun bir defa çok iyi bilinmesi gerekir ki şartlar, olayların meydana gelişine etki etmektedir. Bu şartlardan biri de hiç kuşkusuz mekândır. Bir tarihçi hiçbir olayı o toplumun içinde bulunduğu mekândan bağımsız düşünemez ve bu da mümkün değildir.⁷⁴

Tarih hakkında gerçek bir araştırma yapmak isteyen iyi bir tarihçinin, yeterli bilgi birikimine sahip olması, tarihle iç içe olan ilimler hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olması, duygudaşlık kurabilmeyi iyi bir şekilde gerçekleştirmiş olması, konu ile ilgili yeterli verileri toplaması ve kendisine lazım olan malzemelere sahip olması gerekir.⁷⁵ Tarihi süreç içerisinde meydana gelen olayların çok farklı, karmaşık yapıları olabilir. Bu duruma bir de tarihi olayların ortaya çıkmasına sebep olan çok çeşitli şartları da eklersek, tarihi bilgiler hakkında yüzde yüz bir doğruya ulaşmanın oldukça zor olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁶ Geçmiş, bugün kadar kolay ve doğru olarak bilmek veya incelemek çok zor hatta imkânsızdır. Tarihi olaylar hakkında veriler toplarken yeterli malzemeye sahip olamamak, tarihi olayların üzerinden zaman geçtiği için tam olarak o günkü durumu ve şartları kavrayamamak, tarihi aktaran kişilerin ne derece tarafsız olduğu hakkında şüphelerin var olması gibi sebeplerden dolayı tarihi olayların doğruluğu hakkında net bir fikir ortaya çıkarmak neredeyse imkânsızdır.⁷⁷ Bu gibi nedenlerden dolayı bir tarihçi, tarih hakkında bilgi verirken işte bu olay tam anlamıyla budur deme sonucuna varamaz.⁷⁸

⁷² Carr, s. 20.

⁷³ Kütükoğlu, s. 3.

⁷⁴ Kütükoğlu, s. 3.

⁷⁵ Güler, s. 79.

⁷⁶ Güler s. 79.

⁷⁷ Özçelik, s. 115.

⁷⁸ Togan, s.120.

1.2. İslam Tarihçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi

1.2.1. İslam Tarihi ve Gelişimi

Tarih anlayışı, toplumun olduğu her yerde vardır. Çünkü daha öncede belirttiğimiz gibi tarih, zaman, mekân ve toplumla alakalı bir kavramdır. İslam, Hz. Muhammed'in risâlet ile başlamıştır. Yukarıda ifade ettiğimize göre Tarih, toplumun olduğu her yerde mevcuttur. İslam Arabistan yarımadasında doğmuştur. Burada doğan İslam, Arap toplumunun İslam öncesi tarih anlayışı, tarihe bakış açısı, peygamberin atalarının kimler olduğu, o günkü toplumun sosyal, ekonomik ve coğrafi özelliklerinin ne olduğu hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Biz de şimdi anlattığımız bu konular hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1.2.1.1. İslam Tarihçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi

Toplumların davranışları üzerinde coğrafi faktörlerin önemli etkisi vardır. İnsanların davranışları, dış uyaranların farklılığına göre çeşitlilik gösterir. Bu düşünceden hareketle, Arap toplumunun yaşadığı bölge, iklim özelliği olarak çok yağış almayan bir yerdir. Dolayısı ile bu bölgedeki iklim şartları, Arap toplumunun davranışları üzerinde etkili olmuştur. Bu tür bölgelerde yaşayan insanlar, çok çeşitli uluslarla karşılaşmadıkları için buradaki insanların ürettikleri şeylerde de çeşitlilik ve artış çok fazla olmaz. Dolayısı ile bu emsaldeki insanların, taklit ederek öğrenme biçimleri daha yaygın olur. Bu bölge insanların, atalarının yaptıkları ile övünmeleri, onların yaptıklarından kendilerine pay çıkarmaları, onları kendilerine rol model almaları, basit bir söylemle belirtirsek “atalarının üzerlerine toz kondurmamaları” gibi davranışlar, bu bölgedeki insanların davranış yapısının şekillenmesine neden olmuştur. İşte Arap toplumu da yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı, bu şekildeki bir sosyal yapı içerisinde kendisini bulmuştur. Bu durumun bir neticesi olarak Arap toplumunun İslamiyet'ten önceki tarih anlayışı, atalarının yaptıkları mücadeleler, anlattıkları hikâyeler, Arap kabilelerinin kendi aralarındaki savaşlar ve buna benzer durumlara göre şekillenmiştir. Böylece İslam öncesi Arap tarihçiliği, iki yönde devam edip gelişmiştir. Öncelikle “Ensab Şecereleri” ve “Eyyamu'l-Arab” özellikleri kabul görmüştür. Araplar geçmişin devamlı olarak hatırlanması için soy-sop bilgisine (ensab) aşiretin ve kabilenin millî manevî değerlerinin yaşanılıp korunması için de örf ve adetlerin (Eyyamu'l-Arab)

bilinmesine ayrı bir değer vermişlerdir.⁷⁹

Ancak gerek nesep bilgileri gerekse eyyam hikâyeleri herhangi bir tarih fikri olmaksızın şifahî olarak, ağızdan ağıza dolaşarak, nesilden nesle aktarılmıştır.⁸⁰ Tarih ilmi, Araplarda yazılı kaynaklar olmadığı için kendisini sözlü rivayetlerle göstermektedir.⁸¹ Bu durumda İslam'ın ilk günlerindeki “şifahî tarihçilik” ile cahiliye dönemi nesep ve eyyam tarihçiliği arasında şekil ve metod benzerliği görülmekteyse de, İslam öncesi Arapların tarih ananesi ile Müslüman Araplardaki “vakanüvislik” arasında bağlar olduğunu söylemek zordur.⁸² Çünkü cahiliye devri tarihçiliği “uhdûse, ustûre, kıssa” üslubu şeklinde iken, İslamî dönemde siyer ve megazi ilminin öncüleri aynı zamanda ilk muhaddisler olduğu için, tahammül'ül-ilm kuralları çerçevesinde öğrenilip nakledilen isnad/metin usulü ortaya çıkmıştır.⁸³

İslam tarihinin, yöntemi, metodu ve usulü tam oluşmadan önce etkilendiği bazı unsurlar bulunduğu coğrafyada mevcut idi. Bunları şöyle sıralaya biliriz:⁸⁴ Kitabeler: M. 328 tarihli İmrü'l-Kays Kitabesi, 578, tarihli Şerahî Kitabesi ve Güney Yemen'deki kitabeler. Bu kitabeler İslam öncesi Arap Yarımadasında yazılı bir tarih anlayışının varlığını delillendirir. Eyyamu'l-Arap Edebiyatı: Cahiliye devrinde Araplar arasında meydana gelen meşhur savaşlardan bahseden sözlü edebiyat ve hikâyelerdir. Ensab İlmi: Cahiliye devri Arap kabileleri kabilenin ve kabiledaki ailelerin soy kütüklerini tutar, bunları ezberlerlerdi. Arap Şiiri: Cahiliyye devrinde Orta Arabistan ve Hicaz'da ortak bir edebî dil ortaya çıkmıştı. Okuyup yazmanın yaygınlaşması. Komşu ülkelerin Tarih edebiyatının etkisi. Kur'an-ı Kerim'deki Peygamber ve Benî İsrail tarihine dair hikâyeler. Şu'ubiyye hareketine karşı Arap kabilelerinin tepkisi. Siyasi hizipleşmeler ve İmamet meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam'ın, Eyyamu'l-Arap rivayetlerine fazla tepki göstermemesi, ilk dönem şifahi tarih ile nesep ve eyyam rivayetlerinin metod açısından benzerlik taşıması, bu haberlerin Tarih ilminin doğuşuna etki etmesine sebep

⁷⁹ Geniş bilgi için bkz; Muhammed Ahmed Cadü'l Mevla Bek-Ali Muhammed Becavi-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, **Eyyam'ül Arab, Fil Cahiliyye**, el-Mektebetü'l İslamiyye, trs.yy.,

⁸⁰ Josef Horovitz, **İslam Tarihçiliğinin Doğuşu, İlk Siyer/Megazi Eserleri ve Müellifleri**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s.19; Hizmetli, s. 29, Kemal Sandıkçı, **İslam Tarihçiliğinin Başlangıcı**, Buhâri Sempozyumu, Kayseri 18-20 Haziran 1987,s. 59.

⁸¹ Seyyide İsmail Kâşif, **İslam Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metotları**, çev. Mehmet Şeker, İzmir 1997, s. 21.

⁸² Hizmetli, s. 29.

⁸³ Şulul, s. 35.

⁸⁴ Fazlur Rahman, **Tarih Boyunca İslamî Metodoloji Sorunu**, çev, Salih Akdemir, Ankara 1997, s. 31.

olmuştur.

İslam Tarihi'nin miladi 610 yılında başlamış olduğu⁸⁵ bilgisi doğru fakat eksiktir. Kanaatimizce, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) yaptığı davetin ihtiva ettiği tarihî malumat, Müslüman toplumunda "tarihçilik" faaliyetinin ve "tarih araştırmaları" hareketinin aslî membaini teşkil etmiştir. Fakat bir yandan gerek zihinlerde gerekse yazılı belgelerdeki bu malumat ciddi bir tarih tetkikinden mahrum bulunuyordu. Öyleyse İslam Tarihi'nin başlangıcı hususunda var olan İslam tarihçiliğinin, Peygamber'in hayat ve faaliyetlerinin tetkiki ile başladığı ve kaynağını da Hadis toplayıcılığında, özellikle Peygamberin gazvelerine ait hadisleri toplamada bulduğu,⁸⁶ kanaatini nereye yerleştireceğiz? Elbette ki bu iddia yersiz ve temelsiz değildir. Bizim kanaatimizce muhteva olarak İslam tarihçiliği özellikle Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in yaratılışı yani insanoğlunun yaratılışı ile başlamıştır.⁸⁷ Ancak ilmî olarak Arap tarihçiliğinin başlangıcını Hz. Muhammed'in hayatının tetkiki ile başladığını da söyleyebiliriz.⁸⁸

Bu yüzdendir ki, Vahyin başlangıcı da, İslam Tarihi'nin başlangıcı sayılmaz. Çünkü M. 610 yılında hemen bir tarih tetkikinden söz edilemez. Vahiy ile birlikte Müslümanların tarihî bilgiye ulaştığından hiç şüphe yoktur. Tarih tasavvuru da oluşmuştur. Fakat Kur'an-ı Kerim'deki tarihi malzemesi yer ve zaman unsurundan mahrumdur. Yeri ve zamanı tayin edilmeyen bilgi tarih bilgisinden ziyade edebî bir bilgidir.⁸⁹ Kaldı ki bu malzeme, ilahî menşeli olduğu için, burada Müslümanların tarihçiliğinden bahsedemeyiz. O zaman konusunu Müslümanların teşkil ettiği, Müslümanların el ürünü olan bir tarihçilik için, İslam Tarihi, ifadesinin yekûnu çok daha iyi temsil edeceği kanaatindeyiz. Hiç şüphesiz İslam Tarihçiliği aniden meydana gelmiş bir mucize değildir. İslam Tarihçiliği birçok âmilin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkmıştır. İslam tarihçiliği, İslam dünyasında husule gelen birçok ilimle paralel olarak ortaya çıkmıştır. İslam Tarihi'nde tarihle ilgili ilk çalışma Kur'an'ın toplanması ve iki kapak arasına alınmasıdır. Burada Mekke ve Medine'de inen ayetler ve sureler, bahsedilen olaylara göre bir tasnife tabi tutulmuştur. Bu bir tarih çalışması örneğidir.

⁸⁵ Hizmetli, s. 33.

⁸⁶ Gibb, s. 784.

⁸⁷ Bakara, 2/30.

⁸⁸ Gibb, s. 784.

⁸⁹ Şeşen, s. 18.

Hicrî takvimin kabulü ve divanların tertibiyle tarih çalışmasında yeni bir adım atılmıştır. Bu çalışmalar özellikle de ikinci halife Hz. Ömer döneminde meydana gelmiştir.⁹⁰

İlk dört halife döneminde, hadis hıfzına ve cem'ine hem de İslam Tarihi malzemesinin muhafazasına büyük önem verilmiştir. Bununla beraber Araplar umumi tarihle olan ilişkilerini de kesmemişlerdir. Daha sonra Muaviye b. Ebu Süfyan umumi tarihe yakın ilgi duyup, tarih kitaplarını Arapça' ya nakleden özel bir idari kurum tesis etmiştir.⁹¹ Müslümanların ilgilendikleri ilk tarihi anlatımlar, Kur'an'ın naklettiği bölgesel tarihî kıssalardır. Bundan başka, İslam Tarihçiliğinin ilk safhasında tarihle ilgilenen kişilerin nesep bilgisinden başka Hz. Peygamber'in hayatı ve gazveleri Yemen ve Benî İsrail tarihleriyle ilgilendiklerini görmek mümkündür. Tarih konusunda ilk çalışma yapanların Hicaz ve Yemen asıllı tarihçilerin olması tesadüfî değildir. Yemen asıllı kişiler genellikle Yemen ve Benî İsrail tarihiyle, Hicaz asıllı kişiler ise Hz. Peygamberin (s.a.s.) hayatı ve İslam tarihiyle ilgilenmişlerdir.⁹²

İslam Tarihinin en mükemmel çağını, en hayırlı çağ olarak tabir edilen üç nesil dönemi oluşturmaktadır. Daha sonraki dönemlerde İslam tarihinde gitgide bozulma ve artarak devam eden bu bozulmanın ardından çöküş olmuştur. Bunun sebebi, söz konusu üç nesilden sonra şerrin hayra galip gelmesi, kötü nesillerin zuhur etmesi ve buna benzer sebeplerdir. Böylece tarih, iyi olandan kötüye, hayırlı olandan hayırsıza doğru bir seyir takip etmektedir. Diğer bir ifadeyle tarih, zirveden, piramidin en yukarı noktasından, başlamış aşağıya, kötüleşmeye ve bozulmaya doğru bir istikamet takip etmiştir.⁹³

Zehebî'nin kaydına göre İslam Tarihi'nde ilimlerin tedvini H.123/M.741 yılında başlamıştır.⁹⁴ Hicrî II. yüzyılın başında, gerek kabile, nesep ve ananelerine vakıf olan şeyhlerin, râvîlerin, gerekse şiir ve ensab haberlerini ihtiva eden kitapların varlığından haberdarız. Bu monografiler ve râviler daha sonraki tarihçiler için malzeme oluşturmuşlardır. Bu durum zamanla kabileyi de aşarak bölgesel bir görünüm almış

⁹⁰ Şeşen, s. 14.

⁹¹ Hizmetli, s. 67; Ayrıca bkz, Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Hüseyin, **Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdini'l-Cevher**, c. V, Kahire 1327, s. 73-78.

⁹² Kâşif, s. 34-35. Ayrıca bkz. Şeşen, s. 19.

⁹³ http://www.ahmet-keles.com/akademik/makaleler/Tarih_bilincimiz.

⁹⁴ Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Hüseyin, **Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdini'l-Cevher**, c. V, Kahire 1327, s. 73-78; Şeşen, s. 3.

Basra ve Kûfe (Irak) Tarih Okulu bu şekilde kurulmuştur.⁹⁵ Hicrî II. yüzyıl ortalarında tarihî ve dinî meselelerle ilgili rivayetler toplanmaya başlanmıştır. Birbirleriyle alakalı olan rivayetler ve konular monograflara kayıt edilmiştir. Eban b. Osman ve Urve b. Zübeyr megaziye dair kitaplar te'lif ederken, Irak'lı ravilerden Ebû Mihnef ve Seyf b. Ömer İslam'ın ilk devir tarihiyle ilgili monografiler meydana getirmişlerdir.⁹⁶ Siyer ve Megazi türünden eserlerle devam eden tarihçiler, hadislerin senetlerinin araştırılıp tespit edilmesi zaruretinin ortaya çıkmasıyla, "Tabakat" kitapları da ilave edilmiştir. İslam'ı rivayetler isnad sistemi, erken devirde Zührî (v. 124/742) ile kullanılmaya başlanmıştır.⁹⁷

Üçüncü nesil tarihçiliğin alanı gelişmiş ve Müslüman araştırmacılar sadece siyer hududu içerisinde yazmamışlardır. Mesela, İbn İshak'ın öğrencisi el-Vakîdî, siyer-megazi ve tabakat sahasında önemli tarihçilerden birisidir. Özellikle Taberî'ye büyük faydalar sağlayarak, "et-Tarihu'l-Kebir" adında genel bir tarih kitabı yazmasına yol açmıştır. O bu kitabında yalnızca Hz. Peygamberin hayatı ve gazalarını değil, Harun Reşid'in hilafetine kadar meydana gelen olaylarla ilgili malumatı da toplamıştır.⁹⁸ Abbasîler dönemindeki tercüme faaliyetlerinden İslam tarihi de etkilenmiştir. Bu tercüme hareketleri, Müslümanlar arasında tarihçiliğin genişleyip gelişmesine ve yeni görünüm almasına sebep olmuştur. Tercüme edilen eserler genellikle Rumlar, Farslar, Yahudiler ve Hristiyanlarla ilgili bölümlerdi. Böylelikle İslam tarihçiliği genel tarihçiliğe doğru gelişmiştir. Özellikle Hicrî II. ve III. asır, İslam Tarihi'nin geliştiği ve seçkin tarihçilerin yetiştiği bir devirdir.⁹⁹ Hicrî III. Asır, İslam Tarihi'nin altın devri diye tarif edilmesine rağmen bu dönemde 178/794 tarihinde Bağdat'ta tesis edilen kâğıdın kullanılması ile başlayan İslam araştırmalar yeni bir boyut kazanmıştır. En eski eserlerin yazılı metinleri bu tarihten itibaren günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.¹⁰⁰ Hicrî III. asrın önemli olaylarından birisi de, asrın sonlarına doğru hadisçilerin hadisleri toplamak, tasnif ve tertip etmek gayesiyle yaptıkları "*ilim talebi seyahatlerinin*" önemli

⁹⁵ Gibb, s. 784.

⁹⁶ Hizmetli, s. 67.

⁹⁷ Şulul, s. 35. Ayrıca bkz., A. Aziz Durî, **İlk Dönem İslam Tarihi -Bir Önsöz-** çev. Hayrettin Yücesoy, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s. 34-35.

⁹⁸ Duri, s. 40; ayrıca bkz., Jozef Horovitz, **İslamî Tarihçiliğin Doğuşu-İlk Siyer ve Megazi Eserleri ve Müellifleri**, çev. R. Altınay-R. Özmen, Ankara Okulu Yayınları, s. 92-98

⁹⁹ Hizmetli, s. 68.

¹⁰⁰ Gibb, s. 793.

ölçüde çoğalması ve bir gelenek halini almasıdır. Bu seyahatler sonunda tarih ile hadis arasında üslup yönünden bir etkileşim meydana gelmiştir. Buna göre her tarihî hâdis, görgü şahidinin o günlerde yaşamış olan bir kimsenin ağzından nakledilecek ve isnat yoluyla eserin yazarına ulaşacaktır. Bu tarzdaki bir nakil anlayışı, olayları ay ve günlerine varacak kadar tarihlendirme kararlılığının gelişmesine sebep olacaktır. Bu durum sistemli tarih yazıcılığının başlamasına da sebep olmuştur.¹⁰¹

Hicrî IV. asır İslam tarihçiliğinin olgunluk devri diyebiliriz. Bu dönemin en ünlü tarihçisi Taberî olmuştur. Bu devirde yetişen ünlü tarihçiler İslam tarihinin bir bilim dalı olarak yerleşip gelişmesinde fevkalade önemli rol oynamışlardır. Hicrî IV. asrın bir başka özelliği ise tarih yazarlarının büyük çoğunluğunu saray hizmetlileri ve devlet memurlarının oluşturması, din âlimlerinin tarih yazıcılığı ile fazla uğraşmamalarıdır. Hükümdarların ve devletin resmi görevlileri durumundaki bu yeni tarih yazarları hanedanlar, hükümdarlar ve ailelerine dair hususi tarihlere kayıt olarak yazdırmışlardır.¹⁰² Hicri V. asırda umumi ve milli tarihler yazılmasına devam edilmiştir. Ancak VI. asırda “*hal tercümesi*” türünde tarih yazıcılığına önem verilmiştir. Sonraki devirde Eyyubiler ve Memlukîler tarihçiliği teşvik ederek tarihçileri himayelerine almışlardır. Neticede tarih kitapları çoğalarak, tabakat, teracim ve rical ilmi kitapları ile milli ve mahalli tarih kitapları da yazılmıştır.¹⁰³

Hicri IX. yüzyılda İslam tarihçiliği ünlü sosyolog ve tarihçi İbn Haldun ile yeni bir çehre kazanmıştır. Geleneksel metotla yapılan en eski İslam Tarihi kitaplarını ve yazarlarını sert bir dille eleştiren İbn Haldun, tarihçilikte yeni bir çağ açmıştır. İslam tarihçiliğinin tenkit usullerini tespit edip, ilk defa tarih metodolojisi ve tarih felsefesi konularını müstakil olarak ele almıştır. Tarih yazıcılığında milletlerin mukadderatları ile sosyal ve kültürel yapıları arasında bağ kurma anlayışını getirmiştir.¹⁰⁴

Hicri XI ve XII. yüzyıllarda muhtasar İslam Tarihi yazıcılığı yapan yeni bir tarihçiler topluluğu ortaya çıktığı görülmektedir. Bunların Ansiklopedik mahiyetteki bu çalışmaları yazarların bilgisine ve yazdıklarına güvenmek oldukça zordur. Çünkü bunlar İbn Haldun’un dediği gibi bilinen tarih anlayışını yok etmişler tarihin sağladığı yararları

¹⁰¹ Hizmetli, s. 70; Ayrıca bkz, Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, c. II, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, s. 594.

¹⁰² M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihi Kaynakları**, İstanbul, 1991, s. 34; Neşet Çağatay, **İslam Tarihi**, Ankara, 1993, s. 23.

¹⁰³ Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usul**, İstanbul 1995, s. 3.

¹⁰⁴ İbn Haldun, s. 18 vd.

da ortadan kaldırmışlardır.¹⁰⁵

Miladi XVI. yüzyılın sonlarından itibaren İslam ilimlerinde görülen taklitçilik, tarihçilikte de kendini göstermiştir. İslam âleminin miladi XVII. yüzyıldan itibaren tarihi ve ilmi gelişmelere ayak uyduramayarak kurum ve kuruluşlarını yenilemeyerek bir çöküntü dönemine girmiştir. İslam ülkelerinin siyasi, fikri, iktisadi ve kültürel yönlerden batının peyki durumuna düşmüştür. Bu taklitçilikten kurtulmak için XIX. yüzyıldan itibaren İslam âleminde, genelde İslami ilimlerde ve tarihçilik alanında önemli gelişmelerin olduğu görülmüştür. Son yüzyıllar da İslam tarihçiliğinin önemli özelliklerinden birisi de ilk dönem kaynakların yeniden neşredilmesi veya tercüme edilmesidir. Çeşitli gayelere yönelik olarak yapılan bu çalışmalar yeni nesillere tarihi yaşattığı gibi tarih kültürünün ve sevgisinin yükselmesine yol açmıştır.

1.2.1.2. İslam Tarihinin Kaynakları

İlim kelimesi Arapça kökenli olup “âlîme” kelimesinden türeyen bir mastardır. Evrende gözümüzle gördüğümüz ve görmediğimiz her şeyin bir bilgisi vardır. İnsanlar, gayretleri ve çalışmaları sayesinde bunlarla ilgili bilgileri ortaya çıkartmaya çalışırlar. Buna rağmen insanoğlu kâinattaki her şeyin bilgisini öğrenmeğe tam olarak vakıf değildir. Çünkü Allah her ne kadar insanı birçok canlıdan üstün yaratmışsa dahi yine de insanı sınırlı bir kapasitede yaratmıştır. Bilmek ve öğrenmek insanoğlu için yeme, içme ve uyumak gibi bir gereksinimdir. Çünkü insanlar, bilme ve öğrenme sayesinde kendilerini gerçekleştirirler.

Bilgi edinme isteği insanlarda hep var olmuştur ve bu durum kıyamete kadar da devam edecektir. Elbette ki bilginin de farklı çeşitleri vardır. Ama kaynak olarak bilgi iki çeşittir. 1. Kesin bilgi. 2. Kesin olmayan bilgi. Kesin bilgi, Allah’ın bilgisidir ki bu da Allah’ın, Cebrail aracılığı ile peygamberlere gönderdiği kitaplardır. Kesin olmayan bilgi ise insanların kendi ürettikleri bilgi başka bir deyişle kazanımlarının neticesinde ortaya koydukları bilgidir. Tabi beşerin ortaya koyduğu bilgi de kendi arasında farklılık arz etmektedir. Peygamberlerin ortaya koyduğu bilgi ve peygamberlerin dışındaki insanların ortaya koydukları bilgi olarak iki kısma ayrılır. Burada şunu belirtmek gerekir ki Peygamberlerin ortaya koyduğu bilgi ilahi destekli olmasına karşın; bunları aktaran yani rivayet eden râvîlerin güvenilirlikleri, naklettikleri rivayetlerin sıhhat

¹⁰⁵ İbn Haldun, s. 9.

dereceleri hep tartışılan bir konu olmuştur.

Fakat Kur'an'ın ortaya koyduğu bilgi ise kesin bilgi olup, inananlar için tartışma konusu bile olamaz. Bunları belirttikten sonra, Kur'an'ın içeriğinden kısaca bahsedelim. Kur'an, evrenin yaratılışından, cennet cehennem kavramlarından ve beşerin imtihanından, kısacası insana dair hemen her şeyden detaylara fazla girmeden bahseder. Kur'an, detaylara fazla yer vermez. Bu Kur'an'ın özlü anlatımının bir özelliğidir. Yukarıda Kur'an'da hangi konuların olduğunu aşağı yukarı belirtmiştik. Bu konulardan biri de tarih hakkındaki bilgidir. Kur'an direk olarak tarihten bahsetmez. Ama geçmiş toplumların özelliklerinden, geçmişte yaşamış kavimlerden bunların tutumlarından, geçmişte yaşamış olup, sonradan helak olan kavimlerden bahseder. İslam Tarihi kaynakları genellikle “*derleme-toplama*” kapsamlı rivayetlerden meydana gelmiş eserlerdir. Bizzat yazarlarının yaptıkları inceleme ve araştırma ya da rivayet elde etme çalışmalarına veyahut bilgi, deney ve görüşüne dayanmamaktadır. Bu bakımdan bize intikal eden bilgilere ihtiyatla yaklaşmalıyız veya iç ve dış tenkide tabi tutmalıyız.¹⁰⁶

1.2.1.3. Kur'an-ı Kerim

Geçmişte meydana gelen şeyleri tarih olarak değerlendirdiğimizi, daha önce belirtmiştik. Dolayısı ile tarih, zaman ve mekândan ayrı düşünülemez. Tabi bunların yanı sıra insan, tarihin olmazsa olmazıdır. Bu açıklamalardan sonra, tarihi oluşturan temel kavramlar üzerinde kısaca duralım. Zaman: Durmayan, sürekli akışkanlık arzeden bir süreci ifade eder. Mekân: Üzerinde canlıların yaşadığı fiziki coğrafyadır. Fiziki mekân üzerinde değişiklik yapabilen, üreten, tüketen kısacası her türlü tasarruflarda bulunan insan ise bu mekânın vaz geçilmez temel unsurudur.

Konu insan olunca ilahi kitapların muhatabı da insan olmuştur. İlahi kitapların en sonuncusu olan, tüm ilahi kitapları kapsayan ve evrensel olan Kur'an-ı Kerim, mahlûkatların birçoğundan üstün olan insanı muhatap alarak insanın davranışlarının nasıl olması gerektiği hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Kur'an, Bu açıklamaları yaparken geçmiş milletlerin yaşantılarından misaller vererek, insanların bu misallerden ibret payı çıkartıp davranışlarını ortaya koyarken daha dikkatli olmalarını, daha ölçülü hareket etmelerini, kısacası ilahi emre uygun hareket etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Kur'an'ı Kerim tarih kavramından direk olarak bahsetmemiştir. Fakat yukarıda da

¹⁰⁶ Uçar, s. 60-61.

belirttiğimiz gibi Kur'an'ın getirdiği misallerin birçoğu, geçmiş milletlerin özelliklerinden bahsetme şeklinde olmuştur. Mesela Kur'an, İrem, Ad, Semud gibi kavimlerden bahsetmiştir. İşte Kur'an, bu özelliği ile bazı tarihi bilgilerin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Dolayısı ile Kur'an, tarihin tanımının en önemli özelliği olan geçmişten bahsederek aslında tarihe ve tarihi olaylara ne kadar önem verdiğini göstermiştir. M. İkbal'e göre, Kur'an-ı Kerim'de "Allah'ın Günleri"¹⁰⁷ deyimi insan bilgisinin üçüncü kaynağı olan tarih anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁸

Kur'an geçmişteki konular ile ilgili bilgi verirken direk olarak tarih kelimesinden bahsetmez. Kur'an, hemen her konu ile ilgili bilgi vermiştir. Kur'an, bu bilgileri verirken kısa, öz ve anlam yoğunluğu zengin olan ifadeler kullanmıştır. Her insanın anlama kapasitesi farklı olduğu için işin uzmanı olan kişiler, Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için çeşitli çalışmalar yaparak, farklı eserler ortaya koymuşlardır. Bu eserler, İslam ilimlerinin ilk kaynağı olan Kur'an'dan sonraki yardımcı kaynakları oluşturmuştur.¹⁰⁹ Kur'an, İslam tarihinin, siyer ve megazi ilimlerinin konularını oluşturan meseleleri detaya girmeden açıklamıştır. Kur'an'ı Kerim'in bu özelliği, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan İslami ilimlere, kaynaklık etmiştir.¹¹⁰

Kur'an, İslam tarihi kaynakları arasında ilk sırada yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim, geçmiş milletler ve Hz. Muhammed'in hayatına dair bilgi veren en sahih kaynaktır.¹¹¹ Kur'an, ortaya koyduğu doğrulara uyulmasını ister. Kur'an'ın olaylara bakışı çok farklı ve kendisine hastır. Kur'an, insan fitratını çok iyi bildiği için onun getirdiği tanımlamalar, verdiği örnekler, yaptığı kıyaslar insanın fitratına uygun bir biçimdedir. Sanki Kur'an, insanlara hitaben yüksek sesle eğer ortaya koyduğum şeylere uygun davranırsanız, istenilen insan görüşüne kavuşmuş olursunuz der gibidir. Kur'an'ın her konuya bakış açısında olduğu gibi tarihe, başka bir deyişle geçmişe ve geçmişteki olaylara bakışı da kendisine has ve özeldir. Kur'an, insanları olumsuzluğa götüren sebepleri ortaya koymuştur. Bütün bunlara rağmen insanlardaki bilgi

¹⁰⁷ İbrahim, 14/5.

¹⁰⁸ Muhammed İkbal, **İslam Düşüncesinin Yeniden Doğuşu**, çev, Ahmet Asrar, İstanbul 1984, s. 188-189.

¹⁰⁹ Hizmetli, s. 46-47.

¹¹⁰ Ena'm, 6/59; "Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları O'ndan başkası bilmez, karada ve denizde olanları O bilir ve bir yaprak düşmez ki, onu O bilmesin; ne toprağın karanlıklarında bir tane, ne de kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki, o herşeyi açıklayan Kitap'ta bulunmasın."; Fazlur Rahman, s. 32.

¹¹¹ İzzet Derveze, **Kur'an'a Göre Hz. Muhammed (sas) 'in Hayatı**, c. I, İstanbul 1995, s. 16-17.

seviyelerinin, algılama ya da anlama seviyelerinin aynı olmaması gibi nedenlerden dolayı konuların uzmanı olan kişiler, insanları daha iyi bilgilendirmek gayesi ile çalışmalar yapmışlardır. İşte belirttiğimiz bu ve buna benzer durumlardan dolayı insanların, Kur'an'ı anlama, açıklama ve Kur'an'ın ilgili konularla alakalı verdiği mesajları anlama konusundaki yetersizliğinden dolayı, işin ehli olan kişiler, gayretli bir çalışmanın neticesinde Kur'an'ı daha iyi açıklamaya çalışarak eserler oluşturmaya başlamışlardır. İşte bu eserler, Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olarak İslami eserler arasında yer bulmuştur. Tüm bu eserlerin ilk ve ana kaynağı olan Kur'an, tüm zaman dilimlerini, insanların faaliyet sahası olarak görür.¹¹² Gerçekten Kur'an'ın tarih anlayışı temelde, insan tabiatının derinlemesine anlaşılması üzerine kurulmuştur.¹¹³

İnsan, kendisine verilen ve kendisini diğer varlıklardan ayırarak onu canlıların içerisinde en şerefli yere getiren akı ve iradeyi kullanma özelliğini sahiplenerek evren üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahip olmuştur. Bu özelliklere vakıf olan insan, evren üzerinde bir şey meydana getirirken, mantık çerçevesi içerisinde yâda sebep sonuç ilişkisi içerisinde planlı olarak hareket ettiği zaman başarı çitasını yükseltip, tabiatı dengede tutma durumunu sağlar. Bahsettiğimiz bu durum, Allah'ın insana verdiği sünnetullahın bir gereği olduğu gibi Allah'ın, insanı iradesinde serbest bıraktığı anlamını da pekiştirir. Evet, Allah, yaptıklarından sorumlu tutulmayan mutlak bir varlıktır; ama Allah kendi mutlakiyetinin bir gereği olarak olayları, insanoğlunun fitratı yapısını korumak, düzensizliği ve buna bağlı olarak ortaya çıkacak olan kargaşayı önlemek için, her şeyi sebep sonuç ilişkisi içerisinde yaratarak insanoğlunun da buna uygun hareket etmesini istemiştir. Allah, insanları imtihan için yaratmıştır. Bu imtihanın neticesinde ödül ve ceza kavramlarını koymuştur. Ödül ve ceza kavramlarını koyarken de insanlara bunu, en mükemmel derecede algılama kapasitesini ve algılama kapasitesi için gerekli olan duyu organlarını vermiştir. Dolayısı ile Allah, insanlara vermiş olduğu bu özelliklerin karşılığı olarak insanoğlunu, davranışlarında sorumlu tutmuştur. Müslümanlar, Allah'ın kendilerine vermiş oldukları bu özellikleri çok iyi kullanarak hayatın içerisinde, daha önceden hazırlanmış bir senaryonun tutsak oyuncuları psikolojisinden çıkıp, yeryüzünde şerefli bir makama gelmişlerdir.¹¹⁴

¹¹² En'am, 6/25; Mü'minun, 23/82-83; Furkan, 25/5; Neml, 27/67-68; Muttaffin, 83/13; Hayri Bolay, **"Kur'an-ı Kerim'in Tarihe Bakışı"**, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Ankara 1985, s. 149.

¹¹³ Hizmetli, s. 49.

¹¹⁴ Kamer, 55/49; Hizmetli, s. 49-50.

Tarihin dinamiği insan, insanın dinamiği de imandır. Tarihi yapanda yıkan da; dünya hayatını cennet ve cehennem yapan da insandır.¹¹⁵ Kur'an'ın tarih anlayışı temelde, insan tabiatının derinlemesine anlaşılması üzerine kuruludur.¹¹⁶ Kur'an'ın tarihi haberlerinin önemli bölümünün önceki toplumların durumlarıyla (*esatiru'l evvelin*) ilgili olduğunu daha önce söylemiştik. Ancak bu anlatımlar bilinen hikâyeciliğin ötesinde olup, insanlığa yaşadığı an ve geleceği ile ilgili çeşitli mesajlar vermiştir. Kur'an'ın umumî tarihle alakalı olarak sunduğu bilgiler, diğer dinlerinkilerine benzememektedir. Mesela, Kur'an'ın tarih kahramanı, insandır. İnsan, dünyanın efendisi olmaya layık görülen tek adaydır.¹¹⁷ İlahi adalet, her canlıyı kendi doğasına uygun bir şekilde yaratmıştır. Bu canlılar içerisinde, evrenin en önemli başrol oyuncularından biri olan ve imtihana tabi tutulan insan, yaratılırken bir ıstırap yâda bir sıkıntı çekmek için veya karşılaştığı olaylar karşısında ezilmek için yaratılmamıştır. Bilakis insan, kendisine verilen akıl, irade ve iman sayesinde yeryüzü üzerinde hem maddi tasarrufta hem de manevi tasarrufta bulunarak yeryüzünü düzenleme imkânına sahip olmak için yaratılmıştır.¹¹⁸ İnsan, geçmişiyle yaşanan zamanı, geleceği ile kendisine bir faaliyet sahası yapılan tarihi, şekillendiren faktördür.¹¹⁹ Kur'an, hemen her konu ile ilgili haberler vermiştir. Kur'an anlattığı konuların tam olarak anlaşılması için bu konular ile ilgili misaller getirerek, muhatabı olan insanı, her konuda olduğu gibi tarih konusunda da doğru bilgi sahibi yapmak ister.¹²⁰ Kur'an-ı Kerim'den sonra İslam Tarihi'nin ikinci önemli kaynağını hadisler oluşturur.

1.2.1.4. Hadis

Hadis, kelime olarak geçmişte meydana gelen bir olay demektir. Genel anlam olarak Hadis kelimesinin tanımını yapacak olursak Hadis: Bir kimse tarafından dile getirilmiş sözdür. İslam literatürüne bu kelime, peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s) tarafından söylenen sözler olarak geçmiştir. Hadisin, genel kabul gören tanımda bu şekildedir. İslam tarihinin en dikkat çekici ilim dalı olan, Müslümanlar tarafından her zaman ilgi odağı olan Hadis ilmi İslam tarihinin ilk kaynaklarından. Sehavi'nin şu

¹¹⁵ Bolay, s. 149.

¹¹⁶ Hizmetli, s. 49.

¹¹⁷ Bolay, s. 149.

¹¹⁸ Hizmetli, s. 49.

¹¹⁹ Franz Rosenthal, *İlmü't-Tarih İndel Müslimin*, çev, Salih Ahmed el-Ali, Beyrut 1971, s. 42.

¹²⁰ es-Sehâvî, el-Kavlul-Bedî', s.363.

sözü bu durumu daha iyi özetlemektedir. ”tarih, hadis ilimlerinden bir ilimdir.” Kuşkusuz Hz. Peygamber’in hayatı Hadis ilmine olan önemini de artırmıştır.¹²¹ Arapların tarihinin ve bununla ilgili bilimsel çalışmaların, Hz. Peygamberin hayatının detaylı bir şekilde araştırılması, analiz edilmesi, ona ait hadislerin toplanması ile başladığı söylenir.

Tarih boyunca insanlar, duygu ve düşünce dünyalarında yücelttikleri insanlarla ilgili bir takım şeyleri çok merak etmişler ve bu meraklarını da gidermek için de bu insanlarla ilgili bazı akademik çalışmalar yapmışlardır. Söz konusu son peygamber olan ve tarihin akışını değiştiren Hz. Muhammed (s.a.s) olunca Müslümanlar da Hz. Peygamberin hayatını, ondan sonra ortaya çıkan ihtilafları, siyasi çekişmeleri bilmek istemişlerdir. İşte bu durum Müslümanları, hadis ilmini öğrenmeye sevk etmiştir.¹²²

Hz. Peygamberin ortaya koyduğu yeni bir din ve bu din ile ilgili kuralların insanlar tarafından bağlayıcı olması gibi durumlar, İslam tarihçilerinin ortaya koydukları eserlerin temel konusu olmuştur. Bilme ve öğrenme isteği gibi durumlar insanlar tarafından çeşitli ilimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum tıpkı yeme ve içme gibi bir vaziyet haline gelmiştir. Zaman içerisinde meydana gelen ilimlerden biri de İslam tarihçiliğidir. İslam tarihçiliği, İslam dünyasında ortaya çıkan birçok ilimle hemen hemen aynı zaman diliminde ortaya çıkmıştır. Her ilimde olduğu gibi İslam tarihçiliği de birçok ilimle iç içe olmuştur.

İslam Tarihçiliğinin hem faydalandığı hem de faydalandırdığı ilimlerden biri de Hadis ilmidir. Bakıldığında her iki ilim, olayları ve rivayetleri doğru bir şekilde anlatmaya özen gösterir. Bu durum her iki ilmin birbirine ne kadar yakın olduğunu gösterir. Tabi bunların yanı sıra bazı hadis âlimleri “Tarih” adını verdikleri tabakat eserlerinde bu iki ilmin ne kadar sıkı fıkı olduklarını ortaya koymuşlardır. Yine önemli İslam ulemalarından olan Sehavi, tarihin akışını değiştiren ve insanlığın kaderine etki eden bir şahıs tarafından söylendiği için hadisin kendisi de bir tarihtir demiştir.¹²³

Peygamber, esas olarak tarihi harekete geçirmeye ve onu ilahî bir modele göre düzenlemeye çalışan kimsedir.¹²⁴ Hz. Peygamber, onun hayatı, hayat süreci içerisindeki sözleri, fiil ve davranışları, tarihin akışını değiştirdiği için ve bu durum

¹²¹ Gibb, s. 784; Muhammed Abdul Jabbar Beg, **İslam Tarihi Öğretiminin Problemleri**, s.109, çev: M. Bahaüddin Varol, İstem, Yıl:1, Sayı:2, 2003, s. 209 – 221.

¹²² Şaban Öz, **İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri**, Ankara 2006, s. 31.

¹²³ Sehâvî, s. 44.

¹²⁴ Fazlur Rahman, , s. 31.

önemli bir yönü ile de geçmişle ilgili olduğu için Hz. Peygamberin kendisi ve onunla ilgili olan her şey de bir tarih olarak değerlendirilir.

Konu Hz. Peygamber olunca onun hayatı ile ilgili çeşitli ilim dalları ortaya çıkmıştır. İlim dallarının birbirleri ile olan etkileşimi kaçınılmazdır. İşte bu ilim dallarından bazıları da siyer ve megazi ilimleridir. Bu iki ilim dalı, gerek Hz. Peygamber'in hayatını, gerekse rivayetleri bir isnad tertibi içerisinde ele almaları bakımından benzerlik arz ederler. Bunların yanı sıra her iki ilim dalı, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine yer vermeleri bakımından hadis ilmi ile ortak bir yön arz edip, aynı zamanda tarih ilminin bir alt kolu olma özelliğine de sahiptirler. Bütün bunlara rağmen bu iki ilim dalının hem konuları ele alış biçimleri hem de amaçlarının farklı olması onları Hadis ilminden ayırmıştır. Bütün bu açıklamalardan sonra Hadis ilmi ile Tarih ilmi arasındaki en önemli ortak yön, her ikisinin de geçmişte meydana gelen hadiseleri anlatmış olmalarıdır.¹²⁵ Her ilim dalı kendi içerisinde bir bütünlük ve tutarlılık arz etmeye çalışıp, ortaya koyacağı bilgileri en tarafsız ve en doğru bir şekilde anlatmaya çalışır. Bu ilimlerden biri de Hadis ilmidir. Konumuz çerçevesinde değerlendirdiğimiz zaman Hadis ilmi, hem hadislerin sıhhat yönünü tespit etmek, hem de Hz. Peygamberin hayatı ile ilgili olan olayları doğru bir şekilde ortaya koymak için bütün ilim dallarının başvurduğu cerh, ta'dil ve isnad yöntemini kullanmıştır. Hadislerin en önemli özelliklerinden biri, senet ve metindir. Çünkü bir hadisçi için hadis, öncelikle senet ve metinden oluşur. Bunun yanında bir hadisin sahih hadis özelliği taşıyabilmesi için rivayet edilen o hadisin, ravi zincirinin kesintisiz olması, metin bölümünün, sahih hadis kıstaslarına uygun olması gerekir. İşte hadis âlimleri bu konulara çok dikkat ederek, bu konularla ilgili bilgilendirmelerde titiz davranmaya çalışmışlardır.

Buna rağmen hadis müelliflerinin eserlerinde, abartılı sayıda rakamlara varacak şekilde hadisler bulunmaktadır. İnsanlar, yaşadığı çevrenin etkisinde kalarak bir takım düşünceler ve hareketler meydana getirirler. Bu duruma ek olarak, her insanın kendisine ait sorun ve sıkıntılarını, bazı insanların sosyal hayat içerisinde yüklendiği önemli görevler gibi realiteleri de eklersek gerçekçi olmak gerekir ki insanlar, her zaman farklı konular hakkında abartılı rakamlara varacak derecede bilgi üretebilirler. Elbette ki Hz. Peygamber, kadiri mutlak olan Allah tarafından desteklenmiştir. Fakat yukarıda bahsettiğimiz beşeri haller tüm insanların ortak realitesidir. Hem Hz. Peygamberin

¹²⁵ Gönül Kolkıran, **Tarih ve Hadis Disiplini Açısından Tarih ve Hadiste Güvenilirlik**, Ankara 2004, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 52.

bulunduğu şartları ve bu şartların neticesi olarak meydana gelen hareket yoğunluğunu da dikkate alırsak bu kadar sayı da hadis rivayetlerinin olması doğal olarak insanı düşündürmektedir. Konuya daha da açıklık kazandırmak için bir örnek vermek gerekirse mesela Ahmed Naim, “Tecrid-i Sarih” tercümesinde şöyle der “Ameller niyetlere göredir” Hadisini, Hafız Ebu İsmail-i Ensari-i Herevi, yalnız Yahya b. Said-i Ensari ashabına varmak üzere yedi yüz tarikten kayd ve zabt eylemiştir Yani yalnız bu hadisin yedi yüzden fazla senedi var demektir ki hadis sened ve metni ile birlikte bir bütün sayıldığından bu metinde yedi yüzden fazla hadis var demektir. Bu durumun diğer hadisler için de geçerli olabileceğini düşünürsek, o zaman rivayet edilen hadislerin sayısının hangi rakamlara ulaştığını düşünmek gerekir. ¹²⁶ Sonuç olarak şunu diye biliriz. Bu kadar çok sayıda hadis rivayet edilmesinin sebeplerinden biri de sahabe ve tâbiîn sözlerinin hadis ile karıştırılmış olabileceği ihtimalidir.

İlimlerin birbirleri ile etkileşim içerisinde olduklarını daha önce belirtmiştik. Buna istinaden Tarih ve Hadis ilmi gibi birbirine yakın iki ilim dalının takip ettikleri yol yâda metod olarak benzerlikleri gözden kaçamayacak kadar aşikârdır. Her ikisinde de olaylar sözlü rivayetlere dayandığı gibi her iki ilim dalı da olayları, anlatırken senet kısmını metinden önce belirtirler. Böyle benzerlikleri olan her iki ilim dalının elbette ki farklı yönlerinin olması da kaçınılmazdır. Mesela Hadis ilminde olayların zaman ve mekân durumu çok önemli bir durum arzetmez. Hadis ilmi için daha çok üzerinde durulan durum, hadislerin sahih olup olmama özelliğidir. Bu durum Tarih ilminde neredeyse tam tersi bir durum gösterir. Tarih ilmi daha çok olayların geçtiği mekânı ve oluştuğu zamanı öncelikli değerlendirmeleri arsında göstermeye çalışarak olayların ne derece doğru olduğu üzerinde fazla durmaz. Yine de her iki ilim dalı da geçmişte meydana gelen hadiseleri ve bu hadiseler içerisinde, tarihe yön veren karakterleri ve şahısları anlattıkları için birbirlerinden kesin bir çizgi ile kopamazlar. ¹²⁷ Her disiplin içerisinde olduğu gibi bu iki ilim de, sonradan kendi içlerinde sistemleşerek ayrı ayrı birer ilim dalı haline gelmiştir. Belki de Tarih ilmini Hadis ilminden ayıran en önemli faktör, Tarih ilmi, kendisine farklı kanallardan aktarılan olayların doğruluk derecesine çok fazla önem vermeden, olayları aktarıldığı gibi kendi disiplini içerisinde anlatmaya

¹²⁶ http://www.muhammadis.org/hadis_ilim_temel.shtml. (11.01.2018)

¹²⁷ Nilgün Öksüz, **Tarih Hadis İlişkisi ve Buhari'nin Tarihu'l-Evsat'ndaki Metodu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2004, s. 26.

çalışmış olmasıdır.¹²⁸ Dolayısıyla o, naklettiği rivayetin senedindeki şahısları tek tek sorgulamaya kalkmaz, sahih olsun zayıf olsun olayla ilgili rivayetleri eserine alır. Bundaki gaye, olayı bir bütün halinde aktarmak, senedleri ve benzer metinleri tekrarlayarak sözü ağırlaştırmamaktır.¹²⁹

Peygamberin kişiliği ve onun hayatı, başlangıçta hem hadis, hem de tarih ilmi için oldukça önem kazanmıştır. Bu durum her iki ilmin neredeyse iç içe olduğunu gösterirken daha sonraları bu iki ilim dalı, kendi sistemlerini oluşturarak farklı iki ilim dalı haline gelmiştir. Tarih ilmi, özellikle hicri birinci asrın sonlarına doğru bağımsız bir ilim dalı haline gelerek, tabakat ve fukah gibi alt birimlere sahip olarak ayrı bir ilim dalı halinde mevcudiyetini devam ettirmiştir.¹³⁰ Tarih ilmi insanlık nesli var olduğu müddetçe gelişimini sürdürmeye devam edecektir.

1.2.1.5. İlk İslam Tarihçileri

İlk Müslüman tarih yazarlarının tarihe yaklaşımları yerel bir bakış açısından evrensel olana doğru kademeli olarak ilerlemiştir. Mesela, Medine Tarih Ekolünün başlangıçta vurgusu Siyer, Megazi ve halifeliğin vakayinameleri üzerine kurulmuştur. Kûfe ve Basra Ekolleri daha çok kabile özelliklerine, silsileye (soy araştırmasına), gramere ve belagat ilmine dikkat etmişlerdir. Belli kabilelerin, kanları nedeniyle daha saf-temiz oldukları ve böylece daha hatip oldukları fikrinden etkilenmişlerdir. İslam'ın yayılmasıyla birlikte grup veya kabile kavramı, terimin modern anlamdaki gibi olmasa da ümmete doğru genişletilmiştir. Bu ümmet kavramı, daha sonra, yayılmış ve temelde Müslüman toplumun arasında “tarih bilincinin” gelişmesine ve büyümesine ciddi katkıda bulunmuştur. Buna rağmen, sınırlı kullanılabilirliği ve alana olan bir konu ile ilgili veri toplanmasıyla meşgul olan belli bir kabile ve bölgeye ait insanları gördüğümüz zaman, ilk yüzyıllarda yerel ve asabiyece sadakate yönelik yaygın eğilimi gördük. Buna karşın, bu dar bakışın ve ilginin rivayet sahipleri, el-Taberi gibi sonraki tarihçiler tarafından İslam'ın ilk dönem tarihinin daha detaylı toplanmasında kullanıldıkları zaman, bunların kendi dönemlerindeki bölgesel ve kabileci olaylarla ilgili detayların zenginliğinden dolayı “evrensel” tarih türünün organik bütünü

¹²⁸ Öksüz, s. 26.

¹²⁹ Kolkıran, s. 56.

¹³⁰ Hizmetli, s. 63-64.

oluşturmuştur.¹³¹

1.2.1.5.1. Abdullah b. Abbas (v. 619/697)

Eshab-ı kiramın meşhurlarından olan, Resulullah'ın (s.a.s.) amcası Hz. Abbas'ın oğludur. Annesi Lûbabe binti Haris Hilaliyye olup, Halid bin Velid'in teyzesidir. Hicretten üç sene önce Mekke'de (619 yılı civarı) doğdu. Taif'te H.78/M. 697 senesinde vefat etti. Abdullah bin Abbas doğduğu zaman, Peygamber efendimiz onu kucağına alıp; *“Allah'ım! onu dinde fakih kıl ve Kitab'ını ona öğret.”* diye dua etti. Küçük yaştan itibaren Peygamber efendimizin huzurunda ve hizmetinde bulunup, onun iltifat ve ihsanlarına kavuştu. Hicretten sonra sekiz sene Mekke-i mükerrermede kalan Abdullah bin Abbas, hicretin sekizinci senesinde Mekke'nin fethinden önce Medine'ye ailesiyle birlikte hicret etti. Aklı, zekâsı, çabuk kavrayışlılığı ile dikkati çeken Abdullah bin Abbas, Peygamber efendimizin sağlığında Kur'an-ı kerimin bir kısmını ezberledi. Peygamber efendimiz vefat ettiği sırada on üç veya on dört yaşındaydı. Eshab-ı kiramın büyüklerinin meclislerinde bulundu. İlim ve fazilette yüksek dereceye ulaştı. Hulefa-i Raşidin (Dört Halife) devrinde fetvalar verdi. Hazret-i Osman devrinde Afrika seferine katıldı. Bu seferde İslam ordusu adına kendisine elçilik vazifesi verildi. Hazret-i Osman'ın şehid edildiği günlerde, halifenin emriyle hac emirliği yaptı. Hazret-i Osman'ın şehid edilmesinden sonra hazret-i Ali'nin yanında yer aldı. Basra valiliği vazifesinde bulundu. Sıffin'de Hz. Ali'nin kumandanlarından olup, onun şehadetinden önce istifa edip, Mekke'ye o radan da Taif'e gitti ve vefatına kadar burada kaldı. Kur'an, hadis, fıkıh (hukuk), şiir ve ahbar (tarihî nakiller) konularında zamanının en yetkili kişilerindendi. İsrâiliyat, Cahiliye Devri Arapları, sîret ve tefsir, meğâzî, fıkıh, şiir, Eyyam el-Arab (Arapların meşhur günleri, savaşları), ensab konularında dersler verdiği söylenir. Kendisi kitap yazmamıştır. Sahifeler halinde yazılı defterler bırakmıştır. Talebeleri arasında meğâzî¹³² dalının babaları sayılan Urve b. Ez-Zübeyr ile Vehb b. Münebbih'i sayabiliriz.¹³³

¹³¹ Hizmetli, s. 97-99.

¹³² Megazi kelimesi; “Meğza” veya “Meğzat” kelimelerinin çoğuludur. Bu iki kelime gaza yapılan yer veya bizzat gazanın kendisi manasına gelmektedir. Daha sonra bunların manaları genişlemiş ve gazaların menkıbeleri için bu isim kullanılmıştır. Mustafa Fayda, “Siyer ve Megazi”, **İA.,TDV.**, c.37, İstanbul 2009, ss.319-324

¹³³ Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul 1998, s. 40;Geniş bilgi için bkz: Hilal Çelikkol Kara, **Abdullah b. Abbas, Kur'an'ı En İyi Bilen Çocuk**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2011.

1.2.1.5.2. Urve b. Ez-Zübeyr (26-94/644-713)

Urve, Mekke'nin seçkin ve şerefli ailelerinden birine mensup olup, Abdullah bin Zübeyr ve Mus'ab b. Zübeyr'in kardeşidir. Babaları, Zübeyr b. Avvam, anneleri ise, Hz.Ebubekir'in kızı Esmadır.¹³⁴ Babası Cemel Vak'asında öldüğü sırada 13 yaşındaydı. Urve, H. 23 senesinde Medine'de doğdu H. 94 yılında vefat etti. Burada yetişti ve birçok sahabiden hadis ve haber öğrendi. Hadis aldığı kimselerden bazıları şunlardır; Babası Zübeyr bin Avvam, Zeyd bin Sabit, Üsame bin Zeyd, Ebu Hureyre, Abdullah b. Ömer' ve Abdullah b. Abbasdır. O, Emevi ailesini sevmezdi. Medine'de Mescid-i Nebi'de, Hz.Hasan'ın oğlu Ali ile oturur ve genel durumu değerlendirirdi. Bu ikisi mevcut düzeni değiştirmeye kadir değillerdi. Fakat susmalarından dolayı da, Allah'ın kendilerini cezalandırmasından korkuyorlardı.¹³⁵

Urve, çok hadis bilen ve rivayetlerinde Sika (güvenilir) sayılan bir kimse idi. Bildiği şeyleri de yazardı. Oğlu Hişam bin Urve, onun hakkında şunları söylemektedir: “Harre gününde, kendine ait olan fıkıh kitaplarını yaktı ve sonra şöyle dedi: “Ey kitaplarım, siz bana ailem ve çocuklarım gibi sevgili idiniz.”¹³⁶ Daha sonra Urve, Medine'den Mısır'a gitti, orada 7 yıl kaldı. Belazuri, Urve'nin şöyle dediğini nakleder: “Mısır'da 7 sene kaldım, orada evlendim, oranın halkını savaşçı ve takatlerinden fazla yük yüklenmiş gördüm. Oysa Amr, orayı barış, anlaşma ve belli bir vergi alma karşılığında fethetmişti.”¹³⁷ İbn-i Sellam, “Tabakat eş-Şuara”sında, Abdullah bin Zübeyr'in, Yezid bin Muaviye'yi hilafetten azlettiğinde, Urve bin Zübeyr'in Mısır'da olduğunu zikretmektedir.¹³⁸

Urve, kardeşi Abdullah'ın öldürülmesinden sonra, Emevi hükümdarı Abdulmelik, Urve'ye saygı ve hürmetle muamele ediyordu. EI-Eğani'deki bir rivayete göre; Urve, bir gün Abdulmelik'in huzuruna çıktı, Abdulmelik de onu yanına oturttu. Daha sonra, bir topluluk gelerek Abdullah bin Zübeyr aleyhinde konuşmaya başladılar. Bunun üzerine Urve, ortaya çıkarak şöyle dedi: “Abdullah bin Zübeyr öz kardeşimdir. Eğer, onun aleyhinde konuşmak istiyorsanız, ben gideyim de öyle konuşun.”¹³⁹ Dedi.

¹³⁴ Hizmetli, s. 76-78.

¹³⁵ İbn Sa'd, **Tabakat**, c. V, s. 135.

¹³⁶ İbn Sa'd, **Tabakat**, c. V, s. 156.

¹³⁷ El-Belazuri, **Fütuh el-Buldan**, s. 221-225.

¹³⁸ **Tabakat-ı İbn-i Sellam**, (Avrupa Baskısı), Kahire 1353, s. 35.

¹³⁹ İsfahani, **el-Eğani**, c. XVI, s. 45.

Urve, Ömer bin Abdülaziz'in, 87-93 H. tarihlerinde Medine Valiliği yaptığı dönemde, görüşlerinden yararlandığı on fakihden biridir. O, Medine'de de, geniş ilme sahip olarak bilinen 7 fakihten biri sayılırdı. Soyu ona, İslam'ın başlangıç yılları ile ilgili haberlerle, Hz.Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinden ve haberlerinden çoğunu rivayet etme imkânı verdi. Babası Zübeyr'den ve Annesi Esmâ'dan, çoğunlukla da, teyzesi Ayşe'den rivayette bulundu. Ondan rivayette bulunanların başında, oğlu Hişam bin Urve ile ibn-i Şihab ez-Zühri gelmektedir. Urve'nin rivayetlerinin ve hadislerinin çoğu bize, İbn-i İshak'ın, Vakıdî'nin ve Taberi'nin kitapları vasıtasıyla ulaşmıştır.

Habeşistan'a hicret, Medine'ye hicret ve Bedir savaşı haberleri ondan "rivayet edildi. Ondan rivayet edilenlerin çoğu Abdulmelik bin Mervan, Velid ve diğerlerinden kendisine yöneltilen sorulara cevap idi. Bu konuda bize ulaşan bilgiler, onun, megazi konusunda topladığı hadislerden cevaplar verdiğini göstermektedir. Özet olarak ibn-i Sa'd, ibn-i Hişam ve Taberi gibi yazarların, bize ulaşan ilk siyer kitaplarındaki Medine ile ilgili haberlerde, Urve bin Zübeyr'in rivayetleri büyük bir bölüm teşkil etmektedir.

1.2.1.5.3. Eban b. Osman (v. 100/718)

III. Halife Hz. Osman'ın oğludur. Annesi Ümmü Amr bin Cündüp'tür. Megazî'deki dakik bilgisiyle ün yapmıştır. Hicretten 20 yıl önce doğduğu rivayet edilir. H.105 senesinde vefat etti. Abdulmelik bin Mervan zamanında, Medine'de 7 yıl valilik yaptı. Hadis ve Fıkıh ilmine vukufiyeti ile tanındı. Görülen odur ki, onun topladığı Siret, Resulullah'ın (s.a.s.) hayatı hakkındaki hadislerin bulunduğu birkaç sayfeden başka bir şey değildi. ibn-i Sa'd'ın, Muğire b. Abdurrahman hakkında naklettiği şu söz bu durumuna delalet eder." Muğire güvenilir biriydi, fakat az hadis rivayet ederdi. O, özellikle Resulullah'ın (s.a.s.) savaşlarıyla ilgili hadisleri Eban bin Osman'dan aldı. Çoğu zaman bize o'nun rivayetlerini okur ve öğrenmemizi emrederdi."¹⁴⁰ Bununla birlikte ibn-i Sa'd ve ibn-i Hişam gibi ilk siyer yazarlarının, Sire konusunda Eban b. Osman'dan rivayette bulunmamaları gariptir.¹⁴¹

1.2.1.5.4. Vehb b. Münebbih (v. 110-728)

Tâbiîn'den sayılır. Vehb b. Münebbih'in 632 yılında Müslüman olduğuna dair rivayetler vardır. Müslüman olmadan önce Yahudi olduğunu söylerler. En eski

¹⁴⁰İbn Sa'd, **Tabakat**, c. V, s. 156.

¹⁴¹ Horovitz, s. 20.

kaynaklarda Vehb; çok nâdir kimselerden rivayette bulunan sîka bir ravi olarak kaydedildiği gibi, ehl-i kitap asıllı rivayetlere önem verdiği ve birçok “İsrailiyyat”ın İslâm kültürüne geçmesine sebep olduğu da söylenir.¹⁴² Vehb’in, insanlığın yaratılışından başlayan el-Mübteda adında bir risalesi vardır. Emeviler devrinin en çok eser veren müelliflerinden olan Vehb’in ayrıca, Kısasu’l-Enbiya, Risale fi’n-Nebi, Hikmetü Vehb, Hikmetü Lokman, Mev’iza adlarında kitapları olduğu kaydedilir.¹⁴³

Vehb b. Münebbih hakkında çok şey söylendi. Bizi burada ilgilendiren ise, onun siyerle ilgili haberleridir. “Keşf ez-Zünun’un” yazarı (Kâtip Çelebi) siyer ve megazi ilminden bahsederken, “Megazi ilmini ilk olarak tasnif edenin, Urve bin Zübeyr ve onu ilk defa toplayanın da, Vehb bin Münebbih olduğu söylenir” demektedir. İlk siyer yazarları, kitaplarında ondan bir şey yazmadılar. Onun, megazi konusunda yazdığı kitabından bir bölüm bize ulaşmıştır ki, bu bölüm, bugün Heidelberg şehrindeki kütüphanede bulunmaktadır. Bu yazma kitapçık, H. 228 senesinde yazılmıştır. Ravilerinin silsilesi ise şöyledir; “Muhammed bin Bekr, Ebu Talha’dan o, Abdulmun’ım’ dan, o, babasından,’ o, Ebu İlyas’dan, o da, Vehb’den”. Bu kitabında Vehb, isnad kullanmamaktadır. isnad kullanmamak ise, Vehb’in adetlerindendir. O, kitabında ikinci Akabe biatını, Kureyşlilerin Dar en-Nedve’de toplanmalarını ve Peygamberin hicretini vs. zikretti. Her ne kadar Vehb, Ehl-i Kitap’ın haberlerini bilen ve ona muttali bir kişi olsa bile, bu yazma kitapçıktan, onun, Ehl-i Kitabın bilgilerinden megaziye bir şey dâhil edip etmediği anlaşılamamaktadır.

Bu dört kişi, megazi yazımında ilk dayanaklardır. Rivayet ettikleri haberlerden, onlardan üç tanesinin Medineli olduğunu görürüz. Bunlar Eban, Urve ve Şurahbil’dir. İlk ikisi Eban ve Urve Kureyş’in en hayırlı ve şerefli ailelerindendir. Üçüncüsü, Ensar’ın Mevlasındandır. Medine şehrinin Megazinin en önemli kaynağı olması tabiidir. Çünkü birçok hadise Medine halkının gözünün önünde cereyan etmiştir: Vehb’e gelince, onun Ehli-i Kitap asıllı bir Müslüman olduğu söylenmektedir. O, İran asıllı bir Yemenli’dir. Haberlerinde, Abbas, Cabir, Ebu Said el-Hudri ve diğerlerinden rivayet edilenlerle, Ehl-i Kitabın kitaplarından okuduğu şeylere dayanmaktadır.

¹⁴² Horovit, s, 40-41.

¹⁴³ Hizmetli, s. 79.

1.2.1.5.5. Şurahbil b. Sa'd (v. 123/741)

Megazi tarihinin önemli isimlerinden biridir. Büyük sahabîlerden Sa'd b. Ubâde'nin torunudur. Babası Sa'd, Peygamber'in hayatı üzerinde uğraşan ilk kişidir. Topladığı malzemeyi bir deftere yazmış, Şurahbil bu notlardan faydalanmıştır. Şurahbil uzun süre Zeyd b. Sabit'in ülkesinde ikamet etti, dolayısıyla rivayetlerinin çoğunda Zeyd'e isnat eder. O, Medine'ye hicret eden Mekkeli Müslümanların, Bedir ve Uhud gazvelerine iştirak edenlerin isim listesini yazdı. En eski tarih kaynakları onu sika raviler arasında gösterir.

Ensar'ın Mevralıdır. 100 seneden fazla yaşadı. H.123 senesinde vefat etti. Çoğunlukla Zeyd bin Sabit, Ebu Said el Hudri ve Ebu Hureyre' den rivayette bulundu. Kendi Rivayetine göre o, Mekke'den Medine'ye hicret edenlerin, Bedir ve Uhud savaşına iştirak edenlerin isimlerini liste olarak yazdı. Süfyan bin Uyeyne, onun hakkında "Hiç kimse Megazi ilmini ve Uhud savaşını onun bildiği kadar bilmez." demiştir. Bununla birlikte o, Eban ve Urve kadar güvenilir değildir. İbn-i Sa'd ise, onun hakkında, "zamanın sonuna kaldı (yaşı ilerledi) ve bildiklerini karıştırdı. Şiddetli bir şekilde başkasına muhtaç oldu." demiştir. Onun, delil kabul edilmeyen hadisleri vardır.¹⁴⁴ Rivayet edildiğine göre bazı insanlar, o kendisi ile bir bağlantısı olmayan birine uğradığında, "senin baban Bedir harbine şahit olmadı" demesinden dolayı, ondan bilgi aktarmaktan sakınmışlardır. Bu sebeple, İbn-i İshak ve Vakıdi, ondan hiç birşey rivayet etmemişlerdir. Yalnız İbn-i Sa'd, ondan Resulullah'ın Küba'dan Medine'ye gelişi haberini rivayet etmiştir.¹⁴⁵

1.2.1.5.6. İbn Şihab ez-Zührî (50-124/670-741)

Urve'nin talebelerindendir. Megazi'ye dair ilk müstakil eser yazan kişi olduğu söylenir. Urve ünlü hadis âlimi Buhari'nin hocasının hocasıdır. Medine'deki bütün ensâr'ın evini dolaştı. Kadın-erkek, genç-yaşlı herkesle görüşerek Hz. Peygamber'in hadislerini toplamaya çalıştı. Ashabın çoğu ile görüşüp fikirlerinden yararlandı.¹⁴⁶ Zührî, Dimeşk'te ikamet etti ve Ömer b. Abdül aziz devrinde bazı fıkhi meselelerde fetva verdi. Kitabü'l Megazi'sini de Ömer Abdülaziz'in isteği üzerine yazmış olması muhtemeldir.

¹⁴⁴İbn-i Sa'd, *Tabakat*, c. V, s. 228.

¹⁴⁵Ahmet Emin, *Duha'l-İslam*, c. I, Kahire trs., s. 160.

¹⁴⁶ Hizmetli, s. 79.

Zührî, hadislerini genel olarak isnadıyla vermiştir. Tek bir olayla ilgili birçok rivayet topladığında, bu farklı rivayetlerden bütünsel bir haber inşâ ediyor ve ravilerinin adını topluca yazıyordu.¹⁴⁷ Bu durum genelde tarihçilerin kullandığı bir yöntemdir.

1.2.1. 5.7. Mûsa b. Ukbet el-Esedî (60/679-öl.141/758)

Medineli tarihçilerdendir. Zübeyr oğullarının mevlâsıdır. 60/679 yılına doğru doğdu. 141/758 yılında öldü. İbn Abbas'ın notlarından faydalandığı gibi, Zührî'den meğâzî ve tarih okudu. İbn İshak, Vâkidî, İbn Sa'd, Taberî ondan bilgi aktarırlar. İmam Mâlik'in hocalarındandı. İmam Mâlik ile İbn İshak'ın arası iyi değildi. Kendisine siyer konusunda bilgi soranlara Mûsa b. Ukbe'yi tavsiye eder. Onun bilgilerinin sağlam olduğunu söylerdi. Mûsâ'nın tarih metodu sağlamdı. Sîret, meğâzî, dört halife ve Emevîler devri tarihleriyle ilgilenirdi. Habeşistan'a göç eden, Akabe Biatına katılan Sahabîlerin listelerini tutmuş, topladığı malzemeyi tarih sırasına koymuştur. Kitab el-meğâzî adlı eseri sonraki âlimler tarafından çok kullanılmıştır. Ebû Nuaym el-İsfahânî (ölm. 1038) bu kitabı istinsah edip ondan faydalanmış, daha sonra Yâkut el-Hamevî de bu nüshayı kullanmıştır. İbn Abdülberr (ölm. 1071) bu eseri Kitab el-dürer fi ihtisar el-meğâzî ve'l-siyer adıyla ihtisar etmiştir. İbn Kâdi Şuhbe (ölm. 789/1387) ise Kitab el-meğâzî'den yapılan nakilleri ayrı bir eserde toplamıştır. İbn Seyyid el-Nâs ve İbn Hacer da kitaplarında bu eserden nakiller yapmışlardır. Bu kitaptan bir parça zamanımıza ulaşmış, Sachau ve Schacht bu parça üzerinde çalışmışlardır. A. Guillaume, İbn İshak'ın el-Sîret el-nebeviyyesi'nin İngilizce tercümesinin sonunda kitaptan bazı parçaların tercümesini vermiştir.¹⁴⁸

1.2.1.5.8. Muhammed b. Ömer el-Vakidî (v. 130-207)

Asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823) dir. Vakidi, H.130/M.747 yılında Medine'de mevâlî bir aile içinde doğdu. Dedesi Vâkîd'a nisbetle Vâkîdî, dedesinin mevlâsı olduğu, Merv kadısı Abdullah b. Büreyde b. Husayb'ın mensup olduğu Eslem kabilesine nisbetle Eslemî, doğduğu şehre nisbetle de Medenî diye anılmıştır. Babası hakkında, ilim tahsili için memleketi Merv'den Medine'ye göç ettiği dışında kaynaklarda herhangi bir bilgi

¹⁴⁷ Horovitz, s. 68.

¹⁴⁸ Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul 1998, s. 43.

bulunmamaktadır. Annesi Fars asıllı İsa b. Ca'fer'in kızıdır. Amcası Heysem b. Vâkîd ilimle meşgul olmuştur. Vâkîdî eserinde ondan iki rivayet nakletmektedir.¹⁴⁹

Küçük yaşta Medine'de eğitime başlamış, annesi onu ve kardeşi Şemle'yi küttâba göndermiştir. Hocaları İbn Ebû Zi'b, ilk derste onların yazı ve kıraatlerini beğenmeyip kendilerini huzurundan kovduysa da öğrenimlerine çok önem veren anneleri ertesi gün derslere devam etmelerini sağlamıştır.¹⁵⁰ Vâkîdî'nin Medine dönemi tâbiîlerine dair günümüze intikal etmeyen et-Tabakat adlı kitabı bulunmaktadır. Zeki ve kabiliyetli bir çocuk olan Vâkîdî, ilme değer veren bir aile muhitinde İslâmî ilimler bakımından en zengin dönemini yaşayan Medine'de hayatının elli yılını geçirmiştir. Ayrıca Kur'an ilimleri ve fıkıh yanında hadis toplamaya çok önem vermiştir. Bilhassa megazî, İslâm tarihi ve tabakatla meşgul olmayı da ihmal etmedi. Bunlara bağlı olarak Hadis, fıkıh, siyer ve megazî âlimlerinin, bunlar arasında tâbiînin son tabakasından olan Muhammed b. Aclân ve Ma'mer b. Râşid gibi hocaların ders halkalarına katılmıştır. Mâlik b. Enes ve çevresindeki kişilerden, İbn Şihâb ez-Zührî'nin yeğeni Muhammed b. Abdullah ile Muhammed b. Aclân, İbn Cüreyc, Üsâme b. Zeyd el-Leysî, Mahreme b. Bükeyr el-Medenî'den ve daha birçok muhaddisten hadis almıştır. Ma'mer b. Râşid ve Osman b. Dahhâk el-Medenî yanında bilhassa Ebû Ma'ser es-Sindî'den en ince ayrıntılarına kadar megazî bilgilerini tesbit etmiştir.¹⁵¹

Ayrıca kendilerinden Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemleriyle ilgili haber ve hâtırat bulunan sahâbî torunlarına, şehid ailelerine ve başka kimselere ulaşarak onların anlattıklarını yazıya geçirmiştir. Gazve ve seriyyelerin yapıldığı Mekke, Medine ve Hicaz bölgesindeki diğer yerlere gidip incelemelerde bulundu. Bunun dışında Hicaz bölgesi dışına da seyahat ederek oralardaki ilim tahsil etmiştir. Böylece el-Megâzî adlı eserinde savaşların nerelerde cereyan ettiğini ve bunların coğrafi konumunu ayrı ayrı yazma imkânına kavuştu. Kendisi yirmi yaşında iken Ebû Hanîfe'nin dersine katılmak üzere Kûfe'de bulunduğu sırada onun Bağdat'ta vefat ettiğini duyduğunu anlatmaktadır. Bu dönemde Bağdat'a yerleştikten sonra Kûfe ve Basra'ya, Dimaşk, Humus ve Rakka'ya seyahatler yaptı. İbn Cüreyc, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Evzâî ve Süfyân es-Sevrî gibi fakihlerin ders halkalarında bulundu. Vâkîdî'nin kitâbet ve tedvin zamanından kalan malzemelerden, bunlar arasında bilhassa Hz. Peygamberin

¹⁴⁹ Vakidi, **el-Megâzî**, c. II, 588; c. III, 1090.

¹⁵⁰ İbn Sa'd, **et-Tabakat**, c. I, s. 415.

¹⁵¹ Mustafa Fayda, "Vakidi", **İA., TDV.**, c. 42, İstanbul 2012, ss.471-475.

ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerine ait belgelerden topladığı hadisleri, megâzîye, ashaba ve özellikle tâbiîne dair bilgi ve haberleri levhalara kaydettiği bilinmektedir. Bu maksatla iki kâtibin kendisi için devamlı çalıştığı, hatta zaman zaman kaybettiği levhaların Medine’de bulunup kendisine iade edildiği belirtilmektedir. İbrâhim el-Harbî, Vâkıdî’nin Mâlik b. Enes ile İbn Ebû Zi’b’in görüşlerini en iyi bilen sika bir râvi olduğunu ifade eder. Onun bu çalışkanlığı sonucunda ulaştığı ilmî seviye, biriktirdiği hadis ve megâzîye dair zengin levhalar, Mescid-i Nebevî’de bir direğin yanında ders halkası teşkil ederek megazî konusunda ders vermesini ve bu alanda büyük bir şöhrete ulaşmasını da sağlamıştır.

Vakidi düzenli bir megazi yazarı olarak onada el-Eslemî de denmektedir. Vâkıdî, Abbasî halifesi el-Me’mun devrinde (207/823), 78 yaşındayken vefat etmiştir. O, yalnızca siyer ve megazî’ye dair kitaplar yazmamıştır. Ayrıca Kur’an, Hadis ve Fıkıh’la ilgili eserleri te’lifte bulunmuştur. Vakîdî’nin Hz. Peygamberin vefatından sonraki devirlerle ilgili kitapları da vardır. Mekke ve Medine tarihi bunlardandır. Fakat onun en ünlü eserlerinden birisi kitabür-Ridde ve’d-Da’r’dır. Vakıdî’nin İslâm tarihi ile ilgili eserleri şunlardır: et-Tarihu’l-Kebir, et-Tabakat-es-Sîre, Ahbarû Mekke, Bey’atu’s-Sakife, Sîretû Ebî Bekr ve’r-Ridde, Yevmu’l-Cemel, Sıffîn, Futuhu’s-Şam, Futuhu’l-İrak, Darbu’d-Denair ve ‘d-Derahim, Kitabu’l-Megazi”¹⁵²

1.2.1.5.9. Abdullah b. Ebû Bekr b. Hazm (öl. 130 veya 135/747-752)

Tabiîlerden sonraki neslin muhaddislerinden olup Megâzî’ye özel ilgi duydu. İbn İshâk’ın üç büyük hocasından biridir. Abdullah b. Ebû Bekr Medinelidir ve Medine ekolündendir.¹⁵³ Medineli sîret ve meğâzî âlimlerindendir. Dedesi Amr b. Hazm, Peygamber tarafından Yemen’e vali tâyin edilmişti. Babası Abû Bekr Medine’de kadılık yaptı. Hicretin 96. yılında ise Medine valisi tayin edildi. II. Yezid onu valilikten azletti ise de, kadılık vazifesi devam etti.¹⁵⁴ Abdullah kendisi hadis ve sîret ile uğraştı. Peygamberin gençliği, ilk peygamberlik yılları, gazveleri, ona gelen elçi heyetleri, ridde olayları ve Hz. Osman’ın son günleriyle ilgili bilgilerin önemli bir kısmı ondan nakledilir. İbn İshak’ın hocalarındandı. Topladığı malzemeyi yıllara göre tertip etmiştir.

¹⁵² Hizmetli, s, 87.

¹⁵³ Hizmetli, s, 80.

¹⁵⁴ İbn Hişam, **es-Sîretü’n-Nebeviyye**, c. IV, s, 251.

Peygamberin savaşları konusunda yıllara göre tertip ettiği bir liste İbn İshak ve taberi tarafından nakledilir.¹⁵⁵

1.2.1.5.10. İbn İshak (85-151/704-768)

Tarihçi ve hadisçi Zührî'nin seçkin talebelerindendir. Hicri 85'te Medine'de doğdu, 151'de Bağdat'ta öldü. Mevâlidin olan İbn İshâk da baba mesleğini seçti, gençlik günlerinden itibaren hadisle meşgul oldu. 30 yaşına geldiğinde Mısır'a (115/734) gitti ve orada Yezid b. Habîb'in derslerine devam etti. Medine'ye döndüğünde topladığı rivayetleri ve hadisleri tasnif ve tedvîn etti.

İbn İshâk birçok talebe yetiştirdi. El-Bekkai bunlardan birisidir. İbn İshak'ın seçkin talebelerinden olan Bekkaî, İbn Hişam'ın hocasıdır ve böylece İbn İshak ile İbn Hişam arasında köprü olmuştur. İbn İshâk, tarih ilminde güvenilir bir âlim olarak kabul edilir. Ancak hadisçiler onun rivayetlerine pek itibar etmezler. Mesela Buharî onun rivayet ettiği hadisleri kitabına almadı. Fakat tarihî meselelerde devamlı olarak ondan söz etti ve tenkitlerini de onun rivayetlerine dayandırdı.¹⁵⁶ Asıl adı *Muhammed b. İshakb. Yesar b. Hiyar*-İbn Yesar b. Küth de denilmiştir. El- Muttalibî, Kays b. Mahreme b. El- Muttalib b. Abdi Menaf'tır.¹⁵⁷ H.85/M.704 yılında Medine de doğdu. İbn İshak, Arap müellif ve muhaddislerinden olup, 12 (633) tarihinde Irak'ta Aynü't-Tamr Kilisesinde esir edilerek, Medine'ye götürülmüş ve orada Abdullah b. Kays'ın kabilesinin himayesine girmiş olan Yesar'ın torunudur.¹⁵⁸ Hatib el- Bağdadî, İbn İshak'ın İranlı olduğunu ifade eder. El- Bekri ise Aynü't-Tamr kilisesinde, Halid b. Velid, Kisra'nın elinde bulunan Arap çocuklarını buldu. Bunlar Şam ve Irak'a dağıtıldı. İşte soy bilgini el-Kelbi'nin dedesi ve el-Meğazi kitabının yazarı Muhammed İbn İshak'ın dedesi onlardandır. Herhalde bu sebepten olması gerek ki bazı doğu bilimciler İbn İshak'ın dedesinin doğumundan itibaren Hristiyan olduğunu sanıyorlar. İran'da rehin tutulan Arapların Hristiyan olduğunu kesin olarak söylemek de doğru olmasa gerektir. İbn İshak'ın İncil'i iyi bilmesi, bunu atalarından değil de çağdaş âlimlerden öğrendiğini söyleyebiliriz. İbn İshak, Resulullah'ın hayatına ait olay ve hikâyeleri derin bir alaka ile toplamaya başladı. Bu yüzden bir müddet, hadis âlimleri ve bilhassa Malik

¹⁵⁵ Hizmetli, s. 80.

¹⁵⁶ Hizmetli, s. 83-84.

¹⁵⁷ İbn İshak, Muhammed, **Siyer, Peygamber Hayatı**, çev. Sezai Özel, Akabe Yayınları, İstanbul, 1988, s. 40.

¹⁵⁸ Mustafa Fayda, "İbn İshak", **İA., TDV.**, c. 20, İstanbul 1999, ss. 93-95.

b. Enes ile ihtilafa düştü. Şii olmasından dolayı rahat edemedi ve vatanını terketti. Önce Mısır'a, sonra Irak'a gitti. Halife Mansur kendisini Bağdat'a celbeyledi. Ve İbn İşhak H.151/M.768 yılında Bağdat'ta vefat etti.¹⁵⁹

1.2.1.5.11. İbn Hişam (öl.218/833)

Asıl adı Abdulmelik'tir. Himyer kabilesine mensuptur ve Himyer hükümdarı hakkında yazdığı eseri günümüze kadar geldi. Sağlam ve güvenilir bir tarihçi ve hadisçidir. İbn İşhak'ın Sîre'sini ihtisar ederek yazdığı Sîre ile ün yaptı. Hatta o, bu eseri ile İbn İşhak'ı unutturdu. İşlam dünyasında büyük ilgi gören, çeşitli baskıları ve tercümeleri yapılan ibn Hişam'ın sîresi tarih araştırmacılığında temel kaynaklardan biridir. Hz. Peygamber'in hayatı yaşadığı devrin olayları ve Raşid halifeler dönemi hadiseleri için mutlaka başvurulması gereken bir eserdir.¹⁶⁰

1.2.1.5.12. Muhammed bin Sa'd (öl. 230/845)

İbn Sa'd ise 168/784 yılında Basra'da doğdu. 230/845 yılında Bağdat'ta öldü. Hocası gibi Mevlâlardandı. Bir müddet Medine'de yaşadı. Sonra, Bağdat'ta hocası Vâkidî ile tanıştı. Ölümüne kadar onunla beraber çalıştı. Hocasının ölümünden sonra çalışmalarına devam etti. Genellikle hocasının eserlerine dayanarak Kitab el-tabakât el-kebîre, bunun muhtasarı Kitab el-tabakât el-sağire adlı eserlerini yazdı. Yalnız, elh-i kitab rivâyetleri ile vesikalar konusunda Hişam b. Muhammed el-Kelbî'den önemli ölçüde faydalandı. Her iki eser zamanımıza ulaşmıştır. El-Tabakât el-kebîre E. Sachau tarafından 1904-1917 yılları arasında 8 cilt halinde neşredilmiştir. Dokuzuncu cildi meydana getiren fihristler ise 1921, 1928, 1940 yıllarında basılmıştır. 1968, 1983 yıllarında Beyrut'ta yeni tablaları yapılmıştır. El-Tabakat el-Sağire'nin tek nüshası İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Kitab el-tabakât el-kebîr iki ana kısımdan meydana gelir. Birinci kısım peygamber'in sîretinden, ikinci kısım Sahabe ve Tabiun'un ve onlardan sonra gelen bazı din âlimlerinin hayatlarından (biyografilerinden) bahseder. İbn Sa'd'ın talebeleri kitabın bu iki ana kısmını ayrı ayrı rivâyet etmişler, hicrî 300 (m. 912) yılı civarında İbn Ma'ruf adlı biri bu iki kısmı birleştirerek, kitaba şimdiki şeklini vermiştir. İbn Sa'd, Kitab el-tabakât'ın Peygamber'in hayatına ayırdığı ve son şeklini verdiği ilk iki cilde, sîret ve

¹⁵⁹ İbn İşhak, s.41.

¹⁶⁰ Öz, s.419.

meğâziden başka Peygamber'in emirlerini, mektuplarını, şemâiline, ahlakına dâir bilgileri, peygamberlik alâmetleri (delâil el-nübüvve)'ni de almıştır. Daha sonra, şemâil ve delâil el-nübüvve konularında kitaplar yazılmasını hazırlamıştır. Bu gelişme, sağlam hadis rivâyetlerinin halk vâizlerinin rivâyetlerine yaklaşmasını gösterir. İbn İshâk'ın eserinde göz önünde tutulan özellikler bu eserde ve daha sonra Peygamber'in hayatını yazanların kitaplarında taklit edilmiştir. İbn Sa'd'ın eseri klâsik sîret yazma metodunun doruk noktasını ifade eder. Kronolojiye önemli yer verir. Zamanımıza gelen bu önemli kitap tabakat tarzında yazılan elimizdeki en eski biyografi kitabı olup, İbn İshak'ın kitabı ile beraber Peygamberimizin hayatı için en önemli kaynağımızdır.

Vâkidî ve İbn Sa'd ile Medine Tarih Ekolü, Irak Tarih Ekolü'yle birleşmiş ve görevini tamamlamıştır. Bundan sonra iki ekolün birleşmesinden meydana gelen İslâm Tarih Geleneği devam edecektir. Bununla beraber, daha sonraları hadisçilerden Medine Tarih Ekolü'ne benzer tarih ve biyografi yazarlar çıkacaktır. XIII. yy. da bu gelenek tamamıyla sona erecektir.¹⁶¹

1.2.1.5.13. İbn Kuteybe (198-267/813-889)

Hadis, tefsir, dil ve edebiyat ilimlerinde kendini kabul ettirmiş seçkin bir âlim olan İbn Kuteybe, Kitab'ul-Maarif adlı eserin yazarıdır. Eğitim ve öğretim, kültür tarihi yönlerinden büyük önemi bulunan el-Maarif, hadisçiler, din bilginleri, şairler ve hatipler hakkında geniş bilgiler ihtiva ettiği gibi, Hz peygamber'in hayatı ve İslam tarihinin hicri III. asra kadarki olayları hakkında da yeterli açıklamalar yapar.¹⁶²

1.2.1.5.14. Taberî (224-309/838-923)

Hicri III. yüzyılın en seçkin simalarından tarihçi ve tefsirci olan Ebu Cafer Muhammed bin Cerir'üt-Taberi, H.224-309/M.838-923 yılında Taberistan'ın Amel şehrinde, orta halli bir ailenin Herat ırmağı kenarındaki evinde doğmuştur.¹⁶³

İbni Cerir'in çocukluk çağı Tahirzu'l-Yemineyn tarafından H.207/M.822 yılında Horasan'da kurulan Beni-Tahir sülalesinin adaletli yönetimleri altında geçmiş genç dahi, Amelin en tanınmış bilginlerinden feyiz ve ilim almıştır. Daha sonra öğrenimini tamamlamak ve bilgisini genişletmek için Suriye, Mısır taraflarına seyahat etmiş,

¹⁶¹ Hizmetli, s, 87-90.

¹⁶² Hizmetli, s. 98.

¹⁶³ M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihi Kaynakları**, İstanbul,1991, s.34.

irfanlarıyla ün kazanmıştır. Birçok büyüğün derslerinde bulunmuştur. Samani, bunlardan on kadar zatın ismini verir. İşte bu uzun ve sürekli çaba sayesinde ki, sonsuza kadar sürecek ve devam edecek olan müthiş ün yapmıştır.

Babası Cerir, varlıklı ve ilme meraklı oğlunun istidadının da farkında olan bir kimse idi. Onun büyük bir bilgin olarak yetişmesini istiyordu. Bunun için onun eğitim ve öğretimine büyük bir ehemmiyet gösteriyordu. Taberi küçük yaşta kendini ilme adanmış buldu.¹⁶⁴ İbni Cerir Taberi'nin doğum zamanı, geçmişin parlaklığına muazzam kalıntıların tanık olduğu Amel'in en memur bir dönemine rastlar. Geleceğin ölümsüz bir şöhretine aday olan İbni Cerir, henüz sinesinde Nusirevan döneminin medeniyet izlerini taşıyan Amel'in, terk edilmiş ve ıssız ateşgedelerini, ibretli bakışlarıyla seyrederek büyümüş, kendisinde tarihçilik hevesi de bu unutulmuş, fakat uzun ve debdebe dolu bir mazi geçirmiş olan mabetlerin telkinleriyle uyanmıştır. Yaşadığı yüzyılın savaş olayları, daha çocukken uyanan bu tarih eğilimini geliştirmiştir. Taberi, tarih alanında gerçek bir uzmandı. Çağdaşlarından hiçbirinin ulaşamadığı bir derecede geniş bir ilme sahipti. Kuran'ı ezbere biliyordu. Kıraat ve tefsirde çağının biricik ustasıydı. Düşmanları bile onun hadis ilmindeki geniş yetkisini itiraf ediyorlardı. Hadisleri konularına göre tasnif etmiştir.¹⁶⁵

Kendisi hayret edilecek derecede çalışkandı. Her gün 40 kâğıt yazmak üzere, 40 yıl düzenli olarak çalıştığını söylemektedir.¹⁶⁶ Taberi rivayet göre henüz yedi yaşında iken Kuran'ı hıfzetmiş bulunuyordu. Tahsilinin ilk devresini doğduğu şehirde bitirdikten sonra, oldukça varlıklı olan babasından, ilim dünyasının merkezlerini ziyaret için gerekli yardımı görmüştür. Böylece Rey civarına, müteakiben de Bağdat'a gidip oradaki âlimlerin derslerinden istifade etmiştir. Ancak devrin âlimlerinden Ahmed b. Hanbele ulaşmak istemiş ise de ona ulaşamamıştır. Mısır ve Bağdat arasındaki gidiş ve gelişlerini 877'ye dek bir kaç kez yeniledi. Bu geziler hadis ve tarih nakilcilerinin birbirini tutmayan anlatım ve aktarımlarını karşılaştırma amacına yönelikti. Bağdat'a 877'de yerleşmiştir. Taberi bundan sonra, Basra ve Küfe de kısa bir ikameti müteakip, Bağdat'a dönerek, bir müddet orada kalıp, daha sonra Mısır'a gitmek üzere yola çıkmıştır. Ancak hadis tetkiklerinde bulunmak için bir süre daha Suriye şehirlerinde oyalanmıştır. Mısır'dan Bağdat'a dönmüş ve Taberistan'a yaptığı iki seyahat hariç

¹⁶⁴ Komisyon, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, İstanbul, 1985, C.X, s.3913.

¹⁶⁵ Günaltay, **a.g.e.**, s.34.

¹⁶⁶ Günaltay, **a.g.e.**, s.35.

tutulacak olursa, (20 şevval 310, 16 Şubat 923)'de vuku bulan ölümüne kadar burada kalmıştır.¹⁶⁷

1.2.1.5.15. İbnü'l-Esir (öl 630/1233)

Hicri VI. yüzyıl tarihçilerindendir. Hicri 555 yılında Musul yakınındaki İbn Ömer Cezire'sinde doğdu. Ebu'l-Kerem'in, Mecudüttin, İzzuddin ve Ziyauddin adlarındaki üç bilgin oğlundan birisidir. Doğunun en seçkin bilginlerinden olan ve doğdukları kasabanın adını her tarafa duyuran bu üç kardeş tarihte İbnü'l-Esirler diye ün yaptılar. Her üçüde tahsilini Musul da tamamladı. Mecidüddin özellikle hadiste, küçük kardeşi Ziyauddin şiir ve inşa dalında, İzzuddin ise tarih ilminde meşhur oldular. el-Kâmil fi't-târîh adlı eseriyle haklı bir şöhrete kavuşan İbnü'l-Esîr aynı zamanda hadiste hâfizlık derecesine ulaşmış, usûl-i hadis, siyer, edebiyat, ensâb ve eyyâmü'l-Arab'da da üstat sayılmıştır. Yazarın evi her zaman âlim ve ediplerle dolup taşardı. Hâfızası çok kuvvetli, zeki ve mütevazı bir insandı. Makam ve mevki sahibi olmayı istememiş, kendisine itibar gösteren Zengîler'in ve Eyyûbiler'in yaptıkları bütün teklifleri geri çevirmiştir. el-Kâmil'de, önemli mevkilere çıkmış nice devlet adamının hiç beklemediği anda nasıl perişan bir hale düştüğünü anlattıktan sonra geçimini sağlayacak geliri olan bir insanın resmî görev almamasını tavsiye etmiştir. İbn Kesîr, onun Musul hükümdarlarına vezirlik yaptığını söylerse de bu doğru değildir.¹⁶⁸

İbnü'l-Esîr rivayetleri değerlendirirken ihtiyatlı davranmasıyla, haberleri tahlil ve tenkit süzgecinden geçirdikten sonra kullanmasıyla ve yalnız güvenilir kaynaklara başvurmasıyla tanınmıştır. Bir tarihçi sıfatıyla geçmişe ait bilgilerden, örnek hadise ve tecrübelerden faydalanılması gerektiğini, tarihin iyi ve kötü yönleriyle tekerrürden ibaret olduğunu, dolayısıyla insanların ondan ibret alarak kendilerine yön vermelerini ve âhiret hayatı için de azık hazırlamalarını tavsiye eder. İbnü'd-Dübeysî, Şehâb el-Kûsî, Mecdüddin b. Ebû Cerâde, Ebü'l-Kâsım Şeref b. Asâkir, Ebû Saîd Sungur el-Kudâî, Ebü'l-Fazl b. Asâkir ve İbn Hallikân ondan rivayette bulunmuşlardır.¹⁶⁹ Önemli tarihi hadiselerin meydana geldiği yerleri dolaşarak Abbasîler devrine ait geniş bilgiler toplayan ayrıca devrinin ünlü tarihçileri ile görüştü.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Hizmetli, s, 99.

¹⁶⁸ Abdulkerim Özaydın, "İbnü'l Esir", **İA., TDV.**, c. 21, İstanbul 2000, ss. 26-27.

¹⁶⁹ Özaydın, "İbnü'l Esir", c. 21, s. 26.

¹⁷⁰ Hizmetli, s, 101.

Eserlerine gelince bunlar; el-Kâmil fi't-târîh İbnü'l-Esîr'e Ortaçağ'ın en büyük ve en güvenilir tarihçilerinden biri olma vasfını kazandıran umumi tarih kitabı olup ilk defa Carolus Johannes Turnberg tarafından yayımlanmıştır. Daha sonra çeşitli baskıları yapılmış ve Türkçe'ye çevrilmiştir. Diğer bir eseri ise et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye dir. İbnü'l-Esîr bu eserini Zengîler'in İslâm'a, Müslümanlara, ailesine ve şahsına yaptıkları iyilikleri vefa duygusuyla dile getirmek, isimlerini ebedileştirmek ve onları dünyaya örnek bir hânedan olarak tanıtmak amacıyla yazmıştır. Telif sırasında daha çok babasının verdiği haberleri esas almış, ayrıca İbn Asâkir'in Târîhu Medineti Dimaşk'ı ve İbnü'l-Adîm'in Ahbâru Haleb'yle İmâdüddin el-İsfahânî'nin bazı eserlerinden, görgü şahitlerinden ve el-Kâmil için kullandığı kaynak ve belgelerden faydalanmıştır. Nûreddin Arslanşah'ın maddî ve mânevî desteğiyle yazımına başlanan, ancak oğlu el-Melikü'l-Kahir İzzeddin Mes'ûd zamanında (1211-1218) tamamlanıp ona sunulan kitap, hânedanın atası Kasîmüddeve Aksungur'dan Nûreddin Arslanşah'ın vefatına (607/1211) kadar gelen olayları kapsamaktadır. Eser genelde el-Kâmil ile uyuşmakta ve zaman zaman da ters düşmektedir. Bu arada onda verilmeyen bazı bilgiler de içerir. Meselâ İmâdüddin Zengî'nin, babası öldürüldükten sonra küçük yaşta Musul emîrleriyle birlikte savaflara katıldığı anlatılarak onun savaş ve siyaset konusundaki başarısının sebeplerine dikkat çekilmiş, yine Nûreddin Mahmud Zengî'nin hayatı hakkında el-Kâmil'de zikredilmeyen önemli bilgiler verilmiştir. Ayrıca Zengîler devrindeki ilmî ve idarî müesseseler, onların Musul'a yaptıkları hizmetler, İmâdüddin Zengî ve Nûreddin Mahmud Zengî'nin Haçlılar karşısında gösterdikleri kahramanlıklar dile getirilmiştir. Eserde Zengîler'le Eyyûbîler arasındaki mücadeleye temas edilmeyip bu hususta el-Kâmil'e atıfta bulunulur. İbnü'l-Esîr'in el-Kâmil'de olayları bir tarihçi sıfatıyla ve sade bir üslûp içerisinde veciz bir ifadeyle anlatırken et-Târîhu'l-bâhir'de tarihçiliğinin yanı sıra ediplik vasfını da ortaya koyarcasına secili ifadeler kullandığı görülür. Bu arada Muhammed el-Kayserânî, Ahmed et-Trablusî, Haysa Beysa gibi çağdaşı şairlerin şiirlerinden örneklere ve darbimesellere de yer vermiştir. Müellif, el-Kâmil'de olduğu gibi bu eserinde de babasından ve ağabeyi Mecdüddin'den duyduklarına ve tarih kitaplarındaki bilgilere istinat ettiğini söylemekle yetinmiş, ayrıca kaynaklarının adlarını saymamıştır. Ebû Şâme el-Makdisî Kitâbü'r-Ravzateyn'i, İbn Vâsıl Müferricü'l-Kürûb'u, Nâsirüddin İbnü'l-Furat Târîh'ini, Bedreddin İbn Kadî Şühbe el-Kevâkibü'd-dürriyye fi's-sîreti'n-Nûriyye'yi yazarken onun bu kitabından faydalanmıştır. Eserin ilk defa, Haçlı seferleriyle ilgili bölümünün Arapça metni Baron

Mac-Guckin de Slane tarafından neşre hazırlanmış, Casimir Adrien Barbier de Meynard tarafından da Histoire des Atabegs adıyla Fransızca'ya çevrilerek Arapça metinle birlikte yayımlanmıştır. Daha sonra Abdülkadir Ahmed Tuleymât kitabın tamamını neşretmiştir. Sahâbîlerin hayatı hakkında olup bu tür eserler arasında çok seçkin bir yere sahiptir. Eser ilk defa Mısır'da yayımlanmış (1863-1869), daha sonra çeşitli baskıları yapılmıştır.¹⁷¹

Tarihi süreç içerisinde Hz. Peygamberle ilgili rivayetleri tahlil ettiğimizde karşımıza çıkan tarih ve hadis kitaplarında çeşitli gurup ve mezhepler tarafından farklı şekillerde tarif ve tasnif edildiğini görmekte mümkündür. Bunlardan en önemlisi ve tezimize kaynaklık edecek Tirmizi'nin hadisçi oluşu kadar tarihçilik yönünün de olması Sünenindeki siyer ve megazi rivayetleri gündeme getirmiştir.

¹⁷¹ Özaydın, “İbnü'l Esir”, c. 21, s. 27.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TİRMİZİ VE TARİHÇİLİĞİ

Tirmizi'nin Süneninde geçen hadis rivayetlerini incelediğimiz çalışmada, rivayetlerin bir kısmı sahih veya hasen, diğer bir kısmı ise zayıf veya mevzu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in risâlet öncesi hayatına dair bilginin azlığı sebebiyle, zayıf hatta uydurma olmasına rağmen Hz. Muhammed hakkında birçok tartışmalı bilgi İslâm kültürüne girmiş ve yanlış bir peygamber tasavvuru oluşturulmuştur. Hatta her dönemin veya asrın peygamber tasavvuru zaman-zemin ve ortamla ilintili hale getirilmiştir. İlintili hale getirilen Peygamber tasavvuru o dönemin tarih tasavvuru ve din algılarının da bir parçası olmuştur. Buna göre siyasi çıkarların, kültürün, (örf-adet-gelenek-göreneklerin) ve diğer dinlerle etkileşim neticesinde her dönemin peygamber tasavvuru kendine göre şekillenmiştir.

2.1. Tirmizi ve Tarihi Rivayetleri

Çalışmanın ana konusu olan Tirmizi'nin tarihçiliğine geçmeden önce şu soruları sormamız gerekmektedir. Tirmizi gerçekten bir tarihçi midir? Eğer bir tarihçi ise tarihçi olabilmek için bütün gerekli kıstasları taşıyor mu? Bildiğimiz gibi Tirmizi, bir hadis âlimidir. Nitekim hadisler geçmişte Hz. Peygamber tarafından söylendiği için bu yönü ile tarihin alanı içerisine girer; fakat hadislerde ön plana çıkan konu, hadislerin ne ölçüde sıhhatli olduğu, hadislerdeki râvîlerin güvenilirliği ve hadisleri rivayet eden râvîlerin senet zinciridir. Senet zincirini oluşturan râvîlerin dürüstlüğü, adil olması ve güvenilirliği bir hadisin sahihliği noktasında dikkat edilmesi gereken önemli durumlardandır. Bu duruma hadis ıstılahında cerh ve ta'dil yöntemi denir. Hal böyle olunca bir hadis âlimi, çalışmasını bu temeller üzerine oturtmaya çalışır. Tabi bu belirttiğimiz durumların yanında bir hadis âliminin hadis alanında yaptığı çalışmalar üzerinde dikkat etmesi gereken bazı alt konular da vardır. Bu açıklamalardan sonra tarihçi kimdir, hangi kriterleri taşımalı? Bu ve buna benzer soruları cevaplayarak konuyu daha da açmaya çalışacağız.¹⁷² Öncelikle Tarihçi olabilmenin en önemli şartı, tarih ile ilgili yeterli bilgilere sahip olmanın yanı sıra, tarih ile alakalı bilim dalları hakkında yeterli donanımına sahip olmaktır. Tarihçi, geçmişte meydana gelen olayları

¹⁷² Şaban Öz, *Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri*, Ocak 2016, s. 138.

farklı rivayetlerden alıntı yapıp, kendi bilgi ve kazanımlarına göre yorumlayarak ortaya koyar. Tarihçi, Bunu yaparken olayların meydana geldiği yer, zaman hatta mekânı belirtmeye çalışır. Bir Tarihçi bu özelliklere sahip olduktan sonra mesleğini iyi bir şekilde icra etmek için okuduğunu yazmalı, yazdığını eleştirmeli ve eleştirdiğini yorumlamalıdır. Oysa bir hadis âliminin çalışma sahası, Hz. Muhammed, onun hayatı, fiilleri, sözleri kısacası hayatı ile ilgili her şeydir.¹⁷³

Tarihçi, tarihi süreç içerisinde meydana gelen olaylarda konu sınırlamasına gitmezken bir hadis bilgininde aynı durumu göremeyiz. Yine bir tarihçi konularını ele alırken dinsel bir bakış açısı ile ya da dini kurallara göre değil, kendi sistematik kurallarına göre değerlendirir. Tarihçi ile alakalı diğer bir özellik ise şudur: Tarihçi olayları aktaran kişilerin güvenilirliği üzerinde yahut onların inanç ile alakalı durumları üzerinde durmaz. Tabi Tarihçi bunları yaparken aynı zamanda kendi ön kabullerinden de sıyrılmalıdır. Gerçi Tarihçinin, tarih yazarken ön kabul ya da ön yargılarından kurtulmasının mümkün olup olmadığı hakkında tartışmalar olsa dahi bu tartışmalara girmeden tarih yazan kişinin, bilimsel etikten uzak durmaması ve kendi önyargıları ile tarihi kirletmemesi gerektiği kanaatindeyiz.¹⁷⁴ Bu açıklamaları yaptıktan sonra kimler tarihçidir veya tarihçi kim olmalıdır? Sorusunun cevabını vermeye çalışarak konumuzu bu bağlamlar üzerine oturtmaya gayret ettik. İşte tarihçi geçmişte meydana gelen farklı türdeki olayları kendi metoduna göre anlatmaya- daha açık bir ifade ile söylemek gerekirse- bir tarihçi, tarihi süreç içerisinde meydana gelen olayları anlatırken olaylar arasında ayırım yapmadan farklı türdeki olayları açıklamaya çalışır.¹⁷⁵

Yukarıda yaptığımız açıklamalardan hareket ederek, her ne kadar Tirmizi bir tarihçi olmasa da almış olduğu hadislerle Hz. peygamberin söz ve fiillerini bize kadar aktarması onun tarih alanında da bir otorite olduğunu göstermektedir. Biz Tirmizi'nin vermiş olduğu hadisler ışığında olayları yorumlamaya gayret edeceğiz. Bu açıklamalardan sonra, hem konuyu daha iyi anlamak hem de çalışmamızdaki kavramları tam yerine oturtmak için “Genel ve Özel tarihçi” kavramlarını açıklamak istiyoruz. Tarihi olayları hiçbir ayrıma tabi tutmadan nakleden tarihçi Genel tarihçi, tarihin sadece belli dönemlerini işleyerek nakleden tarihçi ise özel tarihçidir. Bu konu ile ilgili bazı kavramları analiz ettikten sonra, eserleri ile İslam Tarihine damgasını vuran ve İslam

¹⁷³ Şaban Öz, **İslam Tarihi Metodolojisi**, 2. Baskı, İstanbul; 2011, s. 53.

¹⁷⁴ Şaban Öz, **İslam Tarihi Metodolojisi**, 2. Baskı, İstanbul; 2011, s. 64.

¹⁷⁵ Öz, **İslam Tarihi Metodolojisi**, s. 17-20.

Tarihinin Kur'an'dan sonra ikinci önemli kaynağı olan Hadis ilmine farklı bir bakış açısı getiren, Kütüb-i Sitte âlimlerinden Sünen-i Tirmizi'nin yazarı, Tirmizi'nin tarihçiliğini ele almaya çalışacağız. Tasnif Devri'nin en güvenilir eseri sayılan Sünen-i Tirmizi, çok sayıda hadis nakletmektedir. Tirmizi, bu rivayetleri bir tarihçi yöntemiyle değil, adeta bir fakih edasıyla sıralamıştır.¹⁷⁶

2.2. Hayatı

Tam adı; Muhammed bin İsa bin Sevre bin Musa bin Dahhak es-Sülemî ed-Darîr el- Buğî et-Tirmizî'dir.¹⁷⁷ H. 209 yılında dünyaya gelmiştir. Tirmizi'nin bu neseb bilgisine ek olarak “Hafızul Meşhur” lakabı da kullanılmıştır.¹⁷⁸ “Hafız e-zZehebî önemli eseri olan “Mizanu'l İ'tidal'de” Tirmizi'nin H. 279 senesinde hayata göz yumduğunu nakletmektedir. Önemli bir âlim olan Molla Ali el Kâri “Eş Şemail” adlı eserinde Tirmizi'nin vefat tarihinin H. 279 yılında olduğunu nakletmektedir. Molla Ali el Kaari, Tirmizi'nin kendisine şöyle dediğini nakletmektedir: Dedem, Leys b. Seyyar döneminde Mervez'de oturuyordu. Daha sonra Tirmiz kentine yerleşti. Tirmiz Belh nehrinin kenarına düşen eski ve şirin bir yerleşim yeridir. Tirmiz kenti, Amuderya üzerinde, Belh'ten altı fersah uzaklıkta, başlangıç meridyeni olan Greenwiche göre yaklaşık olarak 37 derece Kuzey ve 67 derece doğu yönündedir. ¹⁷⁹ Tirmizi'nin doğduğu Buğ kasabası ise Tirmiz kentine bağlı bir köydür. Buğ kasabası Tirmiz kentinden altı fersah uzaklıktadır. Tirmizi'nin el Buğî diye anılmasının sebebi doğmuş olduğu Buğ köyünden kaynaklandığı nakledilmektedir. ¹⁸⁰

Ancak söz konusu tarihlerden ve ulaşabildiğimiz kaynakların çoğundaki bilgilerden yola çıkarak onun hicri üçüncü asrın başlarında doğduğunu söylememiz mümkündür. Tirmizi Meşhur bir muhaddis olmasına rağmen biyografik eserlerde onun aile efradıyla ilgili çok az bilgi yer almaktadır. ¹⁸¹

Kaynaklarda Tirmizi'nin hayatı hakkında çok fazla bilgilere rastlanılmamaktadır. Bazı kaynaklar onun doğuştan âmâ olduğunu belirtirken, bir kısım

¹⁷⁶ et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed bin İsa bin Sevre (209-279), **Sünen-i Tirmizi Tercemesi**, mütercim, Osman Zeki Mollamehmetoğlu, c.1, Yunus Emre Yayınları, İstanbul trs, s. 15-18.

¹⁷⁷ et-Tirmizî, **Sünen'i Tirmizi**, c.1, s. 15.

¹⁷⁸ İbn Hallikan, Ebu'l Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir, (608-681) **Vefayâtü'l Ayan ve Enba'ü Ebna-i z-Zaman**, c. II, Beyrut Lübnan Miladi 1997, Hicri 1417, s. 363.

¹⁷⁹ A. I. Wensinck, “Tirmizi”, **İA., MEB.**, c. 12/1, Eskişehir 1997, ss. 388.

¹⁸⁰ et-Tirmizî, **Sünen'i Tirmizi**, c.1, s. 15.

¹⁸¹ et-Tirmizî, **Sünen'i Tirmizi**, c.1, s. 15.

kaynaklar da onun sonradan gözlerini kaybettiğini belirtmişlerdir. Tirmizi, hadis toplamak gayesi ile farklı bölgelere seyahatlerde bulunmuştur. Tirmizi'nin seyahat yaptığı bu yerler Horosan, Irak ve Hicaz kentleridir. Tirmizi'nin babasının hangi işle meşgul olduğu, kardeşlerinin kimler olduğu ve onların maddi durumuna ait bilgiler eserlerinde yer almamaktadır.¹⁸²

2.3. Şahsiyeti

Muhammed bin İsa bin Sevre bin Musa bin Dahhak es-Sülemî ed-Darîr el- Buğî et-Tirmizî, alçak gönüllü, insanlara karşı mütevazı davranan çok olgun bir kişiliğe sahiptir. Tirmizi, kendisini Allah yolunda ilme adadığı için dünya malına pek önem vermezdi. Tirmizi'nin Allah için çok gözyaşı döktüğü, hatta bu nedenle ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş olduğu nakledilir. Muhammed bin İsa et-Tirmizî'nin çok güçlü bir hafızası vardır. Onun bu özelliği ile ilgili bazı menkıbeler anlatılmaktadır. Bu menkıbelerden birinde şu şekilde rivayet edilmektedir: Tirmizî Mekke'nin caddelerinden birinde dolaşırken daha önce kendisinden hadis yazdığı bir muhaddisle karşılaşır. Tirmizi, hadislerin yazılı olduğu defterin kendisinde olduğunu düşünerek, muhaddisten o rivayetleri tekrar etmesini ister. Ancak muhaddis bir süre sonra defterin yazılı olmadığını görünce Tirmizi'ye kızar ve “Sen benimle alay mı ediyorsun?” der. Bunun üzerine Tirmizî durumu izah eder ve isterse hadisleri kendisine aynen tekrar edebileceğini söyler. Tirmizi'nin hadisleri hiç değiştirmeden aynı şekliyle kendisine okuduğunu gören muhaddis, bu hadislere Tirmizi'nin daha önceden çalıştığını düşünüp, ona birbirinden farklı kırk hadis okuyarak, bu hadisleri Tirmizi'den kendisine tekrar etmesini söyler. Tirmizî, bu hadisleri eksiksiz olarak tekrar edince muhaddis şaşkın bir şekilde “Senin gibisini hiç görmedim” der.¹⁸³

2.4. Vefatı

Muhammed bin İsa bin Sevre bin Musa bin Dahhak es-Sülemî ed-Darîr el- Buğî et-Tirmizî'nin vefatı hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre H.279/M. 892/893' da vefat etmiştir. Başka bir rivayet de ise H.270/M. 8883/884' de Tirmiz kentine bağlı Buğ köyünde öldüğü nakledilmektedir.¹⁸⁴

¹⁸²Wensinck, “Tirmizi”, **İA.**, **MEB.**, c. 12/1, ss. 388-389.

¹⁸³ et-Tirmizî, **Sünen'i Tirmizi**, c.1, s. 15-18.

¹⁸⁴Wensick, c. 12/1, s. 389.

2.5. Hadis İlmindeki Yeri

Muhammed bin İsa bin Sevre bin Musa bin Dahhak es-Sülemî ed-Darîr el- Buğî et-Tirmizî, ailesinin yanında kaldığı süre içerisinde Kur'an'ı hıfzetmiş ve bazı temel dini bilgileri almıştır. Tirmizi, Hadis ilmine büyük bir önem göstermiştir. O, hadis öğrenme gayesi ile bazı seyahatlerde bulunmuştur. Tirmizi, özellikle Horosan, Hicaz ve Irak âlimlerinden hadis eğitimi almıştır. Kaleme aldığı Sünen-i Tirmizi adlı eserini Horosan, Hicaz ve Irak âlimlerine gösterdiğini ve bu eserin buralardaki âlimler tarafından onaylandığını söylemektedir. Tirmizi, özellikle Buhari'den hadis eğitimi konusunda çok dersler almıştır. Tirmizi, Hadislerin fıkhi yönlerini ve hadislerdeki manaların inceliklerini Buhari'den öğrenmiştir. Hatta bazı âlimler, Tirmizi'yi Buhari'nin halefi olarak görmektedirler. Buna rağmen Tirmizi, Bazı hadis rivayetlerinde kendi delilini getirerek Buhari'ye muhalif olmuştur. Tirmizi, almış olduğu hadis eğitimi sayesinde önemli hadis imamlarından olmuş ve İmam Tirmizi denilmekle ma'ruf olunmuştur.¹⁸⁵ Tirmizi, hayatını ilim öğrenme yolunda harcamıştır. O, bu ilim yolculuğunda çeşitli eserler kaleme almıştır. Eserleri şunlardır:

- 1- el- Camius- Sahih (Sünen'i Tirmizi).
- 2- el- İlel.
- 3- eş- Şemail.
- 4- ez- Zühd.
- 5- et- Tarih.
- 6- el- Esmave El- Küna.¹⁸⁶

2.6. Hocaları

Onun, kaynaklarda isimlerini tespit edebildiğimiz belli başlı hocaları şunlardır:

- 1-Muhammed bin Beşşar Bündar (v.252 / 866)
- 2-Muhammed bin Müsennâ Ebû Musa (v.252 / 866)
- 3-Ziyad bin Yahya el-Hisânî (v.254 / 868)
- 4-Abbas Bin Abdülazim el-Anberî (v.246 / 860)
- 5-Ebû Said el-Eşec Abdullah bin Said el-Kindî (v.257 / 870)
- 6-Ebû Hafs Amr bin Ali el-Fellas (v.249 / 863)
- 7-Yakub bin İbrahim ed-Devrâkî (v.252 / 866)

¹⁸⁵ Şemsaddin Sami, **Kamusu'l A'lam**, c. 3, Ankara 1996, s. 1645.

¹⁸⁶ et-Tirmizî, **Sünen'i Tirmizi**, c.1, s. 19.

- 8-Muhammed bin Mamer el-Kaysî el-Bahrânî (v.252 / 866)
- 9-Nasr bin Ali el-Cehdâmî (v.250 / 864)
- 10-Abdullah bin Muaviye el-Cûmehî (v.243 / 857)
- 11-Ali bin Hucr el-Mervezî (v.240 / 854)
- 12-Süveyd bin Nasr bin Süveyd el-Mervezî (v.240 / 854)
- 13-Kuteybe bin Said es-Sakafî (v.240 / 854)
- 14-Ebû Mus'ab Ahmet bin Ebûbekir ez-Zührî el-Medenî (v.242 / 856)
- 15-Muhammed bin Abdûlmelik bin Ebi Şevârib (v.244 / 858)
- 16-İbrahim bin Abdullah bin Hatim el-Hârâmî (v.244 / 858)
- 17-İsmail bin Musa es-Süddî (v.245 / 859) (Tirmizî, 1992: I, 98).
- 18- Muhammed b. İsmail Ebu Abdillâh el-Buhari (194/256)
- 19-Müslim b. Haccac El Kuşeyri Ebul Hüseyin (204/261)
- 20-Ebu Davut Süleyman b. el-Eş'aş es- Secistani
- 21- Ahmed b. Şuayb Ebu Abdurrahman En Nesai (215-303)
- 22- İbnu Mace Muhammed b. Yezid b. Mace Ebu Abdillâh (209-273)¹⁸⁷

2.7. Talebeleri

Tirmizî, diğer birçok muhaddisin yaptığı gibi talebeliği ve muallimliğini bir arada yürütmüştür. Bir taraftan diyar diyar gezerek hadis öğrenimine devam etmiş, diğer taraftan kendisinden hadis öğrenme talebinde bulunan çok sayıda öğrenciye hadis dersleri vermiştir. Onun kaynaklarda isimlerini tespit edebildiğimiz öğrencilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1-Ebû Hamit Ahmet bin Abdullah bin Dâvud el-Mervezî et-Tâcir (v.?)
- 2-Heysem bin Kuleyb e ş-Şâmî (v.?)
- 3-Muhammed bin Mahmud Ebû Abbas el-Mahmudî el-Mervezî (v.?)
- 4-Ahmet bin Yusuf en-Nesefî (v.?)
- 5-Ebû'l-Hâris Esed bin Hamdevî (v.?)
- 6-Davud bin Nasr bin Süheyl el-Bezdevî (v.?)
- 7-Adb bin Muhammed bin Mahmud en-Nesefî (v.?)
- 8-Mahmud bin Nemir (v.?)
- 9-Muhammed bin Mahmud (v.?)
- 10-Muhammed bin Mekkî (v.?)

¹⁸⁷ et-Tirmizî, *Sünen'i Tirmizi*. c.I. s.16.

11-Muhammed bin Münzir bin Said el-Herevî (v.303 / 915)

12-Ebû Cafer Muhammed bin Süfyan (v.?) (İbni Hacer, 1993: V, 248).¹⁸⁸

2.8. Hadis İlmine Katkıları

Muhammed bin İsa bin Sevre bin Musa bin Dahhak es-Sülemî ed-Darîr el- Bu ğî et-Tirmizî, hadisleri bab başlıkları altında belli bir tertip dâhilinde düzenlemiştir. Tirmizi'den önce İmam Şafi A. B. Hanbel ve Buhari hadislerde her nekadar “hasen” kavramını Kullanmışlarsa da Hadisleri “Hasen, sahih, zayıf” olarak üçlü bir kısma ilk defa ayıran Tirmizi'nin kendisidir.¹⁸⁹

Hadislerde Istılahi manada “hasen” terimini ilk kullanan Tirmizi olmuştur. Tirmizi rivayet ettiği hadislere, “hasen- sahih, hasen garip; sahih- garip, hasen- sahih-garip” isimlerini vermiştir. Tirmizi vermiş olduğu bu terkiplerin ne olduğunu tarif etmemiştir. Hatta Tirmiz, bir hadisi sahih olarak veya garip olarak belirtirken bile bu terimlerin tanımını yapmamıştır. Tirmizi, belki de âlimler tarafından çok meşhur olarak bilindiği için ya da gerek duymadığı için bu terkiplerin tanımını yapmamıştır. Tirmizi sadece “hasen” teriminin tanımını yapmıştır. Yapmış olduğu bu tanım ise “hasen”, ravisinin yalancılıkla itham olunmadığı hadistir demekle yetinmiştir.¹⁹⁰

2.9. Genel Özellikleri

Tirmizi bu eserini fıkıh bablarına göre sınıflandırmıştır. Eserinde tertibe oldukça önem göstermiştir. Tirmizi, bu eserinde mezhepler arasındaki farklılıkları hadislerle temellendirerek ortaya koymuştur. Tirmizi'nin Sünen'i bazı âlimlerin övgüsüne mazhar olmuştur. İbnül Esir, Tirmizi'nin Camiul Kebir adlı eserinin, eserleri içerisinde en mükemmeli olduğunu söylemiştir.¹⁹¹

Hafız Ebul Fadl el- Makdisi diyor ki: “Herat kentinde iken İmam Ebu İsmail El-Ensari'nin Tirmizi'nin eseri hakkında şöyle dediğini işittim: “Tirmizi'nin eseri Buhari ve Müslim'inkinden daha faydalıdır. Çünkü Buhari ve Müslim'in kitabından ancak ilim sahipleri istifade eder ama Tirmizi'nin kitabından herkes faydalanır.”

Önemli bir âlim olan Taşköprülüzade, Tirmizi'nin Sünen'i hakkında şöyle demektedir. “O'nun eseri Hadis İlmi sahasında ortaya konan eserlerin en faydalısıdır.

¹⁸⁸ et-Tirmizî, **Sünen'i Tirmizi**, c.1, s.15,16.

¹⁸⁹ et-Tirmizî, **Sünen'i Tirmizi**, c.1, s.19.

¹⁹⁰ et-Tirmizî, **Sünen'i Tirmizi**, c.1, s.19.

¹⁹¹ et-Tirmizî, **Sünen'i Tirmizi**, c.1, s. 17-19.

Çünkü bu eserde tertip çok mükemmel bir şekilde yapılmış, tekrarlara çok az yer verilmiştir. Bu eserde diğer hadis kitaplarında olmayan özellikler mevcuttur. Hadislerin “hasen, sahih ve garip” olarak çeşitleri açıklanmıştır. Bu kitapta cerh ve tadil yöntemine başvurulmuş, kitabın sonunda illetlerle ilgili özel bir kısım yer almıştır.”¹⁹² Tirmizî eserini telif ettiği zaman onu Hicaz, Irak ve Horasan âlimlerine earz etmiş, eseri inceleyen âlimler de onun bu eserinden memnun kaldıklarını ifade etmişlerdir. Eser, telif edildiği yıllarda meşhur olmamış, ancak hicri beşinci asırdan sonra rağbet kazanarak Kütüb-i Sitte arasındaki yerini almıştır.¹⁹³

2.10. Hz. Muhammed’in Risalet Öncesi Hayatına Dair Rivayetler

İnsanların yaratılış amacının ana gayesi, Allah’a karşı olan kulluk vazifelerini layıkıyla yerine getirmektir. Beşeri sistem içerisinde ki her insan, Allah’ın gönderdiği peygamberler ve onlara inen kitaplar sayesinde aklını ve iradesini kullanarak tabiat üzerinde iyi şeyler yapmağa ve Allah’a karşı itaat görevini yerine getirmeğe muktedir. İnsanlara, kendilerinden bir uyarıcı olarak gönderilen peygamberler de bir beşer olarak böyle önemli bir görevi yerine getirirken insanın fitratına ve doğal yapısına uygun olarak hareket ederler. Fakat çeşitli müspet/menfî sebeplerden dolayı bir kısım insanlar, kendilerine gönderilen peygamberleri beşerin sahip olduğu özelliklerin dışında, olağan üstü özelliklerle niteleyerek onları daha farklı bir konumda gösterme gayreti içerisinde olmuşlardır. Maalesef böyle bir durum bazı Müslümanlar tarafından Hz. Muhammed’e de yakıştırılmıştır. Hz. Muhammed’e atfedilen özelliklerden biri de onun doğum gecesinde meydana geldiği nakledilen bazı olağan üstü hadiselerdir. Şimdi biz bu konu ile alakalı nakledilen rivayetlerden bazılarını belirtmeğe çalışacağız.

2.11. Doğum Gecesinde Vuku Bulan Hadiselerden Bazıları

Hz. Muhammed’in doğumuyla ilgili yapılan bazı araştırmalarda ittifak edilen bilgiler şu şekilde göstermiştir. Elde ettiğimiz bu bilgiler yapılan Doktora ve yüksek lisans tezlerinden nakledilerek aktarılmıştır: “Ebû Muhammed Abdullâh b. Ca’fer el-Fârisî-Ya’kûb b. Süfyân Ebû Gassân Muhammed b. Yahyâ el-Kinânî-Süfyân Ebû Gassân Muhammed b. Yahyâ el-Kinânî İbn İshâk-Hişâm b. Urve-Urve-Âişe: “Yahudi’nin biri, Mekke’ye gelip orada ticaret yapmaya başladı. Hz. Peygamber’in

¹⁹² et-Tirmizî, *Sünen’i Tirmizi*, c.1, s.18.

¹⁹³ et-Tirmizî, *Sünen’i Tirmizi*, c.1, s. 19.

doğduğu gece Kureyş meclisinde: ‘Ey Kureyşliler! Bu gece doğan bir çocuğunuz oldu mu?’ diye sordu. Onlar da: ‘Vallahi bilmiyoruz’ deyince, Yahudi şu karşılığı verdi: “Allahu Ekber! Eğer böyle bir şey olmadıysa mesele yok. Bana bakın söyleyeceklerimi kafanıza iyice yerleştirin. Bu gece doğan çocuk, bu son ümmetin Peygamber’i olacaktır. İki omuzu arasında, at yelesi gibi peş peşe tüyleri olan bir alâmet vardır. İki gece süt emmeyecektir. Zira cinlerden bir ifrit, parmağını onun ağzına koyup süt emmesini engelleyecektir. “Yahudi’nin bu sözleri karşısında hayrete düşen Kureyşliler, toplantı yerinden dağılıp evlerine gittiklerinde herkes, söylenenleri ailesine anlattı. Abdulmuttalib’in oğlu Abdullâh’ın bir oğlu dünyaya geldi. Adını da Muhammed koydular dediler. Sonra birbirleriyle karşılaşan Kureyşliler: ‘Yahudinin söylediklerini duydunuz mu? sözünü ettiği çocuğun doğumunu haber aldınız mı?’ diye birbirlerine sorular yönelttiler. Koşup Yahudi’nin yanına vardılar. Hz. Peygamber’in doğum haberini verdiler. O da: “Gelin beraberce bebeğin yanına gidelim de onu görelim’ dedi. Onunla birlikte Âmine’nin odasına girip kendisine: “Oğlunu bize göster bakalım’ dediler. Bebeği getirip ona teslim etti. Sırtını açtılar, omuzları arasındaki alâmeti gördüler. Yahudi, bayılıp düştü. Ayılınca ona: “Yazıklar olsun sana, neyin var?’ diye sordular. O da şöyle dedi: “Vallahi peygamberlik, İsrailoğulları’nın elinden çıktı artık. Ey Kureyşliler! Buna sevindiniz değil mi? Allah’a and olsun ki, o size öyle bir zor verecek ve öyle bir güce erişecek ki, haberi doğudan ve batıdan çıkacaktır.”¹⁹⁴

Yukarıda Hz. Muhammed’in doğumuyla ilgili rivayet edilen hadislerin tahlilini yapacak olursak burada bu hadise hasen zayıf gibi ifadeler söylenmektedir. Yine bu hadisler hakkında döneminde farklı görüşlerin olduğunu görmekteyiz: Hâkim (ö.405): Bu isnadı sahih bir hadis olarak belirtmektedir. Bu konuyla ilgili hadisi Buhârî ve Müslim’in tahrir etmediğini zikretmektedir. Ayrıca Zehebî (ö. 748) ise Müstedrek’in Telhîs’inde bu rivâyeti kabul etmemektedir. Zehebî, Hâkim’in bu hadisi sahih olarak nitelendirmesine iştirak etmezken İbn Hacer hasen demiştir. Buhârî, Hâkim’in senedinde ismi geçen Ebû Gassân Muhammed b.Yahyâ elKinânî’den Mâlik ve Zührlî yoluyla hadis nakletmiştir. Es-Süleymânî ise, Ebû Gassân’ın kendisinden bu hadisi

¹⁹⁴ Emine Demil, **H. Peygamber’in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Rivâyetler**, Ankara 2016, s. 91-92. (Yayımlanmamış Doktora Tezi; Gülgün Uyar, **H. Muhammed’in Risalet Öncesi Hayatına Dair Bazı rivayet Farklılıklarının Tesbiti**, İstanbul 1993, s.1-15. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

aldığı babası Yahyâ b. Ali el-Kinânî mechûldür diyerek rivâyetin zayıf olduğunu söylemiştir.¹⁹⁵

Medineli Müslümanlardan şair Hassan b. Sabit der ki: “Ben, yedi sekiz yaşlarında, duyduklarımı kavrayabilecek, boylu boslu bir çocuktum. Bir gün, Yesrib’de (Medine’de) bir Yahudi’nin köşk üzerinden en yüksek sesle: ‘Ey Yahudi cemaati!’ diyerek bağırdığını işittim. Yahudiler, etrafına toplanınca, ona: ‘Allah cezanı versin! Ne oldu sana?’ dediler. O da: ‘Ahmed’in doğumunda doğacak olan yıldız, bu gece doğdu!’” dedi.” İbn İshak: “Hassan b. Sâbit’in torunu Saîd b. Abdurrahman’a, ‘Resûlullah (a.s.) Medine’ye geldiği zaman Hassan b. Sabit kaç yaşında idi?’ diye sordum. Saîd: ‘Hassan, altmış yaşında idi. Resûlullah (a.s.) da, elli üç yaşında iken Medine’ye geldi’” dedi.

Demek ki, Hassan, o Yahudinin söylediğini yedi yaşında iken işitmiş.” demiştir. Hz. Âmine’nin bildirdiğine göre, Peygamberimiz’e (a.s.), ne hamileliği sırasında, ne de onu dünyaya getirirken hiçbir zahmet çekmemiş ve o doğarken de, doğu ile batı arasını aydınlatan bir nurun kendisinden onunla birlikte çıktığını görmüştür. Peygamberimiz (a.s.), doğarken, çocukların yere düştükleri gibi düşmeyip ellerini yere dayamış, başını semaya kaldırmış olarak doğmuştur.

Hz. Muhammed (a.s.) doğunca, geleneğe göre sabaha kadar üzerine kapatılan çanağın yarılarak, yarığından kendisinin gözlerini semaya diktiği görülmüştür. “Doğrusu, biz bunun gibi bir çocuk görmedik!” denilmiştir. Şeytan, hayatında koparacağı dört çığıltan birisini, bu kutlu doğum gecesinde koparmıştır. İran Başkadısı ve din adamı Mubezan, rüyasında; birtakım serkeş develerin bir sürü yürük atları önlerine katarak Dicle ırmağını geçtiklerini, İran topraklarına yayıldıklarını görmüştür. “Save” gölünün suyu çekilmiştir. Semave vadisini su basmıştır. Kisra’nın sarayından 14 şerefe yıkılmıştır. İranlıların 1000 yıldan beri hiç sönmeden yanan ateşleri sönmüştür!¹⁹⁶ Hz. Muhammed doğduğu gece İran başkadısı Mubezan, rüyasında bazı güçlü develerin, sayısı çok olan cins Arap atlarını önüne katarak kendi topraklarına sürdüğünü görmüştür.¹⁹⁷ Hz Muhammed dünyaya geldiği gece Kisra sarayının on dört sütunu yıkılmış; Semave gölünün suyu taşmıştır. Yahudiler, Hz. Muhammed (s.a.s.) doğduğu gece o’nun geleceğini haber vermişlerdir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Demil, s. 92.

¹⁹⁶ Yakubi, **Tarihu’l Yakubi**, c.2, Beyrut, trs, s. 9.

¹⁹⁷ Erdinç Ahatlı, **Peygamberlik ve Hz. Muhammed’in Peygamberliği**, Ankara 2007, s. 121.

¹⁹⁸ Âdem Apak, **Anahatlarıyla İslam Tarihi 1**, İstanbul 2011, s. 125.

Hız. Peygamberin doğum gecesinde meydana gelen olaylar, farklı kaynaklar tarafından nakledilmektedir. Biz Hız. Muhammed'in doğduğu gece meydana gelen olayları bazı kaynaklardan alarak anlatmaya çalıştık. Şimdi de onun doğduğu gece meydana gelen olaylarla ilgili rivayet edilen hadislere bakalım. İbni İshak'ın bu olayla ilgili rivayeti şöyledir. Ahmed- Yunus b. Bükeyr- İbni İshak- Sevr b.yezid- Halid b. Ma'dan: Asahab: Ey Allah'ın Resulu kendinle ilgili bize bir şeyler anlat dediler. Hız. Peygamber, annem bana hamile iken Busra'nın sarayını aydınlatan bir nurun kendisinden çıktığını gördü dedi.¹⁹⁹

Hız. Peygamberin doğum gecesi ile ilgili İbn Sa'd'ın rivayeti ise şu şekildedir. Talha b. Amr Ata İbni Abbastan rivayet edilmiştir. Hız. Peygamberin annesi Âmine: "Muhammed'e hamile kaldığım zaman hiçbir zorluk çekmedim. O'na hamile iken doğu ile batının arasını aydınlatan bir nurun benden çıktığını gördüm. Ayrıca Muhammed doğduğunda başını gökyüzüne doğru kaldırdı." Dedi İbni Sa'd'ın bu konu ile alakalı diğer bir rivayeti ise şu şekildedir. Muaz b. Muaz El Anberi İbni abdillah İbnil Kıtbiyye'den nakledilmektedir. Âmine: Muhammed'e hamile iken benden yeryüzünü aydınlatan yıldız gibi bir şey çıktığını gördüm" dedi.²⁰⁰

Bu olayla ilgili rivayetler aynı olaydan bahsetmelerine rağmen rivayetlerde Amine'den çıkan nurun bazı söylemlerde Busra saraylarını aydınlattığını, başka rivayetlerde, doğu ile batı arasını, Şam saraylarını, evi ve oda gibi mekânları aydınlattığı nakledilmektedir. Bakıldığında bu rivayetler arasında bir tutarlılık gözükmemektedir. Maddi açıdan bakıldığında bir evden Busra ve Şam saraylarının görülmesi imkânsızdır.²⁰¹

2.12. Peygamber'in Doğum Tarihi Hakkında

Hız. Muhammed'in doğumu, doğum tarihi ve doğum yeri hakkında nakledilen rivayetlere göre o, Fil yılında, Rebiülevvel ayının 12. Pazartesi günü, tanyeri ağırırken, Şı'b'daki evlerinde doğmuştur. Sünen-i Tirmizi'deki rivayete göre peygamberin doğum tarihi şemsî aylardan Nisan ayının yirmisidir. Buna bağlı olarak Mısırlı Mahmud Felekî Paşa da, bunun Milâdî 571 yılı 20 Nisan Pazartesi gününe rastladığını hesapla doğrulamıştır. Doğduğu bu evin Şı'b'da, Hâşim'den Abdulmuttalib'e kalan, ondan da

¹⁹⁹ Şaban Öz, **Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri**, İstanbul 2016, s. 50.

²⁰⁰ İbn Sa'd, **et-Tabakatü'l Kübra**, c. I, Beyrut trs., s. 25-26.

²⁰¹ Öz, s. 56.

Abdullah'ın hissesine düşen ev olup, “Mevlid Sokağı” diye de anılan Ebu Talib Şı'b caddesinde, Leyl sokağında idi.

İbni İshak, Hz. Muhammed (s.a.v)'in Fil yılında H. 195'te Rabiul Evvel ayının on ikisinde Pazartesi gecesi doğduğunu söylemiştir.²⁰² Hz. Peygamber Fil olayından elli gün sonra M. 20 Nisan 571 senesinde doğmuştur.²⁰³ Peygamberimiz'in (a.s.) doğumunda Abdurrahman b. Avf'ın annesi Şifa Hatun da hazır bulunup ebelik etmiştir. Peygamberimiz (a.s.)'dan dan üç yaş büyük olan amcası Hz. Abbas da; Hz. Âmine'nin bir oğlan çocuğu doğurduğu haber verilince, annesinin sabahleyin kendisini elinden tutup izoraya götürdüğünü, Peygamber'in evlerinin ortasında yattığı yerde döşegine ayağıyla vurduğunu hâlâ görür gibi olduğunu ve orada bulunan kadınların kendisini onun üzerine çekip “Öp kardeşini!” dediklerini bildirir.

Bu açıklamaları yaptıktan sonra Tirmizi'nin, Peygamber'imizin doğumu ile ilgili rivayet ettiği hadislerle bakalım. Bu hadis Kays bin Mahreme'den (r.a.) rivayet edilmiştir. Dedi ki, ben ve Rasûlullah (s.a.s.) Fil senesinde dünyaya geldik. Osman bin Affân, (bir gün) Ya'mer bin Leys oğullarının adamı Kubâs bin Eşyem'e sen mi büyüsun, yoksa Rasûlullah mi? diye sordu. Kubâs şu mukabelede bulundu, “Rasûlullah (s.a.s.) benden büyüktür, ben ise doğumda O'ndan eskiyim demiştir. Kubâs, ben kuşların tersini 2 yeşil ve değişmiş olarak gördüm.” dedi. Bu hadisi Tirmizi hasen-garib olarak nakletmektedir. Bu rivayeti yapan kişinin İbni İshak olduğu söylenmektedir.²⁰⁴

2.13. Şakkus Sadr (Göğsünün Yarılma Hadisesi)

Tirmizi'nin, Hz. Muhammed'in göğsünün yarılması meselesi ile ilgili almiş olduğu hadis rivayetine geçmeden önce bu hadiseyi daha iyi anlamak için konu hakkında yapılan rivayetleri göz önünde bulundurmanın daha faydalı olacağını düşünüyoruz. Peygamberin göğsünün yarılma hadisesi ile ilgili onun sütannesesi olan Halime'nin rivayeti şu şekildedir: Biz, Muhammed'i ailesinin yanından alıp kendi evimize getirdikten bir müddet sonra Muhammed ve sütkardeşi, koyunları otlatırken sütkardeşinin, telaşlı ve heyecanlı bir şekilde koşarak yanımıza geldiğini gördük. Ona, ne oldu? Diye sordumuzda o, beyaz elbiseler giymiş iki kişi, kardeşimi yere

²⁰² İbn Hişam, c. 1, s. 14.

²⁰³ Apak, , s. 123.

²⁰⁴ et- Tirmizi, , c. 6, s. 196, No: 3860.

yatırdıktan sonra onun karnını ve kalbini yardılar. Dedi. Bunun üzerine ben ve babası oraya vardığımızda, Muhammed'i, yüzünün rengini solmuş bir halde iken bulduk. Ben ve babası "senin bu halin nedir?" diye sorduğumuzda "O, bize, iki adamın gelip karnımı yararak orda bir şey aradıklarını ben, o şeyin ne olduğunu bilmiyorum." diyerek başından geçen hadiseyi bu şekilde anlattı.²⁰⁵

H. Muhammed'in göğsünün yarılması meselesi hakkında, sahabelerden Enes b. Malikin rivayet ettiğı hadiste olayın şu şekilde geçtiğı rivayet edilmektedir. H. Muhammed, bir yerde arkadaşları ile birlikte koşuşturup oyun oynarken vahiy meleğı Cebrail'in gelip Muhammed'in kalbini yararak, kalbinin içindeki kan pıhtısına benzer bir parçayı çıkarmıştır. Cebrail, bu işlemi yaptıktan sonra Muhammed'e, "senin kalbinden çıkardığım bu küçük parça, şeytanın sendeki payıdır." demiştir. Cebrail, daha sonra Muhammed'in kalbini dikerek zezem suyu ile yıkamıştır. Muhammed'in arkadaşları, heyecanla onun sütannesine "çabuk gelin Muhammed öldü." diyerek haber vermişlerdir. Bunun üzerine ailesi hemen oraya gelerek Muhammed'i halsiz ve rengi solmuş bir şekilde görmüşlerdir. İbn-i İşhak, bu olay ile ilgili sevr b. Yezid'in, kendisine, bir ilim adamından, (o ilim adamının da Halid b. Ma'dan olduğunu zannediyorum) şu şekilde rivayet ettiğini söyledi. "H. Peygamberin, cemaatinden bazıları, ona hitaben: Ya Resulullah, kendinle ilgili bize bilgi verir misin? diye sorduklarında H. Peygamber, onlara, "Ben, babam İbrahim'in duası, kardeşim İsa'nın müjdesiyim. Annem, bana hamile kaldığında ondan bir nurun çıkarak şam'ın saraylarını aydınlattığını gördü. Ben ve kardeşim evlerimizin kenarlarında koyunları otlatırken beyaz elbiseler giymiş iki kişi, gelip karnımı yardılar. Daha sonra karnımın içinden kalbimi çıkartarak onun içinden bir parçayı aldılar. Beraberlerinde altından bir tas içerisinde getirmiş oldukları kar suyu ile kalbimi temizlediler. Sonra onlardan biri, beni, ümmetten önce on, sonra yüz, daha sonra da bin kişi ile tarttığında ben hepsine ağır geldim. Bunun neticesinde o iki kişiden biri diğetine, "Vallahi sen onu tüm ümmetle tartsan dahi o, hepsinden ağır gelir dedi. Bu olay ile ilgili Ebu Hureyre'nin, Übey b. Kab'a Bu meselenin ne zaman gerçekleştiğini sorması üzerine, Übey b. Kab, bu olayın, Muhammed, on küsur yaşlarında iken gerçekleştiğini rivayet etmiştir.²⁰⁶

şakku's -sadr adı verilen bu olayla ilgili H. Peygamberin hanımlarından olan H. Ayşe'nin rivayeti ise şöyledir: H. Ayşe, bu olayın Peygamber, Ramazan ayı

²⁰⁵ İbn Hişam, **Siret-i İbn-i Hişam**, c.1, s. 221.

²⁰⁶ İbn Hişam, **Siret-i İbn-i Hişam**, c.1, s. 221.

içerisinde Hira’da İtikâfa girdiğinde gerçekleştiğini rivayet etmektedir. En sağlam ve kabul edilen görüşe göre, Peygamberin göğsünün yarılması meselesinin, Peygamber, Miraçta iken gerçekleştiği rivayet edilmektedir. Tüm bu rivayetlerden hareketle Şakku’s- Sadr meselesi hakkında dört farklı zaman olduğu söylenmektedir. Bunlardan ilki Hz. Muhammed üç dört yaşlarında iken, ikincisinin Muhammed’in on küsur yaşlarında iken, üçüncüsünün Peygamberin ilk vahiden önce Hira’da iken son olarak da Peygamberin Miraç’ta iken gerçekleştiği rivayet edilmektedir.²⁰⁷

Bu konu ile ilgili bir rivayet ise şu şekilde nakledilmektedir. Sahabelerden bazıları, Peygambere, Ya Rasululllah! Kendini, bize anlatır mısın? dedi. Peygamber de onlara, Ben sütkardeşimle beraber kuzuların arasında dolaşıp onlarla oynarken o sırada beyaz elbiseler giyinmiş iki adam gelip benim karnımı yardılar. Karnımın içinden pıhtılaşmış siyah bir kan çıkardılar. Daha sonra kalbimi, beraberinde getirdikleri, altın tas içerisindeki kar suyu ile yıkayıp tekrar yerine koydular. Sonra onlardan biri, beni ümmetten önce on, sonra yüz, daha sonra da bin kişi ile tarttı. Ben hepsine de ağır geldim. Bunun üzerine o iki kişiden biri, benim için şöyle dedi: eğer o, bütün ümmetle tartılsa bile onların hepsine ağır gelir”.²⁰⁸

2.14. Rahip Bahira Olayı (Hadisesi)

Süneni Tirmizî’de nakledilen hadiste, “Ebû Musa el-Eş’ari’den (r.a) rivayet edilmiştir; dedi ki: “Ebû Tâlib, Şam’a (Ticarete) ve Peygamber de (a.s.) Kureyş’in ileri gelenleri arasında onunla birlikte çıkmıştı. Rahib’in yakınına vardıklarında Ebû Tâlib konakladı ve bunun üzerine develerinin palanlarını çözdüler. Râhip bu kez ilk defa olarak onların yanlarına çıktı. Bundan önce de Râhib’e uğrarlardı; fakat Râhip yanlarına çıkmaz hâtta dönüp bakmazdı. Onlar palanları çözerlerken Râhip’de aralarında gezinmeye başladı. Nihayet geldi ve Peygamber’in (a.s) elini tutarak “bu, âlemlerin efendisidir; bu, âlemlerin efendisidir; Allah onu âlemlere rahmet olarak gönderecektir” dedi. Kureyş’in ileri gelenleri, “ne biliyorsun?” diye sordular. Râhib şu mukabelede bulundu: “siz tepeyi aştığınız zaman secdeye kapanmadık eğilmedik ne bir taş, ne de bir ağaç kaldı. Bunlar (taş ve ağaç) yalnız Peygamber’e eğilirler. Aynı zamanda o’nu, omuz kıkırdağının hemen altında elma gibi peygamberlik mühründen de tanırım.” sonra

²⁰⁷ Ahatlı, , s. 150.

²⁰⁸ İbni İshak, Muhammed b. İbn İshak b. Yesâr, (151/768), **Sîretu İbn İshak, Kitabü’l Mübted-i vel-Meb’as vel-Megazi**, tahk: Muhammed Hamidullah , Konya 1981-1404, s. 28.

dönüp onlar için yemek pişirdi. Yemeği kendilerine getirdiği vakit Rasûl-i Ekrem develerin başında bulunuyordu. Râhip, “ O’na haber gönderiniz!” dedi. Rasûl-i Ekrem üzerinde kendisini gölgelendiren bir bulut olduğu halde geldi. Cemaate yaklaştığında onları, kendisinden önce ağacın gölgesini tutmuş olarak buldu. Oturduğu vakit, ağacın gölgesi hemen O’nun üzerine eğilmişti. Râhip “ağacın gölgesine bakınız, O’nun üzerine eğildi!” dedi. Râhip, Rumlar Rasûl-i Ekrem ‘i görüp sıfatından tanırlarsa öldürüleceklerinden, O’nu Rum diyarına götürmemelerini kendilerinden ısrarla istemekte iken dönüp baktı ve Rum tarafından gelen yedi kişi gözüne ilişti. Râhib onları karşıladı ve “gelişinizin sebebi nedir?” diye sordu. Dediler ki “şu peygamber, şu ayda çıkacak diye geldik. Adam görülmedik hiçbir yol kalmadı. O peygamberin haberi, bize de bildirildi ve işte senin yolu (tarafı) na gönderildik.” Râhib, “arkanızda sizden daha iyi malumat sahibi olan bir kimse var mı?” diye sordu. Adamlar, “bize yalnız onun, senin şu yolunda olduğu haberi bildirildi.” dediler. Râhib, “Allah’ın yürütmek istediği bir işe ne dersiniz, insanlardan herhangi bir kimsenin onu önlemeye gücü yeter mi ?” diye sordu. “hayır!” diye cevap verdiler. Sonra biat edip onunla beraber ikamet ettiler. Sonra Râhib (Kureyşlilere), “Ebû Tâlib!” dedi. Râhib’in, ısrarla istemeyi sürdürmesi üzerine Ebû Tâlib neticede Rasûl-i Ekrem’i geri çevirdi. Ebû Bekir de Bilal’ı Rasûl-i Ekrem’in maiyetinde gönderdi. Râhib, azık olarak Rasûl-i Ekrem’e eksimet ve zeytinyağı verdi.²⁰⁹

Şimdi de konuyu daha da zenginleştirmek için Rahip Bahira olayı ile ilgili nakledilen bazı rivayetleri ele almaya çalışalım. Hz. Muhammed, dedesi Abdulmuttalib’i de kaybettikten sonra, amcası Ebu Talib’le beraber kalmaya başlamıştı. Ebu Talib, yeğeni Muhammed’e gerekli kıymeti verip, onu seviyor ve koruyordu. Ev halkının nüfusu fazla olan Ebu Talib’in kalabalık bir aile yapısı mevcut idi. Bu vesile ile Muhammed, Amcası Ebu Talib’in yanında çobanlık yapmaya başlayarak amcasına yardım ediyordu. Hz. Muhammed, Peygamberlik kendisine geldikten sonra, her peygamber gibi kendisinin de çobanlık yaptığını belirtmiştir. Ebu Talib, Muhammed’i gittiği yerlere beraber götürüyordu. Yine bir seferinde Ebu Talib, Şam civarına, bir ticaret kervanı ile beraber hareket etmişti. Ebu Talib, Bu ticaret kervanına yeğeni, Muhammed’i de almıştı. Kervan Şam yolu üzerinde bulunan Busra’da konakladığında orada bulunan Rahip Bahira adında biri, Ebu Talib ve beraberinde gelenlere ikramda bulundu. Rahip, kervanların arasında bulunan Muhammed’i görünce, onda peygamberlerde bulunan olağan üstü özelliklerin olduğunu keşfetmişti. Rahip, daha

²⁰⁹ et - Tirmizî, **Sünen-i Tirmizî Tercümesi**, c. 6, s.198, No: 3861.

sonra ona çeşitli sorular sormuş, ayrıca onun iki omuzu arasındaki peygamberlik mührünü kontrol etmiştir. Rahip, Ebu Talib ve beraberlerindeki: Bu gördüğünüz çocuk Allah'ın Peygamberidir. Onu çabuk buradan götürünüz. Rum civarında bulunan bazı kimseler, onun peygamber olacağı haberini almışlar. Şayet onu görürler ise hemen öldürmek isteyeceklerdir. Rahibin, bu ısrarcı tutumu üzerine Ebu Talib onu oradan uzaklaştırmıştır.²¹⁰

Rahip Bahira olayı ile ilgili rivayetlerden bir diğeri de şu şekilde nakledilmektedir. Hz. Muhammed, Kureyş kabilesinin, mal, ticaret, şeref ve asillik bakımından önde gelen kadınlarından Hatice'nin birlikte ticaret yapma teklifini kabul etmiştir. Bu nedenle Hz. Muhammed, Hatice'nin uşağı olan Meysere ile birlikte Şam'a ticaret için gitmişti. Hz. Muhammed bu ticaret esnasında Rahip'in ibadet yeri olan manastırına yakın bir yerde dinlenmek için bir ağacın altında gölgelenmek istedi. Hz. Muhammed o ağacın altında dinlenirken, Rahip, Meysere'ye: "O ağacın altında dinlenen kim? Diye sorunca Meysere, onun Kureyş kabilesinden biri olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Rahip, yemin ederek o ağacın altına peygamberlerden başka kimse oturmamıştır. Meysere, Şamdan döndükten sonra Hz. Hatice'ye, Rahip'in, Muhammed hakkındaki sözlerini ve iki Meleğin, Muhammed'in bulunduğu yerlerde gölgelendirmede bulunduklarını anlattı. Hz. Hatice, daha sonra Muhammed'in dürüstlüğünden ve güzel ahlakından dolayı ona evlenme teklifinde bulunmuştur.²¹¹

Hz. Muhammed'in, Rahip ile olan bu diyalogunu müsteşrikler, farklı şekilde yorumlayarak aslında Muhammed'in, İslam dini olarak ortaya koyduğu yeni bir dinin ilahi kaynaklı olmadığını bu dinin temellerini Rahipten aldığı bilgiler sayesinde oluşturduğunu söylerler.²¹² Müsteşriklerin bu değerlendirmeleri yanlı bir tutumdur. Çünkü Hz. Muhammed o sıralarda on iki ya da on üç yaşlarında idi. Bu yaşlarda olan bir çocuğun Rahipten bu dini bilgileri alıp daha sonraları yeni bir din oluşturmak için planlar yapması, hatta bu konu ile alakalı hiç kimseye bir şeyler söylememesi oldukça düşündürücüdür.²¹³

Rahip Bahira olayı ile ilgili tarihi veriler dikkate alındığında hiçbir râvînin bu duruma şahit olmadığı görülür. Yine olayı rivayet ettiği söylenen Abdurrahman b. Gazvan'ın hadislerinin çoğunun münker hadis olduğu tespit edilmiştir. Hz. Muhammed

²¹⁰ İbn İshak, s. 54; Apak, **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi** 1, s. 132.

²¹¹ İbn İshak, s. 55; Öz, **Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri**, s. 75.

²¹² Öz, **Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri**, s. 76.

²¹³ Apak, **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi**, 1, s. 133.

ve Rahip arasında geçen bu olaya tanıklık ettiği söylenen Ebu Musa el Eşari'nin tarihi olarak bu olayı görmesi de aklen mümkün değildir.²¹⁴ Bu konu ile alakalı başka bir rivayette Hz. Muhammed, amcası Ebu Talib ile birlikte Şam'a ticaret için gitmeyi çok istemiş hatta amcasına: “*Amca benim senden başka kimsem yok. Anam ve babam hayatta değiller beni bur da tek başıma bırakma*” demiştir. Ebu Talib bunun üzerine yeğenini beraberinde götürmeğe karar vermiştir. Kervan, rahibin manastırının orda dinlenmek için konaklamıştı. Rahip, onlara ikramda bulunmak için yemekler hazırladı. Rahip kervanı göz süzgecinden geçirdikten sonra, orda bulunanların içinden hiç kimsenin peygamberlik nişanesi taşımadığını anladı ve kafileye hitaben: “Sizin aranızda başka hiçbir kimse yok mu?” dedi. Kervanın içinden biri, bir çocuğun olduğunu söyledi. Rahip onu da çağırın o da gelip karnını doyursun dedi. Rahip dikkatlice Muhammed'i süzdükten sonra onun Peygamberlik vasıflarına sahip olduğuna hükmetmiştir. Daha sonra Rahip, Muhammed'in (a.s) iki omuzu arasına baktı. Tahmin ettiği gibi Peygamberlik nişanesini ya da mührünü gördükten sonra Muhammed'in (s.a.s.) ileride peygamber olacağı düşüncesini pekiştirmiş oldu. Rahip, Ebu Talib'e onu buradan derhal götürün. Eğer Yahudiler, Muhammed hakkında benim bildiklerimi bilirlerse ona kötülük yapabilirler dedi. Bunun üzerine kervan oradan ayrıldı.²¹⁵

Tirmizî, bu hadisi rivayet eden râvîleri şu şekilde sıralamıştır; El- Fadl b. Sehl. Ebu'l Abbas el- Arac, Abdurrahman b. Gazvan Ebu Nuh, Yunus b. Ebu İshak, Ebu Bekir el Musa b. el Eşari'dir. Tirmizî bu hadisi rivayet eden ravilerin kusurlarını tespit ettikten sonra bu hadise direk olarak hasen- garip demiştir.²¹⁶

Ebu Hatim, İbn Cüneyd, Ebu İshak, Zehebî gibi hadis âlimleri bu hadisi rivayet eden sahabilerin hadislerinin genellikle Münker hadis niteliğini taşıdıklarını söylemişlerdir.²¹⁷ Bu rivayetin doğru olmadığını ortaya koyan Zehebî, delillerini şu şekilde sıralamaktadır. Eğer bulut, Hz. Muhammed'i gölgelendirme yapıyorsa ayrıca bir ağacın ona gölgelendirme yapmasının mantıklı olması doğru değildir. Çünkü bulutun gölgesinin altında ağacın gölgesi olamaz. Zira bulutun gölgesi, ağacın gölgesini izale eder yani ortadan kaldırır. Zehebî diğer bir gerekçesini ise şu şekilde dile getirir. Peygamber, amcası Ebu Talib'i İslam'a davet ederken, Bahira hadisesinde başından

²¹⁴ Apak, **Ana Hatlarıyla İslam Tarihi**, 1, s. 133.

²¹⁵ Muhammet İbni İshak, **Peygamber Tarihi**, Ekim 1998, 1. Baskı, s.125.

²¹⁶ Ahatlı, s.172.

²¹⁷ Ahatlı, s.168-170.

geçen olayı hiç dile getirmemiştir. Ayrıca Kureyşliler de sonraki zamanlarda böyle bir hadiseden hiç bahsetmemişlerdir. Zehebî, Hz. Muhammed'e, Cebrail'in ilk vahyi getirmesinden sonra, Peygamber kendisini bir tepeden aşağıya atacak kadar bir tutum içerisine girmezdi. Çünkü Bahira'nın kendisine, peygamberlik vasfını taşıdığına dair sözlerini aklına getirir ve bu duruma yabancı olmadığı hissiyatı içerisine girerdi. Oysa Hz. Muhammed, kendisine ilk vahi geldiğinde daha önceden hiç yaşamadığı bir ruh hali içerisine girmiştir. Bahira hadisesinde bulunduğu rivayet edilen Ebu Bekir ve Bilal'in durumları ise tarihi gerçekliğe uygun düşmemektedir. Çünkü Muhammed'in Bahira hadisesindeki yaşı rivayetlerde en çok on üç olarak kabul edilirse, ondan iki yaş küçük olan Ebu Bekir'in dokuz on yaşlarında olduğu da göz önünde bulundurulduğu zaman, Ebu Bekir'in o yaşlarda ticaret yapmaya ehil olmadığı akli gerçeklere daha uygun düşmektedir.²¹⁸ Ayrıca Ebu Bekir, Bilal'i müşriklerin elinden Mekke'nin ilk dönemlerinde satın almaktadır. Tarihi gerçeklere bakıldığında Ebu Bekir'in, Bilal'i satın alması ile Bahira olayı arasında yaklaşık olarak otuz yıllık bir sürenin olduğu görülmektedir. Hal böyle iken bu durumun tarihi olarak doğru olması aklen ve mantiken mümkün değildir."²¹⁹

Bu olayı kısaca analiz edecek olursak, şunu öncelikle belirtmek gerekir. Bazı olaylar vardır ki çoğu kişi tarafından ortak aklın ürünü olarak değerlendirilir. Dolayısı ile Hz. Muhammed'e ağaçların secde etmesi ya da bulutun onun başında dolaşması ve buna benzer olaylar, sadece bir kişi tarafından değil, en azından birden fazla kişi tarafından da görülmesi gerekir. Bu nedenle normal şartlar altında bir kişinin kendi etrafında olup biten olayları bilmesi gerekir. Bir de bu olaylar dikkat çekici ya da olağan üstü ise bu duruma karşı, o kişinin kayıtsız kalması zihinlerde bazı soru işaretlerinin meydana gelmesine sebep olur. Bu olayı sadece rahibin görmesi, etraftaki kişilerin buna kayıtsız kalması, özellikle bu olayı yaşayan peygamberin buna hiçbir tepki vermemesi kanaatimizce oldukça düşündürücüdür. Allah, seçtiği elçilerini korumuştur hatta diğer insanlardan daha farklı manevi özelliklerle donatmıştır. Bu durum, tebliğ açısından gereklidir; ancak adalet sıfatına mutlak hâkim olan Allah, tabiattan yararlanma konusunda herkese eşit imkânlar sunmuştur. İnsanlar bu imkânlardan, çalışmalarının karşılığı oranında faydalanırlar. Hz. Muhammed (s.a.s.)'e henüz peygamberlik görevi

²¹⁸ Öz, **Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri**, s.77.

²¹⁹ Ahatlı, s.170.

gelmemişken, ona özel bir bulutun eşlik etmesi onu takip etmesi, Hz. Muhammed ile beraber yolculuk yapan insanların da dikkatini çekmesi gerekirdi.

Netice olarak Rahip Bahira olayı ile ilgili hadisler, hem Müslim’de hem de Buhari’de geçmektedir. Tirmizî de bu hadisi zikretmiştir. Tirmizî bu hadise hasen-garip demiştir. ²²⁰ Dolayısı ile Tirmizî bu hadisi ne kökten reddetmiş ne de bu hadise tam olarak sahih demiştir. Tirmizî hadisleri değerlendirirken hem hadisin metin kısmında hem de râvîlerin güvenilirliği konusunda oldukça titiz davranmıştır. Tirmizî’nin bu titiz tutumu, hadisleri, sahih ya da zayıf olarak değerlendirmesine neden olmuştur.²²¹ Rahip Bahira hadisesini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde bu olayı sadece rahibin görmesi, Peygamber ile beraber hareket eden insanların bu duruma hiç şahit olmamaları ilginç bir durumdur. ²²²

Bu rivayeti İbni Sa’d ve Ebû Nuaym dışında bütün müellifler İbni İshak’tan naklederler. Bir tek Taberî, İbni İshak’ın söz konusu rivayeti sîret konusundaki meşguliyeti ile tanınan tabînden Abdullah b. Ebu Bekr b. Muhammed’den aldığını söyler. Her hâlükârda bu Mu’ dal bir rivayet olmaktan öteye gidememektedir. Bunun yanında İbni Sa’d’ın rivayeti Vakidî’den gelmekte olup sened tabînden Davut el-Husayn’da bitmektedir. ²²³ Rahip Bahira olayı ile alakalı sahih rivayetler, İbni Şeybe ve Tirmizî’den nakledilmektedir. Bu konu ile alakalı kabul gören genel görüşe göre bu rivayetler, Müslim ve Buhari’nin sıhhat şartlarına uymasına rağmen bunlar tarafından nakledilmemektedir.²²⁴ Hz. Muhammed’e olağan üstü özellikler atfedilmesinin sebebinin onun diğer Peygamberlerden üstün olması gerektiği, önceki peygamberlerin mucizelerinin, Hz. Muhammed tarafından da fazlasıyla gösterilmesi gerektiği, ehli kitaba ve insanlığa karşı Hz. Muhammed’in nübüvvetinin ispat edilmesi gerektiği anlayışının olabileceğini düşünüyoruz.

Sonuç olarak Rahip Bahira olayı neredeyse tüm siyer kaynaklarında geçmesine rağmen, bu haberin sahih denebilecek bir tek senedi bile ilk dönem siyer kaynaklarında bulunmamaktadır. Yine bu haberi nakleden râvîlerin güvenilirliklerinde problem olduğu

²²⁰ Ahatl, ss. 170-174.

²²¹ Tirmizi, c.1, ss.10-16.

²²² Ahatl, s.178.

²²³ Ahatl, s. 179.

²²⁴ Ahatl, ss. 170- 174.

görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı siyer kaynaklarında geçen Rahip Bahira olayı ile ilgili haberlerin mevcut senetlerinin bir güvenilirliği yoktur diyebiliriz.²²⁵

2.15. Şakku'l Kamer (Ayın Yarılması Hadisesi)

Hız. Peygamberin nübüvvetinin delilleri konusu tartışılırken genel olarak iki tür delil sıralanmaktadır: akli deliller/mucizeler ve Kevni deliller/mucizeler. Akli delil olarak Kur'an, Kevni delil ise ayın yarılması, kütüğün inlemesi, az yemekle pek çok kişinin doyurulması, parmakları arasından suların akması gibi örneklerdir. Hız. Peygambere nübüvvetin ispatı için verildiği kabul edilen ayın yarılması hadisesi, bunlar içerisinde en meşhur olanıdır. Ayın yarılmasını Kevni mucize olarak değerlendiren aşağı yukarı bütün İslam Tarihi ve hadis kitapları buna delil olarak Kamer Suresinin 1-3 ayetlerini delil olarak sunmaktadırlar.²²⁶ Fazla detaylandırmadan "İnşikak-ı Kamer" hadisesinin gerçekleşip gerçekleşmediğini değerlendirmeye çalışacağız. Konuyu değerlendirirken mucize konusunda olduğu gibi "inşikak-ı kamer" hadisesini Kur'an, hadis ve İslam Tarihi kaynaklarından incelemeye gayret edeceğiz. Konu ile ilgili gelen rivayetleri de bu ekseninde değerlendirmeye tabi tutacağız. Şu kabul edilen bir hakikattir ki hadis asla Kur'an'a muhalif veya onu nakzedici olamaz. Dolayısıyla bu konu ile ilgili gelen rivayetlerin de Kur'an'a muhalif olmaması esastır.

Bu girişi yaptıktan sonra öncelikle çalışmamızın ana konusunu teşkil ettiği için Ayın yarılması ile ilgili Tirmizî'de geçen bu hadis şöyle nakledilmektedir. Sahabelerden İbn-i Mes'ud rivayet etmiştir; "Mina'da Peygamber (s.a.s.) ile beraber iken, ay, bir parçası Hıra dağının ötesinde, bir parçası da berisinde olmak üzere ikiye bölündü. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s.) bize, "Şahid olunuz" buyurdu; yâni" Kıyamet yaklaştı ve ay ikiye bölündü" Tirmizî, bu hadisi, hasen-sahih olarak değerlendirmiştir.²²⁷

Enes (r.a.) rivayet etmiştir: Mekkeliler, Peygamber (s.a.s.)'den Mucize istediler ve bunun üzerine ay, Mekke'de iki defa yarıldı sonra "Kıyamet saati yaklaşır ay yarılr; onlar bir delil görünce hâlâ yüz çevirirler ve süregelen bir sihir" derler.²²⁸ Ayetleri indirildiğinde ²²⁹ bunun geçici olarak buyrulduğunu söylerler.²³⁰ Bu bağlamda Tirmizî,

²²⁵ Öz, **Mevzu Haberlerin Tarihî Değeri**, s. 67. ; Öz, **İslam Tarihi**, ss.36-37.

²²⁶ Kamer, 54/1-3.

²²⁷ et – Tirmizî, **Sünen-i Tirmizî Tercümesi**, c.5, s, 390, No:3501.

²²⁸ Kamer, 54/1-2.

²²⁹ et - Tirmizî, **Sünen-i Tirmizî Tercümesi**, c. 5, s. 390, No: 3502.

Bu hadisi hasen-sahih olarak değerlendirmiştir. Tirmizî, hasen hadisin ravîlerinin adalet yönünden çok güçlü olduğunu, ancak zabt yönünden hafif kusurlar taşıdığını dolayısıyla hasen hadisin bu yönü ile sahih hadisten ayrıldığını belirtmiştir.²³¹ Tirmizî bu özelliğiyle diğer hadis imamlarından ayrılmaktadır. Bu özelliğinden dolayı hadis imamları tarafından eleştirilmiştir.²³²

Şimdi konu ile ilgili analizleri maddeler halinde açıklamaya çalışalım:

1- Bu hadis Müslim, Buhari, Tirmizî' ve Ahmed b. Hanbel'de geçmiştir.

Bu hadisi rivayet eden sahabeler: İbni Abbas, İbni Ömer, İbni Mesud, Enes b. Malik, Cubeyr b. Mutim, Huzeyfe el- Yemani ve Ali b. Ebi Talip'dir. Taberani, Taberi, Beyhaki, Hâkim en-Nesayburi bu hadise eserlerinde yer vermişlerdir. Ayın yarılması olayı ile ilgili rivayet edilen hadislerden; İbni Abbas, İbni Mesud ve Enes b. Malik'in zikrettiği hadisler, hem Buhari hem de Müslim de geçtiği için müttefakun aleyh niteliğindedir.²³³

2-Bu hadisenin meydana geldiği yer, rivayetlerin çoğuna göre Mina'dır. Rivayetlere göre ayın bir yarısı Ebu Kubays, diğer yarısı da Kuaykian dağı üzerine düşmüştür. Bu hadise hakkında (ayın yarılması hadisesinde) ulemanın bir kısmı, bir mecaz söylemin olduğunu söylemişlerdir. Dolayısı ile bazı âlimlere göre burada asıl anlatılmak istenenin, şirkin yarılıp yok olmasıdır. Bir yerde fiziki olarak meydana gelen dikkat çekici bir olayın, sadece bir kişi tarafından değil, orada bulunan diğer insanlar tarafından da görülmesi ya da duyulması gerekir. Bu durum ortak aklın kabul ettiği bir davranıştır. Oysa ayın yarılması hadisesine baktığımızda o zamanki Arapların böyle bir duruma şahit oldukları ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmadığı gibi, şiirsel anlatımlara önem veren Arapların, ayın yarılması hadisesi ile ilgili bir şiir yazdıkları da kaynaklar arasında bulunmamaktadır.²³⁴

Ayın yarılması hadisesi ile ilgili değerlendirmelerde, âlimlerin çoğu bu olayın, müşriklerin Hz. Peygamberden bir mucize talebinde bulunmalarının neticesinde, gerçekten de meydana geldiğini savunurlar, Yine bu görüşte olan âlimler, bu konu ile ilgili ayetlerin öncesi ve sonrasını dikkate alarak, bunu kendi savundukları görüşe delil

²³⁰ Hadis, ayeti kerimede geçen “**müstemir**” kelimesini “**zâhib**”, yani gidici ve geçici olarak tefsir etmektedir. Devamlılık manasına olan **istimar**'dan değil, geçmek manasına olan **murur'dan** geldiği kabul edilmiş oluyor.”

²³¹ et - Tirmizî, **Sünen-i Tirmizî Tercümesi**, c.1, s. 13.

²³² et - Tirmizî, **Sünen-i Tirmizî Tercümesi**, c.1, ss.11-14.

²³³ Ahatlı, s.228.

²³⁴ Ahatlı, ss.225-228.

olarak kabul ederler. Ayın ileride yani kıyamete yakın bir zamanda yarılacağını savunan âlimler, delillerini şu şekilde sıralarlar: Bu konu ile ilgili rivayetlerde bulunan bazı sahabelerin o sıralarda çok küçük yaşta olmaları, ayın yarılması ile alakalı bazı rivayetlerin güvenilirlik durumunun tartışılması, yine konu ile alakalı rivayetlerin mütevatirlik derecesine ulaşmaması, ayrıca fiziki bir şekilde meydana gelmiş böyle bir hadisenin dünyanın başka taraflarında bulunan insanlar tarafından da görülmesi gerektiğini, oysa buna dair bir durumun gerek sözlü gerekse yazılı Arap kaynaklarında yer almadığını belirtirler. Bu görüşte bulunan âlimlere göre, Kur'an'ı Kerim, gelecekte meydana gelecek bir hadiseyi bazen geçmiş zaman kalıpları ile anlatmıştır. Hatta bu bağlamdaki örneklerin Kur'an'ı Kerimde daha yaygın olduğunu söylemişlerdir.²³⁵ Bu görüşü savunan âlimlerin başında Hasan-ı Basri ve Ata b. Ebu Rebaha gelmektedir.²³⁶

Ayın yarılması hadisesi, Kamer süresinde “Kıyamet saati yaklaştı, ay yarıldı” şeklinde geçmektedir. Bazı düşünürler: Kıyametin kopmasına yakın bir zamanda ayın yarılacağını söyleseler de bu konu ile ilgili ayetin öncesi ve sonrasına bakıldığında karşıt düşündeki kişilere göre aslında bu durumun böyle olmadığı görülmektedir. Onlara göre Kur'an, bazen gelecekte meydana gelen bir olayı anlatırken düşünüp tefekkür etmemiz için, geçmiş zaman edatlarını kullanmıştır. Bu bağlamdaki düşünürler, Kur'an'ın bu özelliğinden hareket ederek “ayın istikbalde yarılacağını” söyleyenlerin, çok da haklı olmadıklarını belirtirler. Ayrıca, gelecekte meydana gelecek bir olay için “ay yarıldı” ifadesini kullanmak akla ve mantığa uygun düşmemektedir diyerek görüşlerini beyan etmişlerdir.²³⁷ Yine konu ile ilgili ayetin sonrasına bakıldığında, müşriklerin bu duruma büyü dedikleri görülmektedir. Buradan yola çıkarak müşriklerin, kıyamet koparken bu olayı bir büyü olarak değerlendirmelerinin manasız olduğu telakki edilmektedir. Bütün bunların yanında, müşriklerin, mucize istekleri ile ilgili taleplerinin tamamının reddedilmesi Mekke döneminde gerçekleşmiştir. Ayın yarılması hadisesi de Mekke döneminde vuku bulmuştur. İşte ayın yarılması hadisesinin bu iki durumdan dolayı çelişki arz ettiği düşünülebilir. Ancak ayın yarılması olayı, müşriklerin mucize taleplerinden önce gerçekleşmiş ise, müşriklerin mucize taleplerinin de reddedilmesi sonradan meydana gelmiş ise o zaman bu durum için bir çelişki ya da tutarsızlık vardır ifadesini kullanmak doğru olmaz. Öte yandan peygamberin, kendi isteği ile müşriklere

²³⁵ Komisyon, Diyanet İşleri Bakanlığı, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Ankara, 2008, c. 5, s. 179.

²³⁶ Komisyon, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, c. 5, ss. 181.

²³⁷ Komisyon, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, c.5, s.185.

bu mucizeyi göstermesi de ihtimaller arasındadır diyerek bu mesele ile ilgili fikirlerini izah etmişlerdir.²³⁸

Bir konuyu iyi analiz edebilmek için, ilgili konu ile alakalı delilleri tam olarak ortaya koymak gerekir. Bunun haricinde, araştırılan konu ile alakalı karşıt görüşleri de değerlendirdikten sonra, tespitlerin yapılmasının daha doğru olacağını düşünüyoruz. Şimdi de Azimli'nin konu ile ilgili değerlendirmelerine yer vererek bu mesele hakkında daha da doğru fikirlerin zihinlerde oluşacağı kanısındayız. O, Şakku'l Kamer meselesi ile ilgili olayı rivayet eden ravilerden: Enes b. Malik ve Huzeyfe b. Yemani'nin Medine'de Müslüman olduklarını, Abdullah b. Abbas'ın o sıralarda henüz doğmadığını, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Amr'ın Şakku'l Kamer olayını henüz müşahade edecek yaşta olmadıklarını, Cübeyr b. Mutım'in ise müşrik olan babasından bu olayı rivayet ettiğini belirterek bu meselenin geçmişte meydana gelmediğini belirtmektedir. Fiziki bir şekilde meydana geldiği iddia edilen bu olayın astronomi literatüründe yer almadığını, ayrıca şiirsel anlatılara önem veren Arapların, bu olay ile alakalı hiçbir şiirsel söyleme yer vermediğini belirtmektedir.²³⁹ İlk dönem İslam tarihçilerinden İbn-i İshak, İbni Sa'd, İbni Hişam ve Taberi'de Ayın yarılması hadisesi ile alakalı bir rivayetin yer almadığını, dolayısı ile bu olayın geçmişte meydana gelmediğini belirtmiştir. O, Hadisçilerin ayın yarılması ile ilgili rivayetleri, kendi kaynaklarında gösterirken bu olayı, tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirmediklerini belirtmiştir. Ayrıca Azimli, hadisçilerin konu ile alakalı rivayetleri, sadece hadis ölçütlerine uygunluk açısından değerlendirdiklerini söyleyerek dolayısı ile bu şekildeki bir değerlendirmenin de Şakku'l Kamer olayının gerçekliği hakkında net bir fikir vermediğini belirtmiştir.²⁴⁰ Ancak Elmalılı Hamdi Yazır'ın naklettiğine göre İbni Sina'nın bu konu ile ilgili görüşünü nakletmektedir. Bu nakilde uzayın sonsuzluğunu ve sıfatını tam olarak idrak etmek ve onu kesin bir şekilde tanımlamak kendisine has özelliğinden dolayı oldukça güç bir durumdur. Evrenin (felek) içerisindeki cisimlerin çok farklı ya da henüz keşfedilememiş bir takım elementlerden oluştuğunu hesaba kattığımızda, bu cisimlerin parçalanma ve dağılma gibi özelliklerinin bir beşer eliyle değil ancak onları yaratan ilahi kudret tarafından olması gerektiğini bilmemiz gerekir. Dolayısıyla Ay'ın kendisi de hem mahiyet hem de cevher olarak bir beşerin fiziki

²³⁸ Ahatlı, s. 223.

²³⁹ Mehmet Azimli, **Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller**, Hikmet Yurdu, Yıl: 2, S.3 (Ocak-Haziran 2009), Mehmet Azimli. ss. 95 – 107

²⁴⁰ Azimli, **Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller**. s. 109.

müdahalesi ile yarıma ya da parçalanma hadisesine uygun düşmez. Bir cismi hareket ettirebilmek için ona etki eden cisim ile kendisi arasında uygunluk ve mümkün olabilirlik açısından örtüşme olması gerekir. Aslında bu durum eşyanın tabiatına uygunluk olayı ya da dini bir ifade ile sünnetullahdır.²⁴¹

Netice olarak bir olayı, o olayın meydana geldiği çevreden bağımsız olarak düşünmemek gerekir. Vuku bulan bir hadisenin, o toplumun örfüne, kültürüne, siyasi, sosyal ve ekonomik durumlarına uygun olması gerekir. Bu nedenle Şakku'l Kamer meselesini daha doğru anlamak için aranan bir takım özelliklerin yanı sıra, yukarıda bahsettiğimiz özelliklerin de göz önünde bulundurulması ile gerçekleşebileceğini düşünüyoruz.

2.16. İsra ve Mirac Hadisesi Hakkında

Tirmizi'de geçen Mirac hadisi şöyle nakledilmektedir. Sahabelerden Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu. *“Miraca çıkarıldığım zaman Musa ile karşılaştım. Bir de gördüm ki başının saçı karışık ve hafif kıvrıkcık idi.”* Rasul-i Ekrem, aynı zamanda şöyle buyurdu: *“İsa ile de karşılaştım orta boylu ve yanakları kırmızıydı. San ki dimastan yani hamdan çıkmış gibi. İbrahim'i de gördüm. Oğullarından kendisine en çok benzeyen benim. Aynı zamanda bana iki kap getirildi. Biri süt kabı idi, diğerinde ise şarap vardı. Sonra bana “hangisini istersen al!”* denildi. Ben de sütü aldım. Bunun üzerine bana *“fıtrata (tebliğe) yöneltildin veya fıtratı aldın!”* denildi, *“ fakat sen, şarabı almış olsaydın ümmetin azgın olurdu.”* Bu hadisi hasen ve sahih olarak belirtmektedir. Tirmizî'nin hadislerinde 'hasen-sahih' kavramlarına sıkça rastlıyoruz. Bu anlamda hasen hadisin sahih hadise yakın bir hadis olduğunu ravîlerinin yalancılıkla itham olunmayan hadisler olduğunu daha önce açıklamıştık.²⁴² Bu hadiseyle ilgili Buhari, Miraç olayının İslam'ın gelişinden ve peygamberlikten önce olduğunu aktarır.²⁴³ Bu olay ile ilgili bir başka rivayet ise şu şekilde nakledilmektedir. “Rasulullah'ın ruhu kaybolmadı, fakat Allah onun ruhunu yürüttü. Hz. Peygamber ahabına, İbrahim, İsa ve diğer peygamberleri vafetti. Sonra ona su, şarap ve süt getirildi. Rasulullah: “Bana Cennet, Cehennem ve gökyüzünde şunlar şunlar gösterildi

²⁴¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.7, sad: İ. Karaçam- E. Işık- N. Bolelli- A. Yücel, Zehraveyn yay., İstanbul trs., s.341.

²⁴² et- Tirmizî, **Sünen'i Tirmizî Tercümesic**.5, s. 242.

²⁴³ Buhari, **Menakıb, 24; Tevhid, 38.**

ve namaz farz kılındı.” buyurdu.²⁴⁴ İsrâ hadisesi Kur’an’da şöyle anlatılmaktadır. “Biz kulumuz Muhammed’i gecenin bir vaktinde Mescid’i Haram’dan etrafını mübarek kıldığımız ve kendisine ayetlerimizi göstermek için Mescid’i Akşa’ya götürdük. Muhakkak ki O işiten ve görendir.”²⁴⁵ Burada, ‘ayetlerimizi göstermek için’ manasından anlatılmak istenen şeyin, Allah’ın Hz. Muhammed’e, sıradan olmayan cezbedici olağan dışı şeyleri göstermek istediğini ve bu durumun bu şekilde anlaşılmasının daha doğru olabileceğini düşünüyoruz. İsrâ olayının hem bedenen hem de ruhen gerçekleşmiş olabileceğini düşünüyoruz. Çünkü Allah, Hz. Muhammed’i, tebliğ vazifesini yerine getirirken karşılaştığı sıkıntılardan sonra, ona kendi katındaki olağan üstü şeyleri göstererek bir anlamda onun ruhunu ferahlatmak ve kalbini mutmain etmek istemiştir.

İsrâ kelimesi, ayetteki “gece” kavramından bahsedilirken de fiziki bir ortamdan bahsedildiğini anlıyoruz. Bu olayın zaman içerisinde zaman oluşturularak çok hızlı bir şekilde gerçekleştiğini düşünüyoruz. Tirmizî, bu hadisi sahih hadise daha yakın olarak değerlendirmiştir. Tirmizî’nin konu ile ilgili bu hadisi, böyle değerlendirmesinin sebebi bu rivayeti, Kütüb-i Sitte âlimlerinin, kendi eserlerinde güvenilir râviler tarafından nakletmesidir. Bütün bu açıklamalardan sonra konumuzun amacına uygun olarak Miraç hadisesini açıklayalım. Miraç, genel olarak kaynaklarda Hz. Muhammed’in göğe yükseltilmesi ve orda da farklı türdeki olağan üstü olaylara tanık olması şeklinde nakledilir. Tabi Miraç hadisesinin gerçekliği ve niteliği hakkında pek çok tartışmalar olmuştur. Ancak İsrâ olayı Kur’an’da ayetle sabit olduğu için bu olay gerçektir. Dolayısı ile İsrâ ve Miraç hadisesini birbirine karıştırmamak gerekir. Bu hadise peygamberliğin on ikinci senesinde gerçekleşmiştir. Bu tarih, 622 yılında olmuştur. Bu olay ile ilgili hadisler: Buhari, Müslim, Nesai ve Tirmizî’de geçmiştir. Bu olay ile ilgili hadisleri rivayet eden sahabelerden bazıları: Ebu Hureyre, Enes b. Malik, İbni Mesud, İbni Abbas, Malik b. Sasa’dır. Mescidi Akşa, ayetteki anlamı ile uzak mescit anlamındadır. Buna göre mevcut olan mescitlerden merkeze en uzak olan mescit özelliğini ve anlamını taşımaktadır.²⁴⁶

Her özel yâda olağan dışı bir durumun çok küçük dahi olsa dünyada bir benzerinin olduğunu düşünüyoruz. Bu tanımlamadan hareket ederek yaşadığımız dünya hayatından bir örnekle konumuzu daha iyi açıklamaya çalışalım. Halk arsında “ayakları

²⁴⁴ İbni İshak, s. 351.

²⁴⁵ İsrâ, 17/1.

²⁴⁶ Öz, **Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri**, ss. 60- 63.

yerden kesilmek” deymi kullanılmaktadır. Bu deyimin açılımında, çok hızlı giden birinin durumundan bahsedilmektedir. Bir başka örnek daha verecek olursak taşıtlar içerisinde en hızlı olanı uçaktır. Baktığımız zaman uçak, kalkış yapmadan önce hava alanı pistinde çok hızlandıktan sonra bu durumun bir icabı olarak yükselerek havadaki yolculuğuna devam eder.

Yukarıda verdiğimiz örneklerden yola çıkarken şöyle bir açıklama yapabiliriz. Tabi bu açıklamayı yaparken burada bir benzetme değil de sadece farklı seviyelerdeki yâda farklı inançlardaki insanların gündelik hayattan örnek istemelerinin karşılığında onlara bir cevap niteliğinde, Miraç hadisesinin mümkün olabileceğini ispatlamak içindir. Diğer bir durum ise zor bir görev yüklenen Peygamberin bu zorluklar içerisinde sıkıntılar çekerek, zaman zaman beşerin icabı olarak ümitsizliğe düşmesi gibi nedenlerden dolayı, Hz. Muhammed’in ruhunun ferahlanması, ufkunun genişlemesi açısından Allah’ın, onu Mirac’a yükseltmesinin mümkün olabileceğini düşünüyoruz. İslam tarihinde “hüzün yılı” olarak adlandırılan, Peygamberin, o yıllarda çok sevdiği Hz Hatice ve amcası Ebu Talib’i kaybetmesi neticesinde kendisinde oluşan sıkıntıların artması, Taif’te Peygamberimize karşı yapılan taşlama ve hakaret edici olaylardan sonra Peygamberin ruhunda bir ferahlık, yenilik olması açısından Miraç hadisesinin mümkün olabileceğini düşünüyoruz.

Yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı Allah’ın, kendisine bir elçi olarak seçtiği Peygamberini, bu sıkıntılara karşı daha güçlü kılmak ve Peygamberine kendi katından bazı durumları göstererek onu bu elçilik süreci içerisinde motive etmek için Miraç olayının mümkün olabileceğini düşünüyoruz.

Netice olarak Din, insanların davranışlarını terbiye etmek ile ilgili ilahi bir kanundur. Bu görevi yüklenen kişiler ise, uyarıcı olarak gönderilen peygamberlerdir. Dolayısıyla insanlarda potansiyel olarak mevcut olan sevmek, sevilmek, nefret etmek, cimrilik, cömertlik, günaha yönelme arzusu, yardım severlik gibi manevi özelliklerin törpülenmesi gerekir. Bu törpülenme işini Allah’tan aldığı ilahi donanım sayesinde peygamberler yerine getirirler. Peygamberlerin temel görevi bu iken peygamberler, insanlara tabiat üzerindeki fiziki çevreyi mucizevî bir şekilde değiştirme ve o çevrede olağanüstü bir takım özellikler meydana getirmekle görevli değillerdir.

Fakat bütün bunları söylerken peygamberlere verilen mucizeler de vardır. Peygamberler, Allah’ın kendilerine verdikleri bu özellikleri kullanarak ilahi mesajı, inanmayanların düşüncelerini ilahi yola çevirerek onları ikna etmeye çalışmışlardır.

Yoksa Hz. Muhammed, inanmamakta ısrar edenleri olağan üstü bir mucize kullanarak yok etme yoluna gitmemiştir. O, mucizesini ilahi kanunlar çerçevesinde, söz ve davranışlarını etkili bir biçimde kullanarak göstermeye çalışmıştır. Bu çalışmanın karşılığında Kur'an; **“mucizeleri göndermememizin sebebi daha önceki inkârcıların onları yalanlamasıdır.”**²⁴⁷ buyurarak ikazlarda bulunmuştur. Başka bir ayette ise; *“Yeryüzünde haksız yere büyüklenenleri, belgelerinden yüz çevirteceğim. Her belgeyi görseler, yine ona inanmayacaklar, doğru yolu görseler, onu yol olarak benimsemeyecekler azgınlık yolunu görseler, hemen onu yol edinecekler. Bu ayetlerimizi yalanlamaları ve ondan habersiz olmalarından ileri gelir”*.²⁴⁸

İlahi mesajıyla Hz. Peygamber'i bilgilendirmektedir. Ey Muhammed! *“Eğer yüz çevirirlerse, (bilsinler ki) Biz seni onlara bekçi göndermedik; sana düşen sadece duyurmaktır. Biz insana katımızdan bir rahmet tattırırsak ona sevinir; ama elleriyle yaptıklarından dolayı başlarına bir kötülük gelirse, işte o zaman insan pek nankör kesilir.”*²⁴⁹ Ayetlerde de görüldüğü üzere peygamberler insanlara doğru yolu göstermek/öğretmek ve ahlak kurallarını bildirmekle görevlidirler.

Netice itibarıyla Tirmizî'nin Süneni değerlendirdiğimizde: Hz. Muhammed'in yaşı ile ilgili Tirmizî'nin Sünen'inde İbn Abbas'tan, Hz. Ebu Bekir'den, Hz. Aişe'den rivayetler bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in hayat süreci içerisinde ona en yakın olan Hz. Aişe ve onunla en fazla dostluk kuran Hz. Ebu Bekir'dir. Kanaatimizce Hz. Peygamberin yaşı ile ilgili Hz. Aişe'den ve Hz. Ebu Bekir'den gelen rivayetler daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Hz. Aişe ve Hz. Ebu Bekir, Peygamberimizin vefat ettiği yaşı altmış üç olarak belirtmişlerdir. Tabi bu hadis, Tirmizî Hasen ve Sahih olarak belirtmektedir. Bu hadisi Tirmizî'nin tarihçiliği açısından ele aldığımız zaman, Tirmizî'nin bu hadisi sağlam hadis olarak değerlendirdiğini görürüz. Tirmizî'nin hadislerini dikkatli bir şekilde incelediğimiz de şöyle bir sonuca ulaşmak mümkündür. Tirmizî, ismi duyulmuş, hadis âlimleri tarafından güvenilir olarak kabul edilmiş râvîlerin rivayetlerine ya sahih demiştir yâda sahihle beraber hasen kavramını kullanmıştır.

Tirmizî, hadis edebiyatına “hasen” kavramını getirerek hadislere sıhhat açısından farklı bir değerlendirme getirmiştir. Tirmizî, rivayet ettiği her hadisin

²⁴⁷ İsra,17/ 59.

²⁴⁸ A'raf,7/ 146.

²⁴⁹ Şura,42/48.

sonunda hadisin saihlik derecesini belirtmiştir. Tirmizî, hadisleri rivayet ederken daha çok Buhari'den etkilenmiş ve etkilendiğini eserlerinde yer yer dile getirmiştir. Ayrıca Tirmizî, zayıf olarak nitelendirilen bazı hadisleri “hasen - saih” olarak değerlendirdiği de görülmüştür. Bunlardan bazıları ise Rahip Bahira, Şakku'l Kamer, Şerhu's Sadr gibi olaylar hakkında pek fazla yorumlarda bulunmamıştır. Tirmizî'nin yukarıda bahsettiğimiz olaylar hakkında fazla yorumlarda bulunmamasının sebebi kendi takvasına bir helal getirmemek veya günaha girme korkusundan kaynaklanabileceğini düşünüyoruz.

Tirmizî'nin doğuştan yâda sonradan âmâ olduğu hakkında rivayetler nakledilir. Belki de Tirmizî'nin bu durumu, hafızasının çok daha güçlü olmasını sağlamıştır. Çünkü Tirmizî, hiç işitmediği hadisleri tek bir dinlemede eksiksizce söyleme yeteneğine sahipti. Görme duyusunu kaybeden insanlar, çevrelerinde olup bitenlere karşı duyarlı olabilmek için daha çok işitme duyularını ön plana çıkartırlar. Bu durumun doğal sonucu olarak işitme duyusu zamanla daha çok gelişir. Hemen hemen tüm hadislerde olduğu gibi Tirmizî'nin hadislerinde de en çok kullanılan ifade “Hz. Peygamber falan yerde iken veyahut da şu kişilerle beraber iken şöyle dedi” türünde ki ifadelere yer vermiştir.

Hadislerin genelinde olduğu gibi, Tirmizî'nin Süneni'ne aldığı hadislerde de tarihi ifadeler yok denecek kadar azdır. Hadis ilmi ile tarih ilmi arasında ki en önemli farklardan birinin rivayet edilen olaylar ile ilgili tarihsel ifadeler ve kronolojik sıralamadır. Tarihi olaylar anlatılırken bir olayın ne zaman meydana geldiği belirtilirken bu durum, kendisini hadis rivayetlerinde fazlaca göstermemektedir. Aslında tarih ilminde olduğu gibi hadis ilminde de rivayet edilen olaylarla ilgili, kronoloji ve tarih belirtilmiş olsaydı hadis uydurmalarının önüne geçilebilirdi. Çünkü herhangi bir olayın zamanını bilmek o olayın gerçekliği hakkında insanları daha doğru sonuca götürebilir.

Çalışmamızla ilgili tüm verilerden hareket ederek, Tirmizî'nin Sünen adlı eserinde derleyip topladığı hadisler, geçmiş bir zaman diliminde gerçekleştiği için bu yönü ile tarihtir diye biliriz.

SONUÇ

Hız. Muhammed'in Risâlet öncesi ve sonrası hayatına dair rivayetlerin tahlilini, Tirmizi'nin Sünen'inde geçen hadislerin ve İslam tarihi kaynaklarının karşılaştırılarak tenkidini konu almaktadır. Bu çalışmamızda, rivayetlerin ne şekilde kritik edilmesi gerektiğine odaklanılmıştır. Rivayetleri ölçülü bir tenkit ve insicamlı bir anlatımla aktarmaya gayret edilerek hazırlamaya çalıştık. Bu çalışmanın amacı, günümüz insanının Hız. Muhammed'in hayatının doğru anlaşılması için önemli şeyler kazandıracağı muhakkaktır. Hız. Muhammed'i anlama ve anlatma konusunda hayli faydalı olacağı inancındayız. Çünkü bugün sadece ilk dönem ve sonra kaleme alınan siyer ve tarih kitaplarına itimat etmenin ve bu kaynaklardaki bilgileri sorgulamadan kabul etmenin yeterli olmadığı kanaatindeyiz. Günümüzde bu konuyla ilgili pek çok araştırmacı dile getirmektedir. Bu amaçla çalışmamızda, hadis ve tarih kaynakları karşılaştırılarak yeni bir sîret yazımı inşa etmenin gerekliliğini vurgulamak gerekir. Bu hususta ise öncelikle siyer ve megazi alanında çeşitli açılardan atılacak adımlar hakkında bize yol gösterecektir. Bu yolun yeni bir sıhhat tanımı ile beraber Hız. Muhammed'in hayatı ve felsefesinin yapılması uygun olacaktır.

Ayrıca Hız. Muhammed'in hayatına dair çalışmalarda, bir delili geliştirme, belli bir teorik perspektiften rakip kanıtları değerlendirme ve eleştirme gibi analiz unsurları genelde ihmal edilmektedir. Bu tür çalışmalarda tasvir anlatımının ötesine geçilememekte ve olayların tarihî gelişimi ortaya konulmakla yetinilmektedir. Bu hususun ise esasen tasvir çabası üzerine bina edilmesi gereken tahlil boyutunun eksik kalmasına yol açtığını söylemek mümkündür. Tarih kaynaklarında sîret olarak değil de, bilinmesi gereken bir malumat olarak sunulmaktadır. İslâm tarihçileri tarihî rivayetleri tetkik etmeye değil, bu hakikatleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Tarihçiler için hadis isnadı zarurî olmayıp, sadece olan olayları aktarmakla mükellef olduklarını aktarmaktadırlar.

Hadisçilerin yöntemine baktığımızda ise, isnad çok mühimdir. Ayrıca hadisçiler rivayetleri mutad olduğu şekilde, çeşitli rivayetler arasından bazı tercih unsurlarını göz önünde bulundurarak seçmiş ve kullanmışlardır. Nitekim delâil ve şemâil kitaplarında Hız. Peygamber'in risâlet öncesi hayatıyla ilgili aktarılan olağanüstü pek çok hadisenin hadis kaynaklarında kaydedilmediği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, siyer malzemesinin hadis kaynaklarından tespit edilmesi ve sıhhatlerinin değerlendirilmesi cihetine gidilmiş ve birçok rivayet, isnad, metin ve

muhteva tahliline tâbi tutulmuştur. Bazı rivayetlerde telif edilemeyecek tenakuzların ve birbirini açıklayamayacak çelişkilerin mevcut olduğu görülmüştür. Hz. Peygamber'in risâlet öncesi hayatıyla ilgili Nûr-i Muhammedî, doğumunda yaşanan olağanüstü hadiseler, şakku's-sadr, Rahip Bahira hadisesi hakkındaki mübalağalı rivayetlerin sahih olmadığı sonucuna varılmıştır. İlgili rivayetler bilhassa tarih, siyer ve bazı hadis kaynaklarında geçse bile aynı olayı anlatan rivayetlerin sened ve metin açısından sahih olmadıkları, Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerden ortaya çıkan abartılarak anlatılan tabloların isnad kritiği açısından da problemli olduğu tespit edilmiştir.

Tirmizi'nin Süneninde geçen hadis rivayetlerini incelediğimiz çalışmada, rivayetlerin bir kısmı sahih veya hasen, diğer bir kısmı ise zayıf veya mevzu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in risâlet öncesi hayatına dair bilginin azlığı sebebiyle, zayıf hatta uydurma olmasına rağmen Hz. Muhammed hakkında birçok tartışmalı bilgi İslâm kültürüne girmiş ve yanlış bir peygamber tasavvuru oluşturulmuştur. Hatta her dönemin veya asrın peygamber tasavvuru zaman-zemin ve ortamla ilintili hale getirilmiştir. İlintili hale getirilen Peygamber tasavvuru o dönemin tarih tasavvuru ve din algılarının da bir parçası olmuştur. Buna göre siyasi çıkarların, kültürün, (örf-adet-gelenek-göreneklerin) ve diğer dinlerle etkileşim neticesinde her dönemin peygamber tasavvuru kendine göre şekillenmiştir.

Çalışmamız sonucunda ulaştığımız gerçeklerden birisi de, Hz. Peygamber'in risâlet öncesi hayatıyla ilgili bilgi ve malumatın sınırlı olmasıdır. Risâlet öncesi döneme ait hem hadis kaynaklarında hem de İslam tarihi kaynaklarında ana hatlarıyla doğumu, sütanneye verilmesi, yetimliği, himaye edilmesi, çobanlık yapması, ticarî hayatı, evliliği, inziva hayatı ve ilk vahiy tecrübesi gibi olaylar kaydedilmektedir. Bunun en önemli sebebi, Hz. Peygamber'in Mekke'de, Mekkeli gibi sade bir hayat yaşamış olmasıdır. Buna karşılık Hz. Peygamber ahlaki vasıfları açısından Mekkeliler nazarında son derece önemli bir itibara ve konuma sahiptir. Sîret, delâil, şemâil, hasâis ve menâkıb türü eserlere bakıldığında ise, Hz. Muhammed'in Risâlet öncesi hayatıyla ilgili oldukça mübalağalı anlatımlara ve rivayet artışına rastlanmaktadır. Bu artışların daha sonraki dönemlerdeki yazılan eserlerdeki rivayet artışında pek çok farklı unsurun yer aldığı görülmektedir. Bu farklı unsurların en başta geleni ise, insanların ekseriyetle çok değer verdikleri dini önderlerin veya tarihi şahsiyetleri abartılı bir üslupla anlatma ve farklı gösterme eğilimidir. Göstermiş oldukları bu abartılı sahih hadis kaynaklarında, daha çok delâil ve hasâis türü eserlerde yer verilmektedir. Bu eserlerin çoğunda Hz.

Muhammed'in beşer üstü sayılabilecek pek çok özelliğine yer verilmiştir. Asıl kaynağımız olan Kur'an'da ise bu anlatımların aksine bir tablo söz konusudur. Bu nedenle Hz. Muhammed'in risâlet öncesi hayatına dair rivayetlerin ölçülü bir tahkik ve tenkide tâbi tutulması gerektiği konusu önem arz etmektedir.

Bir diğer husus ise, hadisçilerin ve İslam tarihçilerin Peygamber tasavvurudur. Söz konusu tasavvur, vahiy gibi metafizik ötesi bir görünüme muhatap olan Hz. Peygamber'i kendiliğinden gerçek olma fikrinden çıkarmıştır. Geçmiş peygamberler ve topluluklara ilişkin mucizeler, zaman içerisinde Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve özlem, mitolojik tasvirleri/anlatımlar içeren rivayet örnekleriyle anlatılmaya başlanmıştır. Bu konuyla ilgili edebiyat ve masalımsı malzemenin rengini ve ortaya çıkışını belirlemiştir. Zikredilen bu tür rivayetlerin erken dönem kaynaklarda bile yer almasının bir diğer sebebi, Hz. Muhammed'in nübüvvetten önceki hayatını onun Risâlet sonrası vasıflarıyla açıklama çabasından kaynaklanmaktadır.

Hz. Peygamber'in risâlet öncesi hayatına dair rivayetlerin kaynaklarda Hz. Muhammed'in peygamberliğini anlatan mucizevî bir hadise olarak algılanarak tenkide tâbi tutulmadan sunulabildiği görülmektedir. Hz. Muhammed'in risâlet öncesi hayatında onun beşerîlik ve nübüvvet vasıflarını ayrı olarak değerlendirmek ve onun beşerîlik vasfının ön planda tutulması elzemdir. Hâlbuki bu tür rivayetlerin birçoğunda Hz. Muhammed'in doğumundan itibaren sanki bir peygamber gibi algılandığı ve o şekilde takdim edildiği görülmektedir. Bu çerçevede onun risâlet öncesi hayatını değerlendirirken Kur'anî ve nebevî ölçülerin korunması uygun olacaktır.

Kur'an-ı Kerim birçok peygamberin mucizelerinden bahsettiği halde Hz. Peygamber'in rivayetlere yansıyan mucizelerinden söz etmemiştir. Bu sebeple Yüce Allah'ın ve zaman zaman da bizzat Peygamber'in ortaya koyduğu Kur'anî bir peygamber anlayışından hareket ederek yeni bir sîret yazıcılığına gerek olduğunu düşünmekteyim. Kur'an'ı Kerim'in nüzul sırasına göre yapılması gereken böyle bir çalışma 23 sene boyunca vahyin Allah Rasûlü'nü nasıl inşa ettiğini, Kur'an'ı bir peygamber anlayışının nasıl olması gerektiğini daha sağlıklı bir şekilde ortaya koyabilecektir.

Kur'an'da risâlet öncesi hayatıyla ilgili olarak yetimliği, onun bir arayış içerisinde iken hidayete eriştirildiği, yoksul iken zenginleştirildiği, kitap nedir, iman nedir bilmediği, daha önce herhangi bir kitap okuyup yazmadığı gibi sınırlı sayıdaki bazı konulara değinilmektedir. Bununla birlikte Alak, Müddessir, Kalem sûreleri Hz.

Peygamber'in risâlet öncesi hayatına dair mühim atıflarda bulunmaktadır. Ayrıca hadis ve tarih rivayetlerinin bazılarında sübût ve delâlet sorunu olduğu görülmektedir. Bu sorunları tespit için Kur'an'dan sonra sünnet, akıl ve muhakeme, tarihî vak'aya uygunluk gibi kriterler kullanılmıştır. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in sahih hadislerle gelen kendi tavsif ve takdimleri önemlidir. Hz. Peygamber'in yaşadığı hayat tarzını keşfetmenin yolu onun sîretini sahih hadisler bağlamında yeniden ele almak olmalıdır. Rivayetin tarihi vakaya uygun olması, sahih addedilebilmesi için gerekli diğer bir husustur. Hâlbuki Hz. Peygamber'in risâlet öncesi hayatıyla ilgili olarak kaydedilen babasının kurban edilmek istendiği anda kardeşlerinin en küçüğü olması meselesi ve rahib Bahira hadisesinde yaşanan bir takım hadiseler tarihî vakaya aykırı görülmüştür. Rivayetlerin akıl ve muhakemeye, bedihi hakikatlere ters düşmemesi de önemlidir. Hz. Peygamber'in doğumu esnasında yaşandığı ileri sürülen olağanüstü hadiseler, Rahib Bahira hadisesi ve Ehl-i Kitap'tan bir takım kimselerin Hz. Peygamber'in yüzüne bakıp onun peygamber olacağını anlamaları ile ilgili rivayet bunun en güzel örneğidir.

Araştırmada çok yaygın olarak bilinen birçok konu yeniden ele alındığında farklı sonuçların ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Mesela kaynaklarda, Âmine'nin oğlu Muhammed ile Medine'ye yolculuğunda sadece kendisi, Âmine ve Ümmü Eymen'in katıldığı aktarılmaktadır. Oysa Belâzurî (ö. 279), Abdulmuttalib'in de onlarla beraber olduğunu bildiren haberlere yer vermektedir. Cahiliye döneminde iki kadın ile bir çocuğun hele annesi vefat edince küçük yaşta bir kız olan Ümmü Eymen ile altı yaşındaki Muhammed'in yalnız başlarına bir hafta yolculuk yapmalarının zorluğu göz önünde bulundurulursa Abdulmuttalib'in onlarla Medine'ye gitmiş olması daha makuldür.

Çalışmada rivayetlerin Şii kaynaklardaki yansımalarına da yer verilmiştir. Şii ve Sünnî sîret kayıtları arasında konu ve tema farklılıklarının mevcut olduğu açıkça görülmüştür. Meselâ Şii sîret kayıtlarında Ebu Tâlib vurgusu çok ön plana çıkmaktadır. Buna göre, mezhepler arasındaki mücadeleler, siyer haberlerine de yansımıştır. Bu haberlerin propagandaya yönelik olarak Hz. Muhammed'in sözleri ile beraber sîretini de kullanma, taraftarlarının başvurduğu bir metot haline gelmiştir. Şia'nın siyer anlatımı ile diğer mezhebî oluşumların anlatımı arasındaki ciddi farklılıkların bulunmasının temelinde de bu mücadele yatmaktadır. İlgili konular tartışılırken rivayetlerin Batı'daki yansımalarına da temas edilmiştir.

Batılıların Hz. Peygamber'in hayatına dair naklettikleri bilgilerde ön yargılı bir tavır takındıklarını söylemek mümkündür. Ayrıca güvenilir ve erken kaynaklardan

naklettığımız bazı rivâyetler hakkındaki iddialarının gerçeği yansıtmadığını, Hz. Peygamber'in hayatının yanlış anlaşıldığını ve anlatıldığını not etmek gerekmektedir. Batılıların rivayet malzemesini sahih olup olmadığına bakmaksızın kendi görüşleri muvacehesinden değerlendirmeleri, objektiflikten uzak bir tutumdur. Mesela Hz. Peygamber'in isimleri ve putlar adına kurban kestiğine dair iddialarını temellendirmek için öne sürdükleri rivâyetler oldukça zayıftır. Bununla birlikte, Batı'daki çalışmalar, biz araştırmacılara önemli vazifeler sunmakta ve Hz. Peygamber'in kırk yıllık hayatının, sahih rivayetlerle anlatılmasına ve öteden beri eksikliği hissedilen Kur'an'a ve sahih rivayetlere dayalı, gerçekçi bir anlatımın ortaya konulması çabasına bizleri sevk etmektedir.

Öte yandan Hz. Peygamber'in risâlet öncesi hayatıyla ilgili her bir konu için ilmî, metodik özel çalışmalar yapılması elzemdir. Bunun en önemli sebebi Hz. Peygamber'in risâlet öncesi hayatıyla ilgili rivayetlerin bir kısmının detaylandırılmamasıdır. Ayrıca rivâyetler arasında lafız ve mana farkı olup olmadığının mutlaka tespit edilmesi gerekir. Erken ve geç dönemde kaynaklardaki aynı konuları işleyen, aynı revülerden gelen rivayetlerin farklılık arz ettiği görülmüştür. Farklı kaynaklarda yer alan değişik rivâyetler karşılaştırıldığında, bazı rivayetlerde görülen kullanımların, râvîlerin tasarrufları kabilinden olduğu tespit edilmiştir. Bu tür farklılıklar, kendi dönemine ait yerleşik kavramlarla ifadelendirme, metne idrac veya ziyade etme, mahfuzu takdir, maksudu beyan etme gibi râvî tasarruflarının mevcudiyetini göstermektedir. Dolayısıyla metinlerde var olduğu anlaşılan kasıtlı veya kasıtsız bu tür ravi tasarrufları, üzerinde titiz çalışmaların yapılması, önemli bir ilmî ihtiyaçtır.

Şu hakikattir ki biz sadece risâlet öncesi olaylarla ilgili hayatıyla sınırlandırdığımız bu çalışmanın benzerleri, hadis ve tarih kaynakları karşılaştırılarak yapılmıştır. Hz. Peygamber'in Mekke dönemi, daha sonra da Medine dönemi için ayrı ayrı yeni çalışmanın yapılmasıdır. Kur'an'a ve sahih hadislere ters düşen mübalağalı anlatımlar hem isnad, hem de metin ve muhteva açısından tekrar incelenip, Hz. Muhammed'in hayatı yazılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ağarı, Murat **Müslüman Coğrafyacılar**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.
- Ahatlı, Erdinç, **Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği**, Ankara 2007.
- Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c. I, İstanbul 1972.
- Apak, Âdem **Anahatlarıyla İslam Tarihi 1**, İstanbul 2011.
- Aslantürk, Zeki **Araştırma Metod ve Teknikleri**, Bolu 1992.
- Azimli, Mehmet, **Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller**, Hikmet Yurdu, Yıl: 2, S. 3 (Ocak-Haziran 2009).
- Barthold, W., -F-Köprülü, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Ankara 2004.
- Beg, Muhammed Abdul Jabbar, **İslam Tarihi Öğretiminin Problemleri**, çev: M. Bahaüddin Varol, İstem, Yıl:1, Sayı:2, 2003, ss. 209 – 221.
- Bek, Muhammed Ahmed Cadü'l Mevla -Ali Muhammed Becavi-Muhamme Ebu'l-Fadl İbrahim, **Eyyam'ül Arab, Fil Cahiliyye**, el-Mektebetü'l İslamiyye, trs.yy.
- Biçer, Bekir, **Tarihe Giriş**, İstanbul 2008.
- Bolay, Süleyman Hayri, **"Kur'an-ı Kerim'in Tarihe Bakışı", Türk Kültürü Araştırmaları**, Ankara 1985.
- **Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü**, Ankara 1997.
- Carr, Edward Hallett, **Tarih Nedir**, İletişim Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, 1994.
- Collingwood, R. G. **Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler**, İstanbul 2000.
- Çağatay, Neşet, **İslam Tarihi**, Ankara, 1993.
- Çıkman, Zeki, **Mi'râc ve Hamidullah**, Bereket Yayınları, İstanbul 1976.
- Davudoğlu, Ahmet, **"Tarih Metodolojisi ve Geleneği Yeniden Yorumlama Sürecindeki Önemi"**, 1. Uluslararası Kutlu Doğum Sempozyumu, (İslam, Gelenek ve Yenileşme) TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1996, ss.108.
- Demil, Emine, **Hz. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Rivâyetler**, Ankara 2016. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Demircan, Adnan, **"Tarih Üzerine Bazı Düşünceler"**, **Milel ve Nihal** , S. 4, 2007, ss. 69-89.
- Derveze, İzzet, **Kur'an'a Göre Hz. Muhammed (sas) 'in Hayatı**, c. I, İstanbul 1995.
- Durî, A. Aziz, **İlk Dönem İslam Tarihi -Bir Önsöz-** çev. Hayrettin Yücesoy, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.
- Emin, Ahmet, **Duha'l-İslam**, c. I, Kahire trs.

Erul, Bünyamin, **Siret Tedkikleri**, OTTO., 2. Baskı, Ankara 2017.

es -Sehâvî, Ebü'l-Hayr Semseddin Muhammed b. Abdurrahman, **el-İ'lân bi't-Tevbîh li-Men Zemme Ehle't-Târîh**, F. Rosenthal (thk), Salih Ahmed Ali (trc), Beyrut trs.

et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed bin İsa bin Sevre (209-279), **Sünen-i Tirmizi Tercemesi**, mütercim, Osman Zeki Mollamehmetoğlu, c.1, Yunus Emre Yayınları, İstanbul trs,

Fayda, Mustafa "İbn İshak", **İA., TDV.**, c. 20, İstanbul 1999, ss. 93-95.

..... "Siyer ve Megazi", **İA., TDV.**, c.37, İstanbul 2009, ss.319-324.

..... "Vakidi", **İA., TDV.**, c. 42, İstanbul 2012, ss.471-475.

Gibb, H. A. R., "Tarih", **İA**, MEB, c. XI, Eskişehir 1997, ss.777-799.

Güler, İbrahim, **Tarihin Toplumdaki İşlevi ve Öğretimi**, Elif Yayınları, İstanbul 2005.

Günaltay, M. Şemseddin, **İslam Tarihi Kaynakları**, İstanbul, 1991.

Halkın, Leon-E., **Tarih Tenkidinin Unsurları**, çev: Bahaeddin Yediyıldız, TTK., Ankara 1989.

Hârizmî, **Mefâtihu'l-ulûm**, nşr. İbrâhim el-Ebyârî, Beyrut 1409/1989.

Hilmi, Şehbenderzâde Ahmed - Zıyanur Aksun, **İslâm Tarihi I, Dini Düşünce ve İslam (Doğuşu, Yayılışı, İlk Halifeler, İlk İhtilaflar, Emeviler ve Abbasiler)**, Ötüken, İstanbul 2006.

Hitti, Philip K., **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, c. II, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980.

Hizmetli, Sabri, **İslam Tarihi, İlk Dönem**, Ankara 1999, s. 31-42.

Horovitz, Josef **İslam Tarihçiliğinin Doğuşu, İlk Siyer/Megazi Eserleri ve Müellifleri**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.

[http://www.ahmet-keles.com/akademik/makaleler/Tarih_bilincimiz.\(11.01.2018\)](http://www.ahmet-keles.com/akademik/makaleler/Tarih_bilincimiz.(11.01.2018))

[\(11.01.2018\)](http://www.muhammadis.org/hadis_ilm_temel.shtml)

İbn Esîr, **İslâm Tarihi**, c. I, çev: Ahmet Ağırakça, İstanbul 1985.

İbn Haldûn, **Mukaddime**, c. I, çev. Halil Kendir, İstanbul 2004.

İbn Hallikan, Ebu'l Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir, (608-681) **Vefayâtü'l Ayan ve Enba'ü Ebna-i z-Zaman**, c. II, Beyrut Lübnan Miladi 1997, Hicri 1417.

İbn Hişam, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, c. I-IV, Beyrut-Lübnan, 2000.

- İbn İshak, Muhammed b. İbn İshak b. Yesâr, (151/768), **Sîretu İbn İshak, Kitabü'l Mübted-i vel-Meb'as vel-Megazi**, tahk: Muhammed Hamidullah, Konya 1981-1404.
- İbn İshak, Muhammed, **Siyer, Peygamber Hayatı**, çev. Sezai Özel, Akabe Yayınları, İstanbul, 1988.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî, **Lisânü'l-Lisân Tehzîbu Lisâni'l-Arab**, thk: Abde Ali Mihenna, c. I, Beyrut 1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah b. Müslim (230/845) **et-Tabakatü'l Kübra**, c. I-VIII, Beyrut trs.
- İkbal, Muhammed, **İslam Düşüncesinin Yeniden Doğuşu**, çev. Ahmet Asrar, İstanbul 1984.
- Kaptan, Saim, **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri**, Ankara 1991.
- Kara, Hilal Çelikkol, **Abdullah b. Abbas, Kur'an'ı En İyi Bilen Çocuk**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2011.
- Karal, Enver Ziya, **Atatürk'ten Düşünceler**, MEB Yayınları, İstanbul 1986.
- Kâşif, Seyyide İsmail, **İslam Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metotları**, çev. Mehmet Şeker, İzmir 1997.
- Kitabı Mukaddes
- Kolkıran, Gönül, **Tarih ve Hadis Disiplini Açısından Tarih ve Hadiste Güvenilirlik**, Ankara 2004, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Komisyon, Diyanet İşleri Bakanlığı, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, c. 5, Ankara 2008.
- Komisyon, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, İstanbul, 1985, C.X, s.3913.
- Kütükoğlu, Mübahat S., **Tarih Araştırmalarında Usul**, Elif Kitabevi, İstanbul 2008.
- Kur'an'ı Kerim
- Memiş, Ekrem, **Tarih Metodolojisi**, İstanbul 1976.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Hüseyin, **Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdini'l-Cevher**, c. V, Kahire 1327.
- Öksüz, Nilgün **Tarih Hadis İlişkisi ve Buhari'nin Tarihu'l-Evsat'ndaki Metodu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2004.
- Öz, Şaban **İslam Tarihi Metodolojisi**, 2. Baskı, İstanbul; 2011.
- Öz, Şaban **Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri**, İstanbul 2016.
- Öz, Şaban, **İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri**, Ankara 2006.

- Özaydın, Abdulkerim, “İbnü’l Esir”, **İA., TDV.**, c. 21, İstanbul 2000, ss. 26-27.
- Özçelik, İsmail, **Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, İstanbul 2001.
- Özkan, Mustafa, “*İbnü’l-Esir El-Cezeri’de Tarih Metodolojisi*”, Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre (**Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu**), İstanbul 2012, ss. 43.
- Özsoy, Ömer-İlhami Güler, **Konularına göre Kuran**, Ankara 1996.
- Öztürk, Mustafa, **Tarih Felsefesi**, 1, Elazığ 1999.
- Rahman, Fazlur, **Tarih Boyunca İslamî Metodoloji Sorunu**, çev, Salih Akdemir, Ankara 1997.
- Rosenthal, Franz, **İlmü’t-Tarih İndel Müslimin**, çev, Salih Ahmed el-Ali, Beyrut 1971.
- Sabri Hizmetli, **İslam Tarihi**, Ankara 2006.
- Sami, Şemsettin, **Kamusu’l A’lam**, c. 3, Ankara 1996, s. 1645.
- Sandıkçı, Kemal, **İslam Tarihçiliğinin Başlangıcı**, Buhâri Sempozyumu, Kayseri 18-20 Haziran 1987,ss. 59.
- Şeşen, Ramazan, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul 1998.
- Şulul, Kasım **İslam Düşüncesinde Tarih Felsefesi**, Divan Yay., İstanbul 2001,
- Togan, A. Zeki Velidi, **Tarihte Usûl**, İstanbul 1985.
- Togan, Zeki Velidi, **Tarihte Usul**, İstanbul 1969.
- Uyar, Gülgün, **Hz. Muhammed’in Risalet Öncesi Hayatına Dair Bazı rivayet Farklılıklarının Tesbiti**, İstanbul 1993, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Vâkidî, Muhammed b. Ömer, **Kitâb’l-Meğâzî**, c. I-III, ,thk: Marsden Jones Beyrut 1984. Wensinck, A. I., “Tirmizi”, **İA., MEB.**, c. 12/1, Eskişehir 1997, ss. 388.
- Yakubi, **Tarihu’l Yakubi**, c.2, Beyrut, trs.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur’an Dili**, c.VII, sad: İ. Karaçam- E. Işık- N. Bolelli- A. Yücel, Zehraveyn Yayınları İstanbul trs.
- Yıldırım, Enbiya, **Hadis Proplemleri**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2001.

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı:	Murat Aksu
Öğrenci Numarası:	21207103
Enstitü Anabilim Dalı:	Sosyal Bilimler
Programı:	İslam Tarihi
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı:	Dr. Öğretim Üyesi Sıddık Ünal
Tez Başlığı (Türkçe):	Tarihçi Olarak Tirmizi ve Tarihçilik Açısından Sünen'i

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 87 sayfalık kısmına ilişkin, 17/05/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 18'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğretim Üyesi Sıddık ÜNALAN

Danışmanın Adı-Soyadı

Prof. Dr. Adem TUTAR

Anabilim Dalı Başkanı

(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZ GEÇMİŞ

Elazığ ili, Maden İlçesinde 11.01.1977 tarihinde doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimi mi Maden de tamamladım. Üniversite öğrenimime, Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde başladım ve 2007 yılında mezun oldum. Üniversite öğrenimimin tamamlanmasına binaen Elazığ İli, Maden İlçesi, Karatop köyünde İmam-Hatip olarak, memurluk görevine başladım. 2012 yılında öğretmenliğe geçiş yaparak memuriyet hayatıma devam ettim. Hâlihazırda da öğretmenlik yapmakta olup, evli ve iki çocuk babası olarak hayatıma devam etmekteyim.

